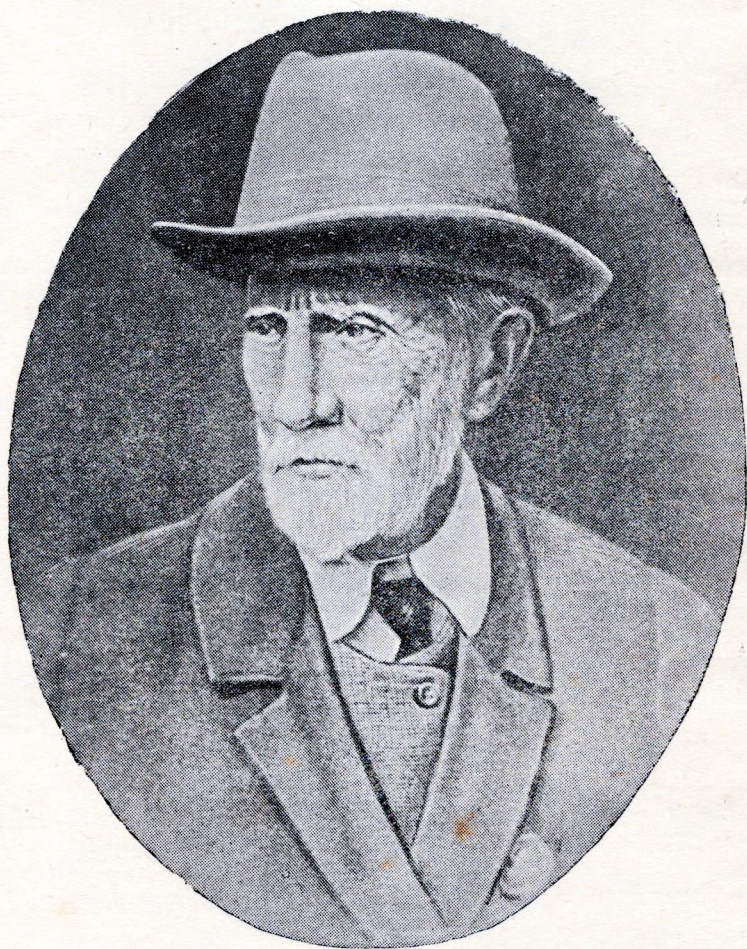

В. М. БРОУКИНА

ЖЫЦЦЁ І ПРАЦА
І. В. МІЧУРЫНА

*Іван Владзіміравіч Міцурын
(1855—1935)*

ШКОЛЬНАЯ БІБЛІЯТЭКА

В. М. БРОЎКІНА

ЖЫЦЦЁ І ПРАЦА
ІВАНА ВЛАДЗІМІРАВІЧА
МІЧУРЫНА

*Пад рэдакцыяй
кандыдата сельскагаспадарчых навук
Г. Г. Фецісава*

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БССР
Рэдакцыя дзіцячай і юнацкай літаратуры
Мінск 1950

У кнізе расказана аб жыцці і дзейнасці І. В. Мічурына, яго творчым шляху, метадах і выніках яго работы, аб вучнях — прадаўжальніках справы Мічурына і мічурынскім вучэнні аб пераўтварэнні прыроды, як новым, вышэйшым этапе развіцця савецкай біялогіі.

Кніга напісана проста і маляўнічай мовай. Яна можа з'яўляцца дапаможнікам для настаўнікаў пачатковай і сярэдняй школы і вучняў старэйшых класаў.

ЗАМЕСТ ПРАДМОВЫ

Стройныя, высокія пальмы невялікімі аазісамі раскінуліся ўздоўж дарогі, па якой імчыцца наша маленькая новая машына. Гэта фінікавыя пальмы.

Пальмы, пра якія арабы гавораць: «Свае ногі яны купаюць у вадзе, а галаву падымаюць у агонь нябёсаў». Шчыльныя голыя ствалы пальмаў узнімаюцца ў вышыню на дзесяць-пятнаццаць метраў, рассечанае доўгае лісце ўтварае ў вышыні вялізную зялёную шапку, а паміж лісцем звешваюцца ўніз гронкі буйных сакавітых фінікаў. Спелыя плады часам падаюць на зямлю, хутка сохнуць і зморшчваюцца пад спякотным сонцам, робяцца вялімі і салодкімі. Саладзейшыя за цукар! Загарэлыя дзеці ласуюцца імі.

Унізе, пад пальмамі, нізкарослыя бананы схіляюць да зямлі гронкі сваіх пладоў, падобных да доўгіх гуркоў... Аблітыя золатам, раскінуліся апельсінавыя і мандарынавыя гаі... У далечыні шырокім зялёным дываном сцелюцца чайныя плантацыі.

Што гэта? Спякотная Аравія? Пласкагор'і Кітая? Не! Гэта Казахстан і Туркменія, пустыні і стэпы якіх ператварыліся ў квітнеючыя, пладародныя сады трапічных раслін і засяліліся людзьмі, якія жывуць у новых гарадах і пасёлках. Гэта — спякотныя бязводныя пустыні, воляй чалавека ператвораныя ў квітнеючыя сады.

Мы імчымся далей.

Старадаўнія пяскі Каспія, насычаныя соллю... Соль мярцвіла зародкі раслін; тут маглі жыць толькі вартыя жалю, нікому не патрэбныя саляросы — расліны саланчакоў, маленькія кусцікі чырванавата-бурага колеру.

Цяпер, па абодва бакі дарогі, на сотні кіламетраў, расцілаецца зялёная нізкарослая расліннасць. Велізарныя цёмназялёныя кавуны, жоўтыя дыні, трохпудовыя яркія гарбузы, якія з цяжкасцю падымае толькі сілач, стракацяцца сярод зялёных шырокіх лісцяў, пакрываючых зямлю. Дыні і кавуны! Салодкі сок іх перапрацоўваюць у цукар, духмяную мядовую патаку, а сакавітыя мясістыя гарбузы пойдучь у корм тлустым статкам, якія трапляюцца нам насустрэч.

Наша дарога паварачвае к поўначы... Уральск, Чкалаў, Магнітагорск... прыгор'і Урала. Суровыя, дзікія горы, узгоркі — у далечыні, а мы едзем бясконцай алей і пладовых дрэў.

Невысокія яблынькі, ігрушы, слівы суцэльнай сцяной сталі ля дарогі і вабяць падарожніка спыніцца, адарваць і паспытаць сакавітыя, чырванеючыя плады, якія цяжкім грузам схіляюць да зямлі галіны дрэў. На некаторых дрэвах вісяць таблічкі з надпісам:

«Плады есці нельга, яшчэ няспелыя!»

А астатнія?

Мы бачым, як праходзячыя міма падарожнікі смела працягваюць руку то да аднаго, то да другога дрэва, адрываюць плады і ядуць іх.

Вось маці вядзе за руку дзяўчынку, якая плача. Яна падыходзіць да яблыні, нізка схіліўшай свае галіны ля самай дарогі, адрывае самы вялікі, самы прыгожы яблык і дае яго дзіцяці. Дзяўчынка бярэ яблык, па шчоках яе яшчэ коцяцца светлыя слязіны, але яна ўжо ўсміхаецца.

Вось група школьнікаў спыняецца пад адной яблынькай з белымі, наліўнымі пладамі. Хлопчыкі не азіраюцца палахліва па баках, гатовыя кінуцца ў россып ад грознага вокліча вартаўніка, — яны адрываюць яблыкі адкрыта, не хаваючыся, і ніхто не спыняе іх. Напоўніўшы кішэні яблыкамі, дзеці ідуць далей.

Вось стары з палкай павольна ідзе па абочыне дарогі, спыняецца пад яблынямі і ігрушамі, нагінаецца, збірае паданкі і... аб'едкі пладоў. Ён кладзе іх у два невялікія мяшкі, падвешаныя на плячах, і, калі яны напўняюцца, высыпае іх у вялікія кашы, якія стаяць дзе-ні-дзе пад дрэвамі.

— Навошта ты гэта робіш? Навошта падбіраеш нават аб'едкі? — пытаемся мы, спыніўшы машыну.

Стары смяецца:

— У нас нічога не прападае — паданкі пойдуць у перапрацоўку, а аб'едкамі мы кормім жывёлу, — яна таксама любіць паласаватца.

* * *

Наша дарога паварачвае на Свердлоўск. Тыя-ж алеі пладовых дрэў, але дзе-ні-дзе яны перарываюцца то нізкім, то больш высокім густым кустарнікам.

Што гэта?

Кусты, шпалеры кустоў вінаграду і абляпіхі. Тутія невялікія гронкі яшчэ зялёнага вінаграду вісяць паміж лісьцямі, а кусты абляпіхі ярка жаўцеюць ягадамі, скрозь «абляпіўшымі» расліну. Паўночная ягада — абляпіха — адзелася незвычайна буйнымі для яе салодкімі пладамі.

Тут-жа купкі рабін — старадаўніх жыхароў нашых лясоў. Гронкі яркіх аранжава-чырвоных ягад звісаюць з галін. Ягады велічынёй з вішню страцілі сваю былую горкасць і сталі салодкімі, захаваўшы свой ранейшы рабінавы арапат.

А вось і чорнаплодная рабіна, — яе чорныя ягады зусім не маюць горкасці і, хоць іх старанна абшчыпваюць усе птушкі, застаецца дастаткова і на пірагі, і на джэм, і на віно.

Суровая і непрыветлівая прырода Урала. Зямля захоўвае руду, метал, каменні самацветныя. Цяжкай, упартай працай здабываў іх чалавек. Пладамі сваімі зямля тут нікога не пеставала. Нават дзікія лясныя ягады былі рэдкім ласункам.

А зараз мы едзем міма заводаў, акружаных садамі. Дрэвы ўсюды — і ўздоўж дарогі, і ля сцен вялізных будынкаў заводаў, домікі рабочых захаваны сярод пладовых дрэў.

Поўдзень. Час абед.

Рабочыя размясціліся на зялёнай палянцы, перасечанай невысокімі зялёнымі градкамі; вярта толькі працягнуць руку і набраць поўныя прыгаршчы чырвоных духмяных ягад, — гэта суніцы рамантантныя, яны ўсё

лета цвітуць і прыносяць ягады. А паміж градкамі дзе-ні-дзе кусты агрэсту і смародзіны, ягады якіх здзіўляюць сваёй велічынёй. Нібы вінаградныя гронкі, звісаюць агатавыя гронкі чорнай смародзіны, бурштынам і рубінамі пераліваюцца ягады белай і чырвонай. Буйныя, як вішні, яны не выклікаюць аскомы — цукру ў іх больш, чым у вішнях.

* * *

Ззаду засталіся адгор'і Урала. Дарога перасякае Заходне-Сібірскую нізіну, па якой коціць свае воды халодны Іртыш і многаводны Енісей. Там, дзе суровая тайга сцяной устае ля дарогі, усё больш рэдка і рэдка сустракаюцца пасёлкі. Пладовыя алеі засталіся ззаду, але ў гарадах і вёсках, вакол дамоў, вялікія агародныя ўчасткі.

Ці агародныя?

Мы бачым, як жанчыны і дзеці ходзяць з кошыкамі паміж кустоў, якія ледзь дасягаюць ім да кален, нагінаюцца і збіраюць у кашы яблыкі, слівы, ігрушы...

Сцелючыся сады Сібіры! Сярэдняя тэмпература паветра ў ліпені тут $+20^{\circ}$, а ля самай зямлі яна даходзіць да $30 - 35^{\circ}$. Зямля награваетца павольна, але даўжэй трымаецца цяпло, і плады наліваюцца і спеюць амаль ля самай зямлі. Зімой тэмпература паветра тут даходзіць да -40° , але дрэвам, якія сцелюцца, гэта не страшна. Пад цёплай снегавай коўдрай, якая шчыльна закрывае іх з самай восені, тэмпература ўпадзе толькі да дзесяці-дваццаці градусаў холаду, а такі мароз пладовым дрэвам не пашкодзіць.

І растуць, расцілаючыся па зямлі і наліваючыся сокамі багатых чарназёмных сібірскіх зямель, цудоўныя Кандылі, Пепіны, Апорты, слівы і вішні, ігрушы і нават паўночны абрыкос, родны брат манчжурскага абрыкоса, некалі вывезенага рускімі з манастыра цібецкага Далай ламы. Кітайкі растуць тут, абсыпаныя салодкімі пладамі, якія сталі ўдвая, утвая буйнейшымі, чым раней. То жаўтавата-ружовыя, то цёмназялёныя з шарлаховым цёмным румянцам плады скрозь пакрываюць дрэвы так, што лісце амаль не відаць паміж імі. Такого багацця пладоў мы не бачылі нават у еўрапейскіх яблынь, якія сучэльнымі дыванамі садоў раскінуліся вакол гарадоў і пасёлкаў Украіны і цэнтральнай часткі Саюза.

Наша падарожжа прадаўжаецца далей, па шырокім шасе Сібірскай трасы.

Там, дзе тайга адступае ад дарогі, зноў трапляем у алеі дрэў, але гэта ўжо не яблыні з іх нізкімі кронамі і бялеючымі стваламі.

Магутныя, раскідзістыя кедры ганарліва ўзняваюць верх свае вяршыні, густа абсыпаныя велізарнымі шышкамі. У цёмнай хвоі дрэў зрэдку мільгане жоўценькая пушыстая футра вавёркі.

Не адны вавёркі ласуюцца арэхамі. Бліжэй да пасёлкаў мы сустракаем па дарозе групы дзяцей з мяшкамі за спіной, то яшчэ парожнімі, то ўжо напоўненымі спелымі апаўшымі шышкамі.

Мы набліжаемся да Далёкага Усхода.

Дзе-ні-дзе дрэвы аплецены ліянамі паўночных лясоў. Празрыстыя доўгія ягады, якія нагадваюць ташкенцкі вінаград — «дамскія пальчыкі», звісаюць па адной, па дзве з галін ліян. Гэта духмяная актынідыя, якая па смаку нагадвае і суніцы, і ананас.

І побач з ёю другая ліяна Далёкага Усхода — лімоннік. Лісце і ягады яго цалкам замяняюць лімоны, надаюць смак і арамат чаю, даюць здароўе хворым і слабым. У іх змяшчаецца многа вітамінаў і асобае вешчаство, якое павышае бадзёрасць арганізма.

Далей і далей... Прыморскі край.

Зноў алеі пладовых дрэў... Яблычным араматам напоена паветра, і ўсімі колерамі вясёлкі расквечана дарога. Усё часцей і часцей сустракаюцца паселішчы, па дарогах імчацца машыны, едуць вазы, нагружаныя дарамі багатай восені — гароднінай, духмянымі пладамі садоў.

* * *

Назад мы вяртаемся на самалёце. Нібы на экране кінатэатра, змяняюцца перад намі карціны нашай неабсяжнай краіны. Сады, цёмная тайга, лясы, нівы, зноў прамыя, як страла, алеі і шахматныя дошкі садоў, блакітныя рэкі, горы Урала, лясныя палосы і сады Башкіры і Паволжжа...

І, нарэшце, Масква!

Зялёны горад-сад, дзе прамыя вуліцы-алеі перасякаюць шырокія плошчы з фантанамі, акружанымі дываном кветак і цяністымі сцежкамі сярод пладовых дрэў.

Ігрушы, персікі, яблыні, слівы...

Сады на вуліцах, сады на плошчах, сады вакол кожнага дома!

І вясёлыя дзеці з пладамі ў руках, у роце.

Дай яблык дзіцяці — і яно ўсміхнецца.

Дай яблык даросламу — і пасвятлее суровы заклапочаны твар.

Дай яблык старому — і разглядзяцца маршчыны ў яго на ілбе, і ён успомніць маладосць, сваю былую сілу і радасны дзень, калі ён упершыню масадзіў пладовае дрэва.

Нейкі мудрэц сказаў: «Плады — гэта паэзія і музыка харчавання».

Паэзія і музыка акружаюць нас у Маскве — сэрцы Краіны Саветаў, напоенай у гэты час араматам спеючых пладоў, араматам, які змяніў былы дым фабрык і заводаў, бензінавы след бегалючых узад і ўперад аўтамабіляў.

номія — адомі * * *

Што гэта? Казка? Фантазія?

Не!

Гэта — ажыццёўленая мара вялікага пераўтваральніка прыроды Івана Владзіміравіча Мічурына.

Мічурын Івану Міхайлавічу Мічурыну (1831-1909) — рускаму вучоўніку і сацыяльнаму дзеячу, аднаму з заснавальнікаў сучаснага сацыялізму ў СССР. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу.

Мічурын Івану Міхайлавічу Мічурыну (1831-1909) — рускаму вучоўніку і сацыяльнаму дзеячу, аднаму з заснавальнікаў сучаснага сацыялізму ў СССР. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу.

Мічурын Івану Міхайлавічу Мічурыну (1831-1909) — рускаму вучоўніку і сацыяльнаму дзеячу, аднаму з заснавальнікаў сучаснага сацыялізму ў СССР. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу.

Мічурын Івану Міхайлавічу Мічурыну (1831-1909) — рускаму вучоўніку і сацыяльнаму дзеячу, аднаму з заснавальнікаў сучаснага сацыялізму ў СССР. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу. Ён быў адным з першых, хто ўвёў у СССР ідэю пераўтварэння прыроды ў чыгу.

«У навуцы няма шырокай слупавой дарогі, і толькі той можа дасягнуць яе ззяючых вяршынь, хто, не палохаючыся стомленасці, узбіраецца па яе камяністых сцежках».

Карл Маркс

ГАДЗІННІКІ І РАСЛІНЫ

У канцы 1872 г. у горад Казлоў Тамбоўскай губерні прыехаў высокі юнак — Іван Владзіміравіч Мічурын.

Хударлявы твар з вялікім ілбом, сур'ёзны, сканцэнтраваны позірк карых вачэй рабілі прыемнае ўражанне на акружаючых.

Апрануты небагата, але чыста, «па-гарадскому», паважны і крыху марудлівы ў рухах, ён здаваўся значна старэйшым за свае семнаццаць год.

У тыя гады Казлоў быў маленькім, заштатным гарадком, якіх так многа было раскінута на неабсяжных прасторах нашай краіны.

Небукаванія пыльныя вуліцы. Увосень невылазная, чарназёмная грязь.

На галоўнай, Маскоўскай вуліцы — гасціныя рады, двухпавярховыя дамы купцоў, начальства, духавенства. У цэнтры сабор і вялізная плошча, звычайна бязлюдная, а ў дні кірмашу набітая народамі. Крыху далей — дамы ўсё больш аднапавярховыя, драўляныя, з палісаднікамі на вуліцу, лаўкай ля варот і невялікім садам-агародам ззаду дома. У садзе адзін-два дзесяткі дрэў і кустоў —

яблыні, ігрушы, вішня, агрэст, смародзіна. Аднастайныя, небагатыя садкі!

Герб горада — Казёл.

Ён красаваўся на жоўтых паліцэйскіх будках, на будынку гарадской управы.

Цераз Казлоў ішла шырокая шасейная дарога на Разань і Маскву, па ёй здаўна праходзілі з поўдня гурты жывёлы.

На ўскараіне горада з аднаго боку размясцілася «мірная абіцель» манахаў — Троіцкі манастыр, акружаны багатымі ўгоддзямі. Ля варот манастыра наладжваліся кірмашы; манахі збіралі багатую даніну з багамольцаў, якія прыязджалі з усёй акругі на пакланенне святыням і для закупкі розных тавараў хатняга ўжытку.

З другога боку горада, на ўзгоркавым беразе рэчкі Лясны Варонеж, цягнуліся бедныя домікі Данскай Слабады, дзе здаўна пасяліліся прышэльцы-казакі з Дона. Слабада была шумная, вольная.

У горада была свая знаць: дробнапамесныя дваране, якія перасяліліся сюды з разораных памесцяў; шматлікія сем'і купцоў, конназаводчыкаў, хлебагандляроў. Астатнія жыхары — чыноўнікі, мяшчане і сяляне з прыпісных (так называлі сялян, якія перасяліліся ў гарады пасля вызвалення ад прыгоннай залежнасці).

У горадзе былі свае звычаі і прывычкі, якія здаўна ўстанавіліся і строга захоўваліся. Так, напрыклад, кожнае саслоўе мела сваю форму адзення і галаўнога ўбору.

Чыноўнікі насілі форменную тужурку з кантамі і бліскучымі гузікамі, на галаве фуражку з какардай — значком свайго ведамства. Сяляне і гандляры — чуйку і картуз з шырокім казырком. Мяшчане і купцы, якія бывалі ў Разані, Маскве, насілі летам капялюш, зімой — абавязкова каракулеваю шапку.

Жанчынам належала выходзіць на вуліцу толькі з пакрытай галавой; яны насілі хустку, касынку, а хто багацейшы і саліднейшы па становішчу — карункавы шалік або шляпку.

Лічылася бессаромным прайсці па вуліцы побач з жонкай — яна павінна была ісці на два, тры крокі ззаду мужа. Яшчэ больш бессаромным было — дзяўчыне прайсці пад руку з маладым хлопцам.

Парушаць гэтыя звычаі — ісці супроць грамадскай думкі — лічылася злачынствам і ганьбай.

Жыццё ў горадзе працякала ціха і аднастайна. Жылі і карміліся працай рук сваіх і гандлем.

Асабліва ажыўляўся горад толькі ў час асенняга кірмашу. З усяго павета сюды з'язджаліся гандляры жыўёлай, скурамі; сяляне везлі мяшкі з мукой, збожжам, тушы жывёл, вазы з бульбай, гароднінай, яблыкамі. З'язджаліся прасолы з Разані, Пронска, скупнікі з Тамбова, Варонежа і нават з Масквы і Пецербурга. Горад напаўняўся прыезджымі, і падзеі дзён кірмашу і гандлю часта з'яўляліся прадметам размоў на доўгі час.

Год за шэсць да прыезду І. В. Мічурына ў Казлове адбылася вялікая падзея: сюды правялі чыгунку, злучыўшы горад з Разанню, а цераз яе і з Масквой.

На ўсходзе вырас вялікі вакзал. Побач з ім дамы чыгуначнікаў, службы, паравозарамонтны завод. У горадзе паявіліся новыя людзі — фабрычныя рабочыя, служачыя чыгункі. Часцей пачалі прыязджаць сюды і гандляры, і іншы прышлы народ у пошуках нажывы і работы.

* * *

Малады Мічурын таксама прыехаў шукаць работы.

Адукацыя ў яго была невялікая: скончыў павятовае вучылішча ў Пронску, вучыўся нядоўга ў гімназіі...

Юнака прынялі канторшчыкам на таварную станцыю з месячным акладам заробку ў 12 руб. 50 кап.

Пасяліўся ён у маленькім пакойчыку на Палтаўскай вуліцы. Жыў ціха, адзінока, апранаўся чыста, «кампанію» ні з кім не вадзіў. Удзень старанна працаваў у канторы, выпісваў накладныя, складаў ведамасці.

Увечары, пасля службы, калі яго маладыя таварышы, па-заліхвацку заламаўшы набок фуражку з какардай, ішлі ў карчму пагуляць у більярд або з важным выгядам прагульваліся па галоўнай вуліцы, юнак Мічурын сядзеў дома.

Увечары ён чытаў.

Чытаў не раманы або захапляючыя гісторыі. Яго цікавілі сельскагаспадарчыя кнігі і часопісы з артыкуламі па саадаводству. Сэканоміўшы некалькі рублёў з свайго скромнага заробку, ён зрэдку выпісваў з Масквы і Пецербурга які-небудзь новы часопіс або каталаг рускіх і замежных пладовых дрэў.

Часта ён садзіўся да акенца свайго пакоя, дзе на падаконніку стаялі ціскі, былі раскладзены напільнікі і іншыя інструменты, і майстраваў маленькую дынама-машыну, разбіраў нейкія гадзіннікі.

Тады ля яго акна тоўпіліся хлапчукі, а то і дарослыя, падглядваючы, як пачынае круціцца цудоўная машына і запальваецца без газы маленькая круглая лямпачка.

Зімой Мічурын працаваў над праектам асвятлення станцыі Казлоў «пры дапамозе электрычнага току».

Гэта было новым, зацэйлівым, і здавалася тады нязбыўнай марай.

Лямпаўшчыкі, на абавязку якіх была запраўка і запальванне карасінавых ліхтароў на станцыі, насміхаліся з доўгавязага «дзівака», а праект так і застаўся ляжаць на стале ў начальніка станцыі.

Але гадзіннікі — справа іншая! Спачатку то адзін, то другі з суседзяў прыносілі паказаць маладому майстру сапсаваныя гадзіннікі.

— Ці не паправіш?

Мічурын разбіраў, збіраў, правяраў гадзіннікі. Часам справа не ладзілася, але ён быў настойлівы. І часцей за ўсё зварочваў заказчыку гадзіннік «з парукай на адзін, на два гады».

Слава маладога майстра гадзіннікаў расла, і хутка жыхары Палтаўскай вуліцы, убачыўшы высокага юнака, які вяртаўся з работы, з гонарам гаварылі:

— Наш майстра гадзіннікаў!

Суседзям гадзіннікі папраўляліся бясплатна. Малапамалу круг заказчыкаў пашыраўся, і да заробку ў канторы дадаўся маленькі даход ад рамонту гадзіннікаў.

Надыходзіла вясна 1873 года.

Цёплая пара ўзнімалася ад зямлі. Пад платамі цягнулася насустрач сонцу маладая траўка. Жыхары Казлова браліся за рыдлёўкі, — надыходзіла пара апрацоўваць садкі і агароды.

Малады канторшчык склаў у скрынку свае інструменты і на маленькім кавалачку зямлі пад акном таксама разбіў «сад» — пасадзіў некалькі яблынь і ігруш, на акне ў скрынцы пасеяў насенне. Гэта былі першыя самастойныя работы Івана Владзіміравіча па саадаводству.

На наступны год Мічурына павысілі ў пасадзе — прызначылі таварным касірам, а затым малодшым памочнікам начальніка станцыі.

Ён з захапленнем заняўся пытаннямі дакладнай механікі. Вывучаў тэлефонныя, тэлеграфныя і сігнальныя апараты станцыі, рамантаваў іх, сачыў за дакладнасцю работы.

Дабіўся ажыццяўлення свайго праекта. Упершыню жыхары Казлова ўбачылі на чыгуначнай станцыі электрычнае асвятленне; яго правёў Іван Владзіміравіч Мічурын.

На новай пасадзе Іван Владзіміравіч прабыў нядоўга. Павагай да начальства ён не вызначаўся; быў маўклівы, але пры выпадку ўмеў адпусціць разумнае, ядавітае слоўца. За нейкую насмешку з начальніка яго зноў перавялі ў канторшчыкі на ранейшы аклад у 12 руб. 50 кап.

Работа на станцыі, знаёмства з дакладнымі тэхнічнымі прыборамі і электрычнасцю аказалі вялікі ўплыў на юнака, садзейнічалі развіццю ў яго строгага лагічнага мышлення, уменню ставіць перад сабой пэўнае заданне і настойліва дабівацца яго вырашэння. Але тэхніка ўсё-ж не стала галоўным яго заняткам, мэтай жыцця.

Яго больш цікавілі расліны, работа ў садзе.

ДАСЛЕДЧЫК ПРЫРОДЫ

Любоў да раслін, да садаводства была як-бы спадчынай у сям'і Мічурыных.

Прадзед Івана Владзіміравіча, збяднеўшы дваранін, у сваім памесці пад Калугай разбіў пладовы сад і нават вывеў асобы сорт ігрушы, якая пад імем Мічурынскай пашырылася садаводамі па ўсяму раёну і да нашага часу сустракаецца ў калужскіх садах.

Дзед і бацька Івана Владзіміравіча таксама займаліся садаводствам. Бацька, Владзімір Іванавіч Мічурын, служыў спачатку чыноўнікам ваеннага ведамства, вышаў затым у адстаўку і пераехаў з Калужскай губерні ў Рязанскую, у Пронскі павет — «Яблычны край».

Мічурын у пяцігадовым узросце
ў касцюме казачка.

Невялікае памесце Мічурыных «Вяршыня» — у восемнаццаць дзесяцін — было адным з маляўнічых куткоў Пронскага павета. У тыя гады тут вадзілася многа дробнага звера, пералётных птушак; у рэчках, якія перасякалі памесце, было многа рыбы. Ворнай зямлі ў Мічурыных было мала, але затое быў даволі вялікі стары плодowy сад.

Сярод дробнапамесных дваран свайго раёна Владзімір Іванавіч Мічурын быў вядомы як чалавек адукаваны і начытаны.

Стараючыся палепшыць сваю гаспадарку, ён выпісваў з Пецербурга лепшыя сарты насення агародных раслін, многа працаваў сам у садзе, спрабуючы павялічыць ураджай і даходнасць плодowych

дрэў. Але маёнтак паступова прыходзіў у заняпад. Ураджай старога саду з кожным годам быў усё горшым.

Іван Владзіміравіч быў апошнім, сёмым дзіцем у сям'і і адзіным застаўшымся ў жывых. Сваіх братоў і сясцёр ён не памятаў: яны паміралі ў раннім дзяцінстве. Маці яго памерла, калі хлопчыку было ўсяго чатыры гады.

Хараство акружаючай прыроды, раздолле лугоў, узлескаў, адасобленае жыццё сядзібы былі першымі ўражаннемі дзяцінства маленькага Вані Мічурына. Любоў да прыроды, раслін, да ўсяго жывога стала асноўнай рысай яго характару на ўсё жыццё.

Прадастаўлены самому сабе, пазбаўлены мацярынскай ласкі, хлопчык рос замкнёным, сур'ёзным, але вельмі цікаўным і настойлівым. Праводзіў увесь час то ў садзе, то на лузе ля рэчкі. Любіў лавіць рыбу, пеўчых птушак,

назіраць за жыццём жывёл і раслін. Купленых цацак у яго ніколі не было. Кавалачкі дрэва, цагліны, галінкі дрэў ва ўяўленні дзіцяці рабіліся жывымі істотамі, з якімі ён любіў гуляць у самотным кутку сада. Асабліва яму падабалася насенне розных раслін. Маленькі даследчык прыроды збіраў яго, а потым высаіваў дзе-небудзь у зацішным месцы, паліваў і цярпліва чакаў вынікаў пасеву.

«Я, як памятаю сябе, — пісаў пазней Іван Владзіміравіч, — заўсёды і поўнасьцю быў паглынуты толькі адным імкненнем да заняткаў вырошчваць тыя ці іншыя расліны, і настолькі моцным было такое захапленне, што я амаль нават не заўважаў многіх астатніх дэталей жыцця; яны як быццам усе прайшлі міма мяне і амаль не пакінулі слядоў у памяці»¹.

Дзевяці год хлопчыка адвезлі ў Пронск, дзе ён паступіў у павятовае вучылішча.

Летам, прыезджаючы на канікулы дамоў, ён дапамагаў бацьку працаваць у садзе і на пасецы, збіраў насенне, расліны для складання гербарыя, веў дзённік назіранняў над з'явамі прыроды.

Аднойчы ён знайшоў недзе ў бацькі старадаўні календар графа Бруса з прадказаннямі надвор'я на сто год наперад і з захапленнем вывучаў яго. Сярод дзіцячых сшыткаў Мічурына захаваўся пажоўклы ад часу дзённічак, у якім трынаццацігадовы хлопчык, захапляючыся «вопытам прадказання надвор'я», замалёўваў сузор'і, фазы планет, адзначаў змяненні клімату, час цвіцення і высявання раслін. Не па гадах сур'ёзны і ўдумлівы, ён больш за ўсё цікавіўся прыродай і яе з'явамі, цураючыся таварышоў, іх дзіцячых гульняў і забаў.

Часам летам Ваня Мічурын гасціў у суседнім памесці, у цёткі Тацяны Іванаўны, разумнай і энергічнай жанчыны, якая ўсяляк заахвочвала яго заняткі батанікай і работу ў садзе.

Бацька і цётка вырашылі накіраваць кемлівага, здольнага юнака вучыцца ў Пецербургскі ліцэй, і пасля сканчэння павятовага вучылішча рыхтавалі яго да гэтага па курсу гімназіі. Але нечаканая цяжкая хвароба бацькі расстроіла ўсе планы.

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 5.

Паездку ў Пецербург прышлося адкласці — не было сродкаў. Юнага Мічурына аддалі ў гімназію ў Разані.

Але і там прышлося вучыцца нядоўга. У бацькі часта нехапала грошай на плату за права вучэння, за ўтрыманне сына, на хабар гімназічнаму начальству. Такіх вучняў у старой царскай гімназіі не любілі. Прычапіўшыся да нязначнага ўчынка (хлопчык не зняў шапкі пры сустрэчы з дырэктарам на вуліцы, таму што быў моцны мароз, а ў яго балела вуха), Мічурына выключылі з гімназіі.

Вясной зноў ён працуе ў садзе, то ў цёткі, то дома ў бацькі.

У садзе хлопчык працаваў з задавальненнем і з веданнем сваёй справы. Яшчэ ў раннім дзяцінстве, пераймаючы ад бацькі, ён вучыўся рабіць прышчэпкі на дрэвах.

Прышчэпка — гэта адзін з самых асноўных прыёмаў вырошчвання культурнага пладовага дрэва. Насенне высяваецца на градку. Маленькія дрэўцы, якія выраслі ў першы год, перасаджваюць на другую градку на большую адлегласць адно ад другога. Тут яны растуць, развіваюцца.

Што атрымаецца з гэтых сеянцаў?

Ці стануць яны дрэвамі з буйнымі салодкімі пладамі, ці з іх вырастуць дзічкі з дробнымі кісліцамі? Адказу прыходзіцца чакаць доўга: дзесяць — пятнаццаць год.

І вось садавод да маленькага сеянца, што расце на градцы — у «пітомніку», прышчэплівае толькі адну почку — «вочка», а іншы раз цэлую галінку — «чаранок» з старога дрэва, якое прыносіць ужо каштоўныя плады. Сеянец — гэта падшчэп, сваімі карэннямі ён цягне з зямлі патрэбныя пажыўныя сокі і перадае іх прышчэпу — прышчэпленаму вочку або чаранку. З прышчэпа вырастае парастак культурнага дрэва. Тады садавод адрэжа ўсю верхавінку падшчэпа ля самага месца прышчэпкі. Пакінутыя карэнні дзічкі жывяць прышчэпленую галінку, і з яе ўтвараецца штамп — ствол будучага дрэва.

Але прышчэпку можна рабіць не толькі маленькім сеянцам. Часам гэтую аперацыю робяць і з дарослым дрэвам.

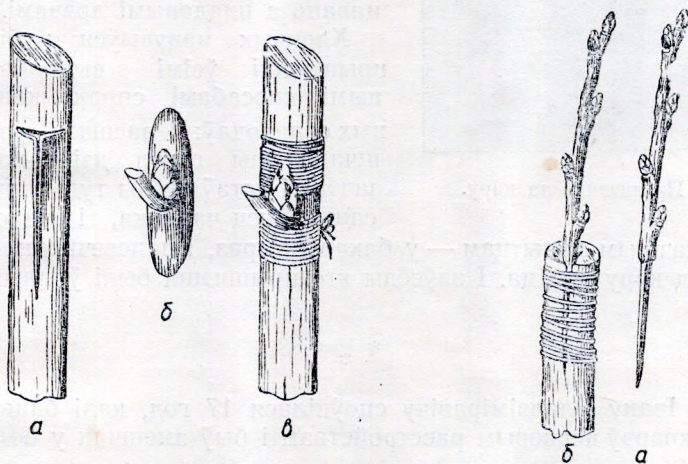
Бывае так, што дрэва зламалася або яго крона і ствол загінулі ад марозу, але карэнні засталіся жывы-

мі. І вось ад карэнняў у наступны год узнікаюць маладыя парасткі — некалькі галінак.

Ці дадуць яны культурнае дрэва?

Садавод не чакае адказу. Ён адразуе сухія галіны і ствол, адразуе і парасткі і прышчапляе да застаўшагася пянька дрэва, або толькі да адной галінкі парастка, чаранок добрага сорту.

Маленькі Ваня Мічурын рана навучыўся працаваць прышчэпным нажом. Бывала, у дзяцінстве, бацька нарэжа яму пучок галінак вярбы, таполі, арэшніку, і хлопчык гадзінамі сядзіць над імі, прывучаючыся рабіць правільную прышчэпку.

Акуліроўка (прышчэпка вочкам):

а — разрэз кары на падшчэпе, б — вочка — почка, адрэзаная з кавалачкам кары; в — устаўленае і абвязанае вочка.

Капуліроўка

(прышчэпка чаранком):

а — адрэзаны чаранок; б — чаранок прышчэплены да дрэва.

Вось ён узяў галінку, асцярожна надрэзаў нажом кару ў выглядзе літары Т, адагнуў краі кары і прыставіў да аголенага пад карой слоя драўніны вочка, адрэзанае з другой галінкі. Прыціснуў зноў кару і асцярожна абматаў мяккай мачалай.

Тут трэба разлічваць дакладна і разрэз кары, і велічыню вочка, трэба «прыгнаць» іх адзін да другога. Гэта — акуліроўка, прышчэпка вочкам.

А вось другі прыём. Хлопчык адразуе наўскасяк адну галінку і да яе прыстаўляе абчэсаны канец другой

Прышчэпка за кару.

і казіным капытцам — у бакавы выраз, і падсвечнікам — пад кару дрэўца. І заўсёды яго прышчэпкі былі ўдалымі.

* * *

Івану Владзіміравічу споўнілася 17 год, калі бацька захварэў нервовым расстройством і быў змешчан у больніцу.

Маёнтак за даўгі быў праданы з аукцыёна.

Вось тады малады Мічурын і паехаў у Казлоў, каб пачаць самастойнае жыццё. У Казлове, седзячы ў канторы або за разборкай гадзіннікаў, выточваючы на такарным станку якія-небудзь нехапаючыя часткі механізмаў, ён часта думаў аб няўдалым жыцці бацькі, аб яго рабоце ў садзе, якая не дала яму ні маральнага задавальнення, ні сродкаў для жыцця, і вырашыў сам заняцца садаводствам, але па-іншаму, па-новаму.

Дома, у бацькі, ён перачытаў усе старыя кнігі па садаводству; тут, у Казлове, ён таксама прачытаў ня-мала кніг і часопісаў і прышоў да пераканання, што пры пасадцы саду трэба выбіраць самыя лепшыя сарты пла-

галінкі-чаранка, таксама прыгнанай па размеру, абвязвае мачалай і абмазвае прышчэпку садовай замазкай, — гэта капупіроўка, прышчэпка чаранком.

Так на адрэзаных галінках звычайных дрэў бацька вучыў сына, як рабіць прышчэпкі, і толькі пазней, калі хлопчык за-своіў беспамылкова ўсе прыёмы, бацька дазволіў яму працаваць з плодовымі дрэвамі.

Хлопчык навучыўся рабіць прышчэпкі ўсімі выпрабаванымі спосабамі спрактыкаваных садаводаў: у расшчэп, расшчапляючы ствол дзічкі-падшчэпа і ўстаўляючы туды абчэсаны канец чаранка, і сядлом, і казіным капытцам — у бакавы выраз, і падсвечнікам — пад кару дрэўца. І заўсёды яго прышчэпкі былі ўдалымі.

довых дрэў, а для гэтага трэба ведаць сарты, трэба вывучыць іх.

Малады Мічурын вывучае сарты па кнігах, якія ён знайшоў у Казлове.

Амаль 200 год назад (у 1758 г.) была выдана першая кніга па памалогіі (апісанне сартоў пладоў) А. Т. Балотава. У ёй было апісана больш шасцісот сартоў яблынь і ігруш, якія сустракаліся ў садах таго часу. А С. С. Рагозін, у сваёй кнізе «Паволжская памалогія», напісанай пазней, у адным толькі Паволжжы налічыў амаль трыста сартоў.

І, нарэшце, акадэмік В. В. Пашкевіч у кнізе «Агульная памалогія» (выданай у 1870 г.) пісаў, што з усіх гэтых сартоў «значэнне могуць мець не больш якіх-небудзь дваццаці процантаў; астатнія-ж з'яўляюцца лішнімі ў садах і павінны быць заменены сартамі, якія маюць высокую каштоўнасць і значэнне, як для ўжывання ў свежым выглядзе, так і для розных спосабаў перапрацоўкі».

Дзе-ж і як знайсці гэтыя каштоўныя сарты? Як ствараюцца новыя сарты?

Няўжо чалавек настолькі бяссільны, што не можа змяніць прыроду і будзе задавальняцца дрэннымі сартамі?

Такія пытанні займалі юнага Мічурына.

А ШТО ТАКОЕ СОРТ?

Прырода стварыла бясконцую рознастайнасць раслін. Усяго на зямным шары батанікі налічваюць да 300 тысяч відаў кветкавых раслін.

Але прайшло многа тысячагоддзяў жыцця Зямлі, перш чым першабытны чалавек з усяго акружаючага яго зялёнага царства выбраў найбольш карысныя для яго расліны і навучыўся сам вырошчваць іх, атрымліваць вялікія ўраджаі.

Вучоныя сцвярджаюць, што пшаніцу людзі пачалі разводзіць больш дзесяці тысяч год назад. Пры раскопках паселішчаў каменнага века было выяўлена некалькі сартоў пшаніцы. За шэсць тысяч год да нашага часу ў

Егіпце, на палях, штучна абвадняемых водамі Ніла, пшаніца прыносіла па два ўраджаі ў год.

Старажытнагрэчаскі пісьменнік Теофраст, які жыў больш чым за дзве тысячы год да нашага часу, пісаў пра земляробства Грэцыі:

«У пшаніцы многа сартоў. Яны атрымлівалі назву ад сваёй радзімы або ад іншых акалічнасцей і адрозніваюцца па афарбоўцы, велічыні і выгляду сваіх зярнят, а таксама па свайму дзеянню і спажывнасці.

Некаторыя пшаніцы высаюваюцца ўвосень, іншыя, наадварот, — вясной. Ёсць сорт, які высаювае ў тры, другі ў два месяцы. На Эўбеі гэты сорт патрабуе ад пасеву да высаювання сорак дзён».

Жыта старажытным жыхарам Зямлі было яшчэ незнаёма. Яно паявілася на палях спачатку як пустазелле пшаніцы. Там, дзе ўсе сарты пшаніцы вымярзалі, не выносілі суролага клімату, жыта — стойкае пустазелле — заставалася на палях, прыносіла ўраджаі і, паступова выцесніўшы ў гэтых месцах вымярзаўшую пшаніцу, з дзікай ператварылася ў культурную збожжавую расліну.

Многія сарты пшаніцы, жыта, кукурузы вядомы чалавецтву вельмі даўно.

А пладовыя дрэвы?

Пладовыя дрэвы і ў цяперашні час сустракаюцца ў дзікім стане ў многіх месцах зямнога шара, не толькі ў гарачым, але і ва ўмераным клімаце.

Лясная яблыня, ігруша, сліва, арэх, ягадныя кустарнікі растуць і зараз у лясах нашага Саюза, утвараючы часам велізарныя масівы дзікіх зараснікаў. Напэўна, у старажытнасці людзі і пасяляліся там, дзе яны знаходзілі ваду і зараснікі пладовых спажывных раслін.

Магчыма, што сааааводства — майстэрства вырошчавання каштоўных пладаў — узнікла нават раней, чым развядзенне збожжавых раслін. Ва ўсякім выпадку за пяць-шэсць тысяч год да нашага часу сады Вавілона ў Азіі, у раскошнай даліне рэк Тігра і Еўфрата, ужо славіліся сваімі пладамі. Вавілонскія саааводы ведалі, напэўна, спосаб размнажэння пладовых дрэў пры дапамозе прышчэпак і ведалі многа сартоў.

Але ўсё-ж, што такое сорт? Як ствараецца новы сорт?

Людзі даўно заўважылі, што добрая, рыхлая глеба, паліўка, асвятленне, догляд змяняюць расліны. Яны лепш развіваюцца, прыносяць больш высокі ўраджай. Сярод мноства асобных прадстаўнікоў аднаго і таго-ж віду расліны чалавек паступова адбіраў выпадкова трапіўшыя яму экзэмпляры з найбольш буйнымі, спажывнымі, смачнымі пладамі і размнажаў іменна іх.

У пладаводстве сортам называюць такую форму расліны, якая адрозніваецца ад іншай, падобнай да яе, якімі-небудзь пэўнымі прызнакамі, напрыклад: велічынёй і афарбоўкай плода, перыядам яго выпявання, смакам, араматам, лёгкасцю, гэта значыць здольнасцю пладоў доўга, на працягу некалькіх месяцаў, захоўвацца ў свежым выглядзе, марозаўстойлівасцю дрэва, перыядам, калі дрэва ўступае ў пару плоданашэння, і гэтак далей.

Як нарадзіліся Анісаўка, Антонаўка, Бабушкіна, Баравінка — старадаўнія праслаўленыя рускія сарты яблынь Цэнтральна-Чарназёмнага краю, якія да гэтага часу захавалі свае выдатныя каштоўныя якасці?

Так, магчыма, зусім выпадкова!

«Вырасла, напрыклад, у селяніна Антона на агародзе ад выпадкова трапіўшага насення яблыня, якая дае буйныя добрага смаку яблыкі, ну і пачалі разводзіць гэты сорт пад назвай Антонаўкі. Знайшлася ў Прыволжжы зноў-такі ад выпадкова кінутага насення яблыня, якая дае прыгожа афарбаваныя яблыкі з прысмакам аніса, і пачалі разводзіць гэты сорт пад назвай Аніса; так было і з рознымі Баравінкамі, Грушаўкамі, ігрушамі накшталт Тонкаветкі або Паддулек»¹, — так пісаў Іван Владзіміравіч аб паяўленні сартоў у пладаводстве.

У якім-небудзь садзе раптам паявілася дрэва або, нават, магчыма, адна галінка на дрэве з асабліва смачнымі, добрымі пладамі.

Дрэўца акружылі ўвагай, клопатамі, далі яму ўзмацнець, добра развіцца, і стала яно «матачным» дрэвам, родапачынальнікам новага сорту. І пайшоў гэты сорт у выглядзе чаранкоў, адрэзаных ад яго і прышчэпленых на дзічкі, рассяляцца па ўсяму бліжэйшаму раёну. Шчаслівая выпадковасць! Удача! Але-ж такія ўдачы бываюць рэдка, чакай іх, магчыма, сотню год!

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 493.

Такіх удач чакалі многія садаводы, чакаў іх некалі і бацька Мічурына. Высяваючы насенне, прышчэпліваючы, акуліруючы свае дрэвы, даглядаючы за імі, ён таксама спадзяваўся, што прырода падаруе яму што-небудзь новае, лепшае.

Юнак Мічурын не хацеў чакаць. Ён хацеў сам паскорыць працэсы, якія адбываюцца ў прыродзе, не чакаючы яе «міласцей», ствараць новыя сарты хутчэй і лепш, чым гэта робіць прырода.

ЧАСОПІС ДОКТАРА ГРЭЛЯ

У сярэдзіне мінулага стагоддзя пытанне аб палепшанні садоў займала не адну толькі сям'ю Мічурыных.

Садаводства ў царскай Расіі знаходзілася ва ўбогім стане. Сялянскія «сады» прадстаўлялі сабой невялікія пасадкі дрэў і кустоў, часта пакалечаных ужо, сапсаваных хваробамі і шкоднікамі. Займацца культурным садаводствам сяляне і не маглі — не было для гэтага ні зямлі, ні сродкаў, ні дастатковых ведаў.

Вялікія, даходныя сады сустракаліся толькі ў памешчыкаў, духавенства і кулакоў. Яны маглі ў сваіх садах весці справу больш культурна, але не заўсёды дамагаліся гэтага. Адсталасць, невуцтва, адсутнасць навуковых метадаў апрацоўкі і развядзення садоў, беднасць сартымента пладовых раслін — вось характар пладаводства таго часу.

Перадавыя дзеячы аграрнамічнай навукі былі заклапочаны тым, каб узяць гэтую галіну сельскай гаспадаркі, асабліва адсталую ў цэнтральнай паласе Расіі.

Разанская, Тамбоўская, Варонежская губерні славіліся мноствам садоў, а што там расло?

Іван Владзіміравіч успамінаў сад бацькі, маленькі садок у дзядзькі ў Пронску, сад у маёнтку цёткі Тацяны Іванаўны... Усе яны былі аднастайныя, падобныя адзін да аднаго і адрозніваліся толькі размерамі. А дрэвы былі ўсе амаль тыя-ж.

Яблыні — Аніс, Баравінка, Бабушкіна, Антонаўка...

Ігрушы — Тонкаветка, Бессьямка; вішня — Владзімірская; са сліў — Цернасліва ды цёран кіслы, які і не лічыўся за плод, а так «чорт яго ведае што», як гаварыў Іван Владзіміравіч. І толькі!

Яблыні прыносілі добры ўраджай не кожны год, а праз год, а то і праз тры гады на чацверты. Ды і які гэта быў ураджай!

Яблыкі былі дробныя, не зусім добрага смаку, дрэнна захоўваліся ў лёжцы зімой. Хіба маглі яны канкурыраваць на сталічных рынках з цудоўнымі духмянымі пладамі Крыма, Каўказа або Заходняй Еўропы?

— У бульбе і то больш сэнсу! — гаварылі прасолы і плацілі за разанскія і тамбоўскія яблыкі грашы.

Іван Владзіміравіч памятаў, як часта бацька, вывозячы на рынак два-тры вазы яблык, аддаваў іх за бясцэнак або, раззлаваўшыся на скупнікаў, якія давалі вельмі нізкую цану, вёз назад дамоў.

Справа была ў якасці сорту. Сартоў было мала, ды і тыя не вельмі добрыя. Старыя рускія сарты выраджаліся, дрэвы ўсё часцей псаваліся шкоднікамі і хваробамі, і ніякія намаганні, ніякі догляд асобных стараных гаспадароў не маглі выратаваць іх.

І вось тады, са старонак часопіса «Русское садоводство», прагучэлі гарачыя заклікі аб абнаўленні садоў.

Рэдактар часопіса доктар Грэль, сам садовод-аматар, заклікаў садаводаў разводзіць новыя, лепшыя сарты паўднёвых і замежных пладовых дрэў, пераносіць іх да нас на поўнач, акліматызаваць іх, гэта значыць паступова прывучаць да клімату новай мясцовасці.

«Трэба прывучаць паўднёвыя дрэвы да нашага клімату!»

«Трэба паляпшаць сарты, прышчэпляючы да мясцовых дрэўцаў чаранкі лепшых паўднёвых нашых і замежных сартоў», — пісаў Грэль.

«Падшчэп мясцовых устойлівых сартоў дасць прышчэпу моцную «кроў», дапаможа справіцца з марозамі».

Рускія садаводы паверылі Грэлю. Выпісвалі з-за граціцы чаранкі далікатных сартоў Кальвілей, Пепінаў, Ранетаў.

Прышчэплялі іх да мясцовых холадастойкіх дрэў. Вырошчвалі, даглядалі і ахоўвалі, як зяніцу вока. Памешчыкі будавалі для іх цяпліцы і аранжарэі. Садаводы бяднейшыя спрабавалі вырасціць іх у цішыні сваіх

садоў, закрываючы, захутваючы іх на зіму, пакуль яны не ўзмацнеюць.

Іншы раз акліматызацыя ўдавалася. Прышчэпленыя дрэвы раслі, прыжываліся, прыносілі добрыя плады. Пра гэта пісалі, друкавалі ў часопісах і газетах. Але часцей за ўсё дрэўцы вымярзалі на другім, трэцім годзе пладанашэння. Аб гэтым скромна маўчалі.

Грэль і яго паслядоўнікі, відавочна, не разумелі законаў Дарвіна аб развіцці раслін, аб біялагічных асаблівасцях змянення і прыстасавання жывых арганізмаў. Навукі аб пладаводстве, аб развядзенні новых сартоў тады не існавала.

Малады Мічурын эканоміў са свайго заробку рублі, выпісваў часопіс Грэля, зачытваўся па начах яго артыкуламі і марыў, таксама як і бацька, аб новых цудоўных пладах, якія ён вырасціць у сваім садзе. А пакуль высяваў у скрынках на акне насенне розных пладоў, вырошчваў у садку пад акном маладыя, кволыя дрэўцы.

* * *

У гэты час у жыцці Івана Владзіміравіча адбылася вялікая перамена.

На станцыях чыгункі віселі гадзіннікі. Чырвоныя стрэлкі паказвалі мясцовы час, чорныя — санктпецбургскі, паводле якога складаўся графік руху паяздоў. Станцыйныя гадзіннікі часта спыняліся, псаваліся, адставалі. Начальнік дыстанцыі ўспомніў, што канторшчык Мічурын умее папраўляць гадзіннікі, і ў 1875 годзе Мічурына прызначылі манцёрам гадзіннікаў і сігнальных апаратаў на ўчастку Казлоў — Лебедзянь.

Павышэнне па службе вельмі ўзрадавала Івана Владзіміравіча.

Гэта паляпшала яго матэрыяльнае становішча, выраतोўвала ад абавязку складання і перапісвання надакучыўшых яму казённых папер, а самае галоўнае — новая работа давала магчымасць ездзіць па вялікаму ўчастку чыгункі і знаёміцца з садамі ўсяго раёна.

Мічурын не выпускаў выпадку распытаць у выпадковых спадарожнікаў пра цікавячыя яго пладовыя дрэвы. Іншы раз яго частавалі добрым яблыкам або ігрушай,

привезенымі з поўдня, і ён беражліва хаваў насенне з'едзенага плода, каб пасеяць яго потым у сябе дома.

Ён заглядваў ва ўсе сады ўздоўж чыгункі Разань — Казлоў — Рцішчава, у сады Паволжжа і сярэднечарназёмных губерняў. Як сапраўдны следапыт, усё выглядаў, запытваўся, выпытваў...

Сады не парадвалі яго нічым!

Усё той-жа Аніс, Скрыжапель, Антонаўка, Церна-сліва... Магчыма, дзе-небудзь у глыбіні краю, у далечыні ад чыгункі, у чым-небудзь памесці і спелі ў цяпліцах і аранжарэях лепшыя плады, схаваныя ад позірку цікаўных... Усё-ж такі на вітрынах казлоўскіх магазінаў паяўляліся зрэдку духмяныя Бэра, Кальвілі і Рэнклоды, загорнутыя ў тонкую, мяккую паперу... Але ў звычайных садах ён іх не бачыў.

Мічурын пазнаёміўся з вядомымі садаводамі іншых абласцей, купляў каталагі рускія і замежныя, выбіраў з іх назвы сартоў, якія, паводле яго меркаванняў, павінны расці і ў Казлове, выпісваў саджанцы, чаранкі, насенне паўднёвых дрэў, каб пасадзіць іх у сябе на маленькім кавалачку зямлі пад акном.

Ён перачытваў артыкулы Грэля, чытаў аб удалых доследах яго паслядоўнікаў, якія вырошчвалі ў сябе ў садах вельмі добрыя плады. З самаўпэўненасцю маладосці вырашыў, што гэтая справа не цяжкая, што праз некалькі год і ў яго садку будуць расці выдатныя плады — ён здолее акліматызаваць новыя для Казлова паўднёвыя і чужаземныя сарты.

«ЛЕПШ ЗА ПРЫРОДУ НЕ ПРЫДУМАЕШ!»

У 1874 годзе малады Мічурын ажаніўся на Аляксандры Васільеўне Пятрушынай, дачцы былога прыгоннага селяніна.

Аляксандра Васільеўна — простая, добрая дзяўчына, з дзяцінства прызвычалася працаваць у садзе і на агародзе, на маленькай сядзібе бацькі. Яна стала вернай і адданай памочніцай Івана Владзіміравіча ва ўсіх яго пачынаннях, самааддана і без наракання пераносіла ўсе цяжкасці яго шляху, поўнага нягод і бяды. Сям'я жонкі замяніла Мічурыну родную сям'ю.

Неяк вясной, прадаўжаючы работу на сваім маленькім участку, вырошчваючы сваіх паўднёвых пітомцаў, Мічурын задумаў і іншае. Ён даведаўся, што ў начальніка чыгуначнай станцыі, у аранжарэі, упершыню ў гэтым годзе пачалі цвісці Кальвілі — лепшы сорт французскіх яблынь. Употаўкі ад усіх, ён штучна апыліў пылком Кальвілія дзiesiąткі два кветак на яблынях у садзе свайго цесця.

Аб штучным апыленні пладовых дрэў, якое праводзілі за граніцай некаторыя селекцыянеры, што выводзілі новыя сарты, Мічурын прачытаў у нейкім часопісе.

Апыленыя кветкі малады садавод адзеў марлевымі мяшэчкамі, каб пчолы або іншыя насякомыя не занеслі на іх яшчэ які-небудзь пылок, і старанна закрыў іх ад цікаўных вачэй галінкамі дрэва. Яму здавалася, што пад гэтымі мяшэчкамі вырастуць плады незвычайнай якасці, і тады ён пакажа іх усім і будзе тлумачыць, як ён вывеў іх «на аснове навукі і лагічнага мышлення».

Стары Пятрушын, які вельмі паважаў свайго, як ён казаў, «адукаванага» зяця, адкрыў яго ўчынак раней часу і страшэнна абурыўся.

— Сапсуеш сад! Нельга мудраваць з дрэвамі! — гаварыў ён. — Лепш за прыроду не прыдумаеш!

Пятрушын забараніў зяцю нават дакранацца да яго дрэў. Як ні пераконваў цесця Іван Владзіміравіч, што трэба паспрабаваць і такім шляхам выводзіць добрыя сарты, даказваў, што выгадней мець у садзе некалькі добрых, каштоўных дрэў, чым многа дрэнных, — стары быў непакісны.

Тады Мічурын з жонкаю вырашылі купіць участак для саду і на ім працаваць па-свойму. Грошы на пакупку даваў у пазыку бацька жонкі. Але пакупка не адбылася. Замест гэтага маладыя Мічурыны ўзялі ў арэнду, за 3 рублі ў год, невялікі ўчастак, завалены смеццем, за надворнымі пабудовамі сваёй новай кватэры. А цесцю Іван Владзіміравіч упэўнена паабяцаў, што праз пяць год пачастуе яго яблыкамі новага сорту, які ён выведзе ў сваім садзе.

Маленькі пустыр на Маскоўскай (цяпер Совецкай) вуліцы хутка быў прыведзены ў парадак і засяліўся дрэўцамі самых рознастайных парод і сартоў. Гэты пе-

ряд жыцця Івана Владзіміравіча, не глядзячы на прыступы знясільваючай хваробы (пачатак туберкулёза), поўны кіпучай дзейнасці, смелых планаў і радасных надзей.

Плады і ягады могуць расці ў нас у краіне не толькі на поўдні, але і ў сярэдняй частцы Расіі і нават на моўначы. Дык чаму-ж іх так мала? Плады павінны быць не толькі ласункам, яны павінны стаць звычайным прадуктам харчавання для ўсіх працоўных.

Лепшыя фрукты выпіваюць з-за граніцы, прывозяць з поўдня, дзяржава траціць на гэтыя вялікія сродкі, а падаюцца гэтыя прывезеныя плады толькі на стол багачоў. Трэба ўзняць айчыннае сававодства, гэтую даходнейшую галіну сельскай гаспадаркі. Трэба выпрабаваць старыя і ствараць новыя, лепшыя сарты для ўсіх абласцей, для ўсяго народа. Такія думкі ўзнікалі ў маладога Мічурына, і ён вырашыў ажыццявіць свае планы. Ён хацеў сам паспытаць, выпрабаваць увесь сусветны асартымент пладовых і ягадных раслін і вывесці як мага хутчэй лепшыя сарты для свайго краю.

Маладыя сеянцы, вырашаныя з насення лепшых сартоў, якія Мічурын пасадзіў яшчэ ў скрынках на акне ранейшай кватэры, ён перанёс у свой новы сад і некаторыя з іх прышчапіў на вынослівыя да нашых марозаў падшчэпы. Няясна ўсведамляў, што робіць магчыма і не тое, што трэба, але трэба было спяшацца — вывесці за пяць год свой новы сорт!

«Тут, — пісаў потым Мічурын, — я і праводзіў увесь свой вольны ад заняткаў у канторы час, затрачваючы на набыццё раслін і іх насення тыя нязначныя ашчадкі, якія стараўся эканоміць ад свайго мізэрнага

Жонка Мічурына —
А. В. Пятрушына.

заробку ў канторы, часта адмаўляючы сабе ў самых неабходных выдатках!»¹

Доследы ў садзе, пакупка інвентару, абсталявання, насення патрабавалі грошай. Іх трэба было зарабіць што-б там ні было!

І вось на акне кватэры Мічурных, у доме купца Гарбунова, што выходзіць фасадам на галоўную Маскоўскую вуліцу, паявілася аб'ява: «Папраўляю гадзіннікі і іншыя механізмы».

Першы заказ, які атрымаў Мічурын, была паламаная швейная машына. Канструкцыя зусім незнаёмая. І маладому майстру «давялося многа папацець», як расказваў Іван Владзіміравіч, перш чым ён здолеў выканаць заказ, за які заплацілі ўсяго 25 капеек.

Колькасць кліентаў паступова павялічвалася. Прыносілі гадзіннікі, тэлефонныя і фатаграфічныя апараты, швейныя машыны. У рабоце не было недахопу.

Аляксандра Васільеўна і тут была вернай памочніцай. Удзень яна займалася гаспадаркай. Увечары, калі муж вяртаўся з работы на станцыі, яны хутка з'ядалі свой незамыславаты абед і абодва садзіліся за работу. Працавалі, весела будууючы планы будучага жыцця, думаючы аб садзе, які разрасцецца ў іх на ўчастку.

Гадзіннікі на станцыях, гадзіннікі дома — у майстэрні, а ў вольныя мінуты летам — работа ў садзе, зімой — чытанне; так праходзіла жыццё маладога Мічурына. Часта пасля работы ў майстэрні ён да світання праседжаў над кнігамі, упарта вывучаючы батаніку, фізіялогію, геаграфію раслін; апошняя знаёміла яго з пашырэннем розных пладовых дрэў і ў нас у Расіі, і ў іншых краінах..

Іван Владзіміравіч вывучаў рускую памалогію. Выпісваў каталагі лепшых садовых устаноў усяго свету — Вільморэна ў Парыжы, Шпета ў Берліне, Старка ў ЗША², каб даведацца, дзе растуць лепшыя сарты

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 16.

² Садовымі ўстановамі ў той час называліся камерцыйныя сады, уладальнікі якіх арганізавалі пітомнікі для вырошчвання на продаж пасадачнага матэрыялу — саджанцаў дрэў і кустарнікаў, адводкаў, насення і інш. Некаторыя замежныя садовыя фірмы мелі ў Расіі свае аддзяленні.

і якія з іх патрэбна перанесці ў свой сад. Ён добра ўсведамляў, што аднаго практычнага вопыту для ажыццяўлення смелай, задуманай ім справы — вывядзення новых сартоў — вельмі мала, патрэбны яшчэ веды.

«Пры тагочасных маіх вельмі павярхоўных ведах задуманай справы, — пісаў ён пазней у сваім дзённіку, — яна здавалася лёгкай для выканання, але затым, у далейшым, высветліўся ўвесь цяжар узятай мною на сябе працы. Патрабавалася глыбокае вывучэнне, як жыцця раслін наогул, так, у прыватнасці, і ўплыву розных кліматычных і глебавых фактараў на розныя формы будовы арганізма кожнага віду раслін»¹.

Дрэвы раслі, але год за годам прыносілі няўдачы. То адно, то другое паўднёвае дрэўца, якое быццам ужо ўзмацнела, параднілася са сваёй новай радзімай, не вытрымлівала суровых зім і вымярзала да карэнняў. Вымярзалі і прышчэпленыя дрэвы, і сеянцы. Першыя раслі лепш, але плады, атрымліваемыя ў першыя гады плоданашэння, не радалі маладога майстра. Яны былі значна горшыя і па выглядзе, і па якасці, чым той-жа сорт, апісаны ў каталагу, і больш нагадвалі плады дзічкі-падшчэпа.

Няўдачы засмучалі. Усё часцей хмурыўся і задумваўся малады садавод, але работы з садамі не пакідаў.

Ён яшчэ не думаў аб тым, што самы метады грэлеўскай акліматызацыі няправільны, памылковы. Яму здавалася, што гэта ён сам робіць нешта не так, выпускае нейкія дробязі, нейкія тонкасці ў садовай справе.

Мічурын эканоміць кожную капейку, зноў і зноў пасылае пісьмы і пераводы, выпісвае новыя расліны, зноў атрымлівае старанна запакаваныя пасылкі з каштоўнымі чаранкамі Пепінаў, Кальвілей, ігруш Бэра... Прышчапляе іх на свае падшчэпы.

Беражэ, даглядае, песціць, як любімых дзяцей!

А яны — пястункі — не хочуць жыць у Казлове! Ім мала сонца, мала цяпла. З цяжкасцю вытрымліваюць адну, дзве зімы і вымярзаюць.

Няўжо ўсе намаганні прападуць дарэмна?

На кніжнай палічцы Мічурына паявіліся кнігі рускіх вучоных — Рытава, Кічунова, Пашкевіча; работы Дарвіна, Гумбольдта, Дэкандоля... З цяжкасцю пераадоль-

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 16.

ваючы і засвайваючы цяжкія сухія фразы, якімі выкладаліся навуковыя тэорыі вучоных, малады даследчык прыроды сядзіць ночы над кнігамі. Чытае, канспектуе, пакідаючы на палях свае заўвагі і меркаванні. Працуе над кнігамі ўпарта і настойліва, абдумваючы кожную новую думку, новае палажэнне вучоных аўтарытэтаў. Кніг, патрэбных яму, у Казлове мала. Мічурын едзе за кнігамі ў Маскву. Мерапрыемства цяжкае, дарагое, але без гэтага, ён ведае, яму не абыйсціся.

Каб пакарыць прыроду, трэба многа ведаць, трэба вывучыць яе законы, вывучыць прыроду раслін. І Мічурын упарта вучыцца.

Ён толькі адзін раз у сваім жыцці пабыў у Маскве, ніколі не быў за граніцай, але вывучыў і ведаў геаграфію расліннага свету лепш, чым некаторыя дыпламаваныя вучоныя батанікі таго часу.

З гадамі накапліваліся веды, пашыраўся практычны вопыт, спелі новыя, смелыя думкі...

Чаму вымярзаюць паўднёвыя і замежныя сарты? Таму, што ў сябе на радзіме яны не набылі здольнасці пераносіць такія паніжэнні і рэзкія ваганні тэмпературы, як у нас у Цэнтральнай Расіі.

Перанесеныя ў іншыя кліматычныя ўмовы, яны ўрэшце гінуць, нават калі іх прывучаюць да холаду паступова. Магчыма акліматызацыя ўдасца, калі вырошчваюць паўднёвыя дрэвы з насення, а затым з сеянцаў адбіраць такія, якія прыстасуюцца да нашага клімату, не вымерзнуць?

Але-ж гэта доўгі шлях!

* * *

«Лепш за прыроду не прыдумаеш!» — гэта сцвярджалі многія вучоныя, кнігі якіх перачытаў Мічурын. Тое-ж гаварыў яго дзець, глыбока ўпеўнены ў непакіснасці і нязменнасці ўсяго, што створана богам.

Ці так гэта?

Дзесьці, у нейкіх спрыяльных умовах, утварыўся нечаканы сорт пладовага дрэва. Як? Якім шляхам? Магчыма, пчолы або іншыя насякомыя занеслі на кветку пылок зусім іншага сорту, які расце недзе далёка. Утварыўся

плод, насенне якога прадстаўляе сумесь двух сартоў і з іх вырасце гібрыд¹.

Гэтае насенне можа даць рознастайнае патомства і добрых і дрэнных раслін. Якоесьці з іх нясе ў сабе лепшыя спадчынныя якасці і бацькі і мацеры. Яно можа даць новы сорт.

Не чакаць гэтага выпадку! Не чакаць «выбухаў» прыроды, а самому рабіць гэтыя выбухі. Адставіць пчол! Рабіць апыленне сваімі рукамі і не адно, не два, а дзесяткі, сотні, тысячы! І не выпадкова, а па плану.

Мічурын вырашае: Грэль не праў! Яго акліматызацыя не дапаможа!

Акліматызацыя старых, нават самых лепшых паўднёвых сартоў шляхам прышчэплівання на холадастойкія падшчэпы не можа прасунуць садаводства на поўнач і папоўніць асартымент нашых садоў. Толькі вывядзеннем новых сартоў з насення, радзімай якога будзе даны раён, даныя ўмовы, можна вырашыць гэтую задачу.

Трэба і ўмовы прыстасоўваць да капрызаў сорту; і сорт прыстасоўваць да ўмоў росту.

Трэба рабіць новыя сарты па свайму жаданню, падгледзець у прыроды, разгадаць яе тайны.

«Мы не можам чакаць міласцей ад прыроды; узяць іх у яе — наша задача!»²

Так думаў Мічурын.

Гэта была рэвалюцыя, гэта быў бунт і супроць прыроды, і супроць аўтарытэтаў афіцыяльнай навукі.

Мічурын быў малады, смелы і настойлівы.

І ён уступіў на гэты шлях няроўнай барацьбы.

НОВЫ ШЛЯХ

Афіцыяльная навука таго часу сцвярджала: ад пасеву насення культурных пладовых дрэў атрымліваюцца нікуды непрыгодныя плады-кісліцы. Культурныя дрэвы

¹ Гібрыдамі называюць расліны, атрыманыя ад скрывавання розных сартоў, рознавіднасцей, відаў і родаў раслін. Гібрыды могуць узнікаць у прыродзе натуральным шляхам, пры апыленні ветрам і насякомымі, або атрымліваюцца ад штучнага скрывавання, зробленага рукамі чалавека.

² І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1939, стар. 428.

могуць атрымацца не з насення, а толькі шляхам прыщэплівання на дзічкі чаранкоў або вочак добрага сорту.

А факты, заўважаныя Мічурыным у прыродзе, гаварылі іншае. Ён памятае: адзін раз дома, у бацькі, здарыўся пажар. На двор да Мічурына збеглася многа дзяцей і дарослых. Яны абрывалі спелыя вішні ў садзе і выплёўвалі костачкі. Костачкі былі тут-жа ўтапаны ў зямлю. Вясной наступнага года на гэтым участку паявіліся ўсходы маладых вішнёвых дрэўцаў. Дзічкі ці не дзічкі? Іх пакінулі расці без усякага нагляду. І на чацверты год яны ўзрадавалі гаспадароў буйнымі добрымі вішнямі.

Гэта было выпадковасцю, але зараз, у 1884 годзе, гэты эпізод, які ўспомніў Мічурын, прымусіў яго глыбока задумацца над з'явамі прыроды і з'явіўся пачаткам новага этапа ў яго рабоце.

Трэба сеяць пабольш добрага насення і з сеянцаў, выраслых з насення, адбіраць лепшыя.

Ён заняўся адборам.

Твор Дарвіна «Аб паходжанні відаў шляхам натуральнага адбору» быў упершыню надрукаваны ў 1859 годзе. Але яшчэ задоўга да паяўлення і навуковага абгрунтавання тэорыі Дарвіна людзі навучыліся рабіць *штучны адбор*.

Сярод многіх тысяч як быццам аднолькавых раслін чалавек заўважаў такую, якая вылучалася якой-небудзь карыснай уласцівасцю, напрыклад, спажыванымі буйнымі карэннямі або пладамі, асаблівым выглядам або араматам кветак і таму падобнае.

Выбраўшы гэтую расліну і атрымаўшы з яе насення патомства, чалавек зноў адбіраў, ужо з другога пакалення, толькі тыя расліны, у якіх гэтая ўласцівасць, гэтае змяненне паявілася зноў. Пры дапамозе такога адбору на працягу некалькіх пакаленняў і стварыліся новыя, палепшаныя формы раслін, — гэта і ёсць *штучны адбор*, або *аналітычная селекцыя*.

Гэтак-жа, шляхам штучнага адбору, людзі вывелі многа парод карысных для сябе хатніх жывёл. Самка быка да прыручэння яе чалавекам, напэўна, давала ў дзень не больш аднаго-двух літраў малака, неабходных

для харчавання яе цяляці. Адбіраючы на племя тых кароў, якія давалі больш малака, ствараючы для іх лепшыя ўмовы жыцця і харчавання, чалавек шляхам адбору вывеў пароды кароў, якія даюць да трыццаці і больш літраў малака ў дзень.

Штучны адбор — справа нялёгкая. Каб заўважыць сярод мноства аднолькавых раслін або жывёл нейкую адну патрэбную рысачку, нейкае змяненне, якое абяцае ў будучым быць карысным, трэба добра ведаць жывыя арганізмы і ўмець заўважаць іх асаблівасці. Часта-ж новае змяненне выражана зусім слаба, і трэба быць вельмі ўважлівым, каб усё-такі адзначыць і затым развіць і ўзмацніць яго ў патомстве.

Гаворачы аб штучным адборы, Мічурын пісаў у сваім рабочым дзённіку: «Трэба быць глыбока назіральным, якім могуць быць назіральныя толькі людзі, жыццё якіх складае адно цэлае з прыродай»¹.

А Мічурын быў іменна такім чалавекам.

«З прыродай адным жыццём ён дыхаў...»

* * *

Сярод маладых дрэў, выраслых з насення, якое ён выпісваў адусюль або збіраў сам у час вандравання па чужых садах, ён пачаў адбіраць лепшыя з прызнакамі добрых сартоў.

Форма лісцяў, іх колер, сетка жылак на лісце, якая ў раслін рознага віду бывае рознай, даўжыня чаранка, агульная будова маладога сеянца, якая паказвае на яго добрае або дрэннае развіццё, таўшчыня яго парасткаў, — усё гэта не ўнікала ад уважлівага дапытлівага позірку садавода-даследчыка.

З уласцівым яму чуццём, у гэтых дробных прызнаках ён угадваў якасці будучых дрэў, характар іх развіцця, магчыма, будучы лёс сорту.

Ён адбіраў лепшыя сеянцы, назіраў за іх ростам, развіццём, асаблівасцямі цвіцення і, нарэшце, за якасцямі пладоў, якія паяўляюцца ў першыя гады плоданашэння маладых дрэў.

Пазней Мічурын распрацаваў цэлую сістэму прызнакаў, паводле якіх садавод, назіраючы маладыя сеянцы,

¹ І. В. Мічурын, Творы, том III, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1940, стар. 323.

мога даведацца загадзя — добрымі ці дрэннымі яны будуць у дарослым стане, ці варта працаваць з імі далей або знішчыць іх.

* * *

Жывыя арганізмы — расліны і жывёлы, як дзікія, так і культурныя, — падвержаны розным змяненням. Сярод такіх змяніўшыхся арганізмаў адбываецца пастаянны натуральны адбор. Выжываюць толькі тыя, якія лепш прыстасаваліся да ўмоў свайго існавання. Гэты працэс натуральнага адбору ў прыродзе і быў прычынай таго, што з прасцейшых арганізмаў, якія ўзніклі ў прыродзе мільёны год назад, паступова атрымалі паходжанне найбольш складаныя, дасканалыя расліны і жывёлы, што насяляюць у наш час зямны шар.

Тыя жывыя істоты, якія ў працэсе змяненняў робяцца больш слабымі, менш прыстасаванымі да змяніўшыхся ўмоў жыцця, гінуць. Яны выміраюць.

Гэты закон, закон эвалюцыі — паступовага змянення ўсяго жывога на зямлі, адкрыты вучоным Дарвіным, даў тлумачэнне многім незразумелым з'явам.

Як паявілася жыццё на Зямлі?

Адкуль атрымалася ў прыродзе такая рознастайнасць форм жывёл і раслін? Чаму так многа падабенства ў будове і развіцці як быццам зусім розных арганізмаў? Як могуць расліны і жывёлы прыстасоўвацца, прыладжацца да акружаючых умоў жыцця? Як узнікаюць у прыродзе новыя віды і рознавіднасці раслін?

Гэтыя пытанні хвалявалі многіх удумлівых людзей.

Рэлігія адказвала на іх: усё створана богам. Навука не магла даць яснага і дакладнага адказу.

Англійскі вучоны Чарлз Дарвін упершыню растлумачыў паходжанне, развіццё і ўдасканаленне жывых істот. Глыбокі, сур'ёзны вучоны, Дарвін дваццаць год прысвяціў вывучэнню гэтага пытання. У 1831 г. ён адправіўся ў кругасветнае плаванне на караблі «Бігль» у якасці натураліста і ў час падарожжа сабраў велізарныя калекцыі розных жывёл і раслін, якія з'явіліся яркім доказам яго тэорыі аб няспынай зменлівасці жывых арганізмаў у прыродзе.

Затым, пасяліўшыся ў сельскай мясцовасці, у сваім памесці недалёка ад Лондана, Дарвін заняўся вывучэн-

нем практычнага вопыту сельскіх гаспадароў Англіі, якія выводзілі новыя сарты раслін і новыя пароды жывёл шляхам штучнага адбору. Сабраўшы велізарную колькасць матэрыялаў, Чарлз Дарвін падагуліў факты селекцыйнай практыкі — вынікі практычнай дзейнасці чалавека, а таксама навуковыя пошукі вучоных свайго часу і на аснове гэтага адкрыў законы эвалюцыі арганічнага свету.

Тэорыя Дарвіна аб паходжанні відаў паклала пачатак зусім новаму разуменню жыцця прыроды, адкрыла новую старонку ў навуцы біялогіі. Яна разбурыла старое ўяўленне аб нязменнасці арганічнага свету, нібыта раз і назаўсёды створанага богам.

Уласцівасць *зменлівасці*, характэрная ўсякай жывой істоты змяняюцца хутчэй і больш рэзка, другія — менш і павольней. Уласцівасць зменлівасці абмяжоўваецца іншай не менш важнай уласцівасцю — *спадчыннасцю*.

Спадчыннасць Дарвін разумеў як здольнасць арганізма захоўваць прызнакі, атрыманыя ад бацькоў, і перадаваць іх свайму патомству¹. Так, напрыклад, з насення яблыні вырасце яблыня, а не дуб. Ад авечкі народзіцца авечка, а не якая-небудзь іншая жывёла. Кожны арганізм, кожнае жывое цела патрабуе пэўных умоў для свайго развіцця і жыцця; дзякуючы ўласцівасці спадчыннасці жывое цела імкнецца захаваць прызнакі і якасці не толькі сваіх бацькоў, але і ранейшых пакаленняў свайго віду.

Але ўмовы жыцця, асяроддзе, якія акружаюць жывое цела, няспынна змяняюцца і, прыстасоўваючыся да іх, змяняецца і арганізм; у яго паяўляюцца новыя патрабаванні, новыя прызнакі, прычым карысныя прызнакі, накапляючыся з пакалення ў пакаленне, павольна ўзмацняюцца і перадаюцца па спадчыне, а бескарысныя і шкодныя — аслабляюцца і могуць зусім знікнуць.

Так у прыродзе адбываецца натуральны адбор найбольш стойкіх, прыстасаваных арганізмаў, — паяўляюцца новыя формы раслін і жывёл.

¹ Паводле азначэння Т. Д. Лысенка, пад тэрмінам спадчыннасць мы разумеем «прыроду жывога цела..., уласцівасць жывога цела патрабаваць пэўных умоў для свайго жыцця, свайго развіцця і пэўна рэагаваць на тыя або іншыя ўмовы».

Дарвін даказаў, што ўсякая жывая істота — расліна або жывёла — мае сваю гісторыю развіцця, што з цягам часу свет, які акружае нас, няспынна змяняўся і змяняецца. І толькі ведаючы і ўлічваючы гісторыю жыцця, можна зразумець яго законы і змяняць іх.

З вучэннем Дарвіна Мічурын пазнаёміўся, калі ў яго накіпілася многа нявырашаных пытанняў. Цяжкі быў шлях даследчыка-самавучкі.

Замест сувязей з вучонымі, парад з імі, яму даводзілася самастойна абдумваць, выпрацоўваць і правяраць свае тэарэтычныя меркаванні, маючы толькі малюсенькі ўчастак зямлі і запісныя кніжкі, куды ён заносіў усякую новую думку, назіранне, вывады штодзённых, практычных даследаў.

* * *

Усё змяняецца. У свеце няма застылых форм. Усё падаецца змяненню.

Гэтыя думкі Дарвіна былі і яго думкамі.

Знаёмства з вучэннем Дарвіна дапамагло Мічурыну растлумачыць цэлы рад фактаў, якія ён назіраў у сваёй рабоце, і назаўсёды адмовіцца ад памылковай тэорыі Грэля. Яна дорага абышлася Мічурыну: 10 год амаль бескарыснай працы (1875—1885 г.г.), калі ён цягнуў няўдачы адну за другой, але, не пакідаючы работы, прадаўжаў упарта вывучаць тайны прыроды, законы развіцця раслін, прадаўжаў свае даследы, перарабляючы і змяняючы расліны на аснове гэтых законаў.

Дарвін даказаў, што жывыя істоты ўсё больш узбагачаюцца рознастайнымі прыстасаваннямі дзякуючы натуральнаму адбору.

Мічурын-жа, асноўваючыся на вучэнні Дарвіна, шукаў і знайшоў шляхі, як *самому ствараць новыя формы*, якія маюць асаблівую гібкасць у адносінах прыстасавання да акружаючага асяроддзя.

ПЕРШЫЯ УДАЧЫ

Працуючы ў садзе на Маскоўскай вуліцы, яшчэ прывучаючы па метаду Грэля далікатныя сарты да суровага клімату Рускай раўніны, І. В. Мічурын прышчэпліваў у кроны мясцовых вынослівых падшчэпаў зразкі паўднёвых

ігруш — Бэра Арданпон, Масляністай Анжалікі, Дзюшэ Ангулем, Зімовай цукровай, Бэра Люксембург і іншых.

Чаму іменна гэтыя ігрушы прыцягвалі яго ўвагу?

Сярод ігруш, якія растуць у садах сярэдняй паласы, ёсць многа добрых старых сартоў — Тонкаветка, Бессямянка, Сапяжанка і іншыя. Але гэтыя сарты маюць адзін значны недахоп — плады высыпаюць летам і не могуць доўга захоўвацца. Іх трэба спажываць непасрэдна пасля зняцця з дрэва.

Для садаводаў развядзенне такіх ігруш было нявыгадным, таму што пры багатым ураджаі плады даводзілася прадаваць усе адразу па нізкай цане, якая не акупляла затрат на догляд за дрэвамі і збор ураджаю. Гэта прывяло да таго, што ў садах цэнтральнай Расіі ігрушавыя дрэвы пачалі саджаць у нязначнай колькасці.

А між тым на поўдні, у Крыму, на Каўказе і ў заходне-ўрапейскіх краінах з цёплым кліматам ігрушы сярод астатніх пладовых дрэў займалі і займаюць даволі значнае месца. Смак, арамат, цукрыстасць паўднёвых ігруш вышэй, чым у тамбоўскіх. Паміж імі ёсць сарты летняга і зімовага высыпання; познія ігрушы можна скарыстоўваць амаль да новага ўраджаю.

Вось аб такіх ігрушах і марыў малады Мічурын, выпісваючы з Крыма і Францыі чаранкі і прышчэпліваючы іх на падшчэпы-дзічкі.

— Новыя сарты ігруш, — думаў ён, — узнімуць даходнасць садоў сярэдняй Расіі... Яны пазбавяць дзяржаву ад мільённых затрат на прывоз ігруш з-за граніцы і дастаўку іх з поўдня. Ігрушы павінны стаць звычайным прадуктам харчавання ўсяго народа, а не толькі ласункам для багачоў.

У Казлове павінны расці добрыя ігрушы!

— Падшчэп павінен даць прышчэпу моцную «кроў», — сцвярджаў Грэль, — перадаць яму прыстасаванасць да нашага клімату.

— Але трэба прывучыць прышчэп да падшчэпа, — думаў Мічурын, — трэба даць час раслінам асвоіцца, прыжыцца адна да другой, каб каштоўныя якасці таго і другога дрэўца маглі злучыцца ў адно цэлае.

І вось, у рэкамендуемыя метады Грэля, у правільнасці якіх ён ужо даўно сумняваўся, Мічурын стараўся ўнесці штосьці сваё, асаблівае, каб праверыць яшчэ ня-

ясныя яму самому думкі аб уплыве падшчэпа на прышчэп.

У першы год ён выбіраў дарослае дрэва-дзічку і ў яго крону прышчэпліваў чаранок паўднёвага сорту.

На наступны год прышчэпліваў чаранкі да парасткаў таго-ж дрэўца, размешчаных бліжэй за ўсё да ствала-штамба. На трэцюю вясну з прышчэпленых чаранкоў, якія прыняліся, адразуў самыя здаровыя і зноў прышчэпліваў іх да гэтага-ж дрэўца, але на парасткі, якія былі далей ад ствала. Паўтараючы прышчэпку такім чынам, ён усё далей адсоўваў прышчэпкі ад штамба, і, нарэшце, на пяты год адразуў чаранкі апошняй прышчэпкі і перасаджваў іх на новыя маладыя дзічкі.

Так Мічурын стараўся прывучыць прышчэп да падшчэпа¹. Усё гэта патрабавала глыбокага размышлення, разліку, умелай стараннай работы... Штогодны запіс і замалёўкі ў садовым журнале адзначалі ўвесь шлях праведзенай работы.

У мічурынскіх дзённіках гэтага часу паяўляліся ўсё новыя назвы паўднёвых ігруш... Ананас дэ Куратрэ, Салдат Лабуэр, Прэзідэнт Мас, Сувенір дэ кангрэс...

Якія з прышчэпленых чаранкоў дадуць лепшы вынік?

Адны з чаранкоў гінулі, другія прымаліся. Засмучэнні і маленькія радасці чаргаваліся між сабой.

Пад казлоўскім небам упершыню раскрылі свае кветкі паўднёвыя ігрушы, яблыні, чарэшні... Наліваліся сокам нябачаныя тут плады.

Першай дала плады акліматызаваная ігруша Бэра. Дрэўца было яшчэ маладое, ураджай — усяго некалькі ігруш, і плады яшчэ не зусім мелі тыя якасці, якіх дамагаўся Мічурын, але гэта была сапраўдная паўднёвая ігруша позняга выпявання!²

Яшчэ больш паспяхова праходзіла яго работа з вішнямі.

Вішні растуць у нас і кустарнікам, і высокімі дрэвамі.

Лепшы рускі сорт — вішня Владзімірская.

---

¹ Гэта быў пачатак, першыя спробы таго метада выхавання раслін, які пазней бліскуча быў распрацаваны Мічурыным-вучоным як метада «ментараў»-выхавальнікаў.

² Пазней яна вымерзла ў садзе Мічурына, як і ўсе астатнія паўднёвыя сарты, якія ён спрабаваў акліматызаваць па метаду Грэля.

Цёмныя, амаль чорнага колеру плады з кісла-салодкай мякаццю і невялікай авальнай костачкай добрыя і ў свежым, і ў перапрацаваным выглядзе. Але расце Владзімёрская не ўсюды і не кожны год прыносіць ураджай. Апрача таго, Мічурын лічыў, што гэтая вішня мала падыходзіць для прамысловых пасадак: высокі рост дрэва робіць цяжкім збор ураджаю, і частка вішань становіцца здабычай птушак.

Іван Владзіміравіч задумаў вывесці добрыя сарты вішань з нізкай кронай і штогоднім плоданашэннем.

Цяпер, калі яго метады работы паступова змяняліся, Мічурын вывучаў не толькі сарты пладовых дрэў, але і знаёміўся падрабязна з усімі ўмовамі той мясцовасці, дзе яны раслі. Якія клімат, глеба, месцаразмязненне раёна, колькасць ападкаў, — аб гэтым ён даведваўся загадзя, перш чым перанесці сорт у свой сад. І калі раней Іван Владзіміравіч звяртаў галоўную ўвагу на паўднёвыя сарты, таму што па сваіх якасцях яны былі вышэй за тамбоўскія, то цяпер яго пошукі часцей накіроўваліся на вывучэнне і прыцягненне ў культуру лепшых паўночных сартоў, якія мелі самую каштоўную для яго работы здольнасць — марозаўстойлівасць.

У гэтыя гады ў яго садзе раслі вішні: Пенсільванская — з Паўночнай Амерыкі, Кітайская — з Пржэвальска, Японская — з Паўночнага Кітая, Самарская — са стэпаў Сібірскай губерні.

Уральскія стэпавыя вішні і былі той зыходнай формай, ад якой Мічурын вывеў свае карлікавыя і поўкарлікавыя вішні, асабліва прыгодныя для развядзення ў паўночных раёнах.

Яшчэ даўно, на старым участку, ён неяк апыліў сеянец вішні Грыёт пылком дзікай уральскай вішні. З адборных сеянцаў гібрыда вывеў добры сорт Грыёт ігрушападобны, з вельмі буйнымі пладамі, якія па форме нагадваюць ігрушу. Дрэўца было не вышэй аднаго метра.

Ад скрыжавання Лотавай і Грыёта ігрушападобнага атрымаў другі сорт — Манамах, які не баіцца шкоднікаў і хвароб, — марозаўстойлівы, ураджайны, з буйнымі салодкімі пладамі

Трэці сорт — Поўкарлікавую ружовую — атрымаў з костачак вішні, прысланых яму нейкім садоўнікам-аматарам з-пад Тамбова.

Гэтыя сарты вішань, паводле замысла Мічурына, павінны былі стаць асноўнымі для прамысловага садаводства: з дрэў лёгка было ўбіраць ураджай, а зімой яны не баяліся марозу.

Пітомнік вішнёвых сеянцаў, дзе ён праводзіў масавы адбор на тысячах дрэў, усё разрастаўся.

Не ўдаліся многія доследы з акліматызацыяй, але Мічурын цяпер быў упэўнены, што адбор і гібрыдызацыя дадуць яму новыя сарты.

З сваіх карлікавых вішань ён на працягу некалькіх год адбіраў самыя ўраджайныя і вывёў новы сорт — Пладародная Мічурына.

Невялікае дрэва, якое пачало плоданосіць на чацверты год, прыносіла штогод да трыццаці пяці кілаграмаў пладоў. Буйныя, салодкія вішні выпявалі ў жніўні, калі іншых вішань ужо не было і ў паміне.

* * *

Прайшло пяць год работы на новым участку. Іван Владзіміравіч запрасіў старога Пятрушына і сваіх нямногіх сяброў, таварышоў па службе, ацаніць вынікі яго работы і паспытаць плады новых сартоў, вырашчаных ім употайкі ад усіх.

З незахаваным гоңарам і задавальненнем вадзіў па садзе гасцей, частуючы пладамі і расказваючы гісторыю іх узнікнення.

Вішні атрымалі поўнае адабрэнне.

Асабліва спадабаліся ўсім рэдкія па прыгажосці, ружовыя буйныя плады вішне-чарэшні — Княжна Поўначы¹.

Над стварэннем гэтага сорту Мічурын працаваў даўно. У садзе ў яго з костачак паўднёвай чарэшні Белая Вінклера выраслі і прыносілі плады дрэўцы чарэшні, не глядзячы на тое, што граніца вырошчвання чарэшні праходзіла на 500 кіламетраў паўднёвей Казлова.

Іван Владзіміравіч не быў упэўнены ва ўстойлівасці гэтых дрэў — яны маглі вымерзнуць выпадкова ў адну з суровых зім. Трэба было зрабіць іх марозаўстойлівымі.

І вось пылком чарэшні ён апыліў вішню Владзімірскую раннюю (яны зацвілі ў адзін і той-жа час). З коста-

¹ Пазней І. В. Мічурын перайменаваў яе ў Красу Поўначы.

чак вырастціў дрэўцы. Адно з іх на чацверты год пакрылася цудоўнымі жаўтаватымі пладамі, па велічыні і смаку падобнымі да белай чарэшні. Чаранкі гэтага дрэва ён прышчапіў на сеянцы звычайнай чырвонаплоднай вішні, каб стварыць сорт яшчэ больш устойлівы ў адносінах да марозаў.

Ураджай вішні Пладародная Мічурына (зменш.).

Вынік аказаўся нечаканым. Плады на прышчэпленых дрэўцах утварыліся не белыя, якімі яны былі да гэтага, а ружовыя з жаўтаватым бокам.

Гэта супярэчыла палажэнню, якое ўстанавілася ў пладаводстве, што прышчэп захоўвае ўсе ўласцівасці сорту, ад якога ўзяты чаранок. Тут выявіўся моцны ўплыў падшчэпа. Марозаўстойлівасць і ўраджайнасць гэтых дрэў былі выключнымі.

Сорт Краса Поўначы быў першынцом міжвідавай гібрыдызацыі, атрыманым ад скрыжавання двух розных раслінных відаў: вішні Владзімірскай з паўднёвай чарэшняй. Ад гэтага скрыжавання двух далёкіх родзічаў і атрымаўся выдатны сорт.

Праўда, гэта ўсё былі не яблыні або ігрушы, а толькі вішні, але яны ўяўлялі сабой новыя, зусім новыя, правяраныя сарты, якія можна было прапанаваць садаводам для развядзення ў садах цэнтральнай паласы Расіі.

Гэта была першая вялікая перамога, першы поспех нястомнага натураліста, якога ён дабіўся толькі на трыццаць чацвертым годзе жыцця.

«МЫ ДРУКУЕМ ТОЛЬКІ ПРАВДУ»

Пра свае ўдалыя доследы ў садовай справе Мічурына вырашыў расказаць на старонках сельскагаспадарчых часопісаў.

Першы яго артыкул, аб акліматызацыі ігрушы Бэра, быў надрукаваны ў 1886 годзе ў часопісу «Вестник садоводства». Надрукаваны амаль без скарачэнняў і выпраўленняў, з вытрымкамі, запісамі з яго садовага дзённіка, ён рабіў саліднае ўражанне навуковай работы, і гэта даставіла Івану Владзіміравічу вялікае задавальненне. Калі надрукавалі ў сталічным часопісу, дзе пішуць прафесары, вучоныя — значыць яго работа чаго-небудзьды варта, значыць, ён не дарэмна працаваў!

Другі артыкул, пра вішню Пладародная Мічурына, быў надрукаваны ў 1889 годзе ў студзеньскім нумары «Вестник садоводства, плодоводства и огородничества». Суправаджаемы цудоўнымі фотаздымкамі дрэва і яго плоду, артыкул таксама парадаваў Мічурына. Ён быў нібы ўзнагародай скромнаму працаўніку за гады ўпартай работы, якая скончылася несумненнай удачай.

Але затое трэці артыкул прынёс засмучэнні. Рэдакцыя надрукавала паведамленне Мічурына пра выведзены новы сорт вішні — Грыёт ігрушападобны; тут-жа быў фотаздымак галінкі вішні, з подпісам прозвішча арыгінатара, але... з невялікай зметкай рэдакцыі, дзе ўказвалася, што вывядзенне іменна Мічурыным новага сорту Грыёт ігрушападобны застаецца няпэўным, паколькі такі-ж сорт ужо ёсць на поўдні ў славутага спецыяліста па развядзенню вішні — Шчэрбіны.

У бочку мёду пусцілі лыжку дзэгцю!

Мічурын быў раз'юшаны. Яму не вераць! Абвінавачваюць у хлусні! Доўга пасля гэтага ён нічога не хацеў пісаць у часопісы.

А пісаць яму было пра што.

Маленькі сад усё больш і больш папаўняўся добрымі сартамі.

Мічурыну не хацелася трымаць пад спудам вынікі сваёй шматгадовай работы. Ён-жа працаваў не для сябе. Яму хацелася размножыць, пашырыць як мага больш свае сарты, якія ён лічыў значна лепшымі ў параўнанні са старымі сартамі края.

Хацелася падзяліцца з садаводамі-даследчыкамі сваімі назіраннямі і практычнымі вынікамі іх.

У навуцы таго часу цвёрда ўстанавілася думка, што культурныя пладовыя дрэвы размнажаюцца толькі прышчэпкай чаранкоў на дзічкі. Вішні размнажаюцца толькі пасадкай каранёвых адросткаў. А ён выводзіў добрыя сарты вішань і ад пасеву насення-костачак. І яшчэ: пасадкай чаранкоў у зямлю можна разводзіць ягадныя кустарнікі — смародзіну, агрэст. Мічурын паспрабаваў разводзіць чаранкамі і вішню. Чаранкі вішні, дзякуючы адпаведнаму догляду, выхаванню, утварылі карэнні — акараніліся. З чаранкоў выраслі вішнёвыя дрэўцы. Гэта было новым у садовай справе, такой з'явы не назіраў ніхто з рускіх садаводаў. Іван Владзіміравіч напісаў пра гэта артыкул і паслаў у часопіс «Русское садоводство», рэдагуемы славым Грэлем.

Праз месяц артыкул вярнуўся з рэзалюцыяй рэдактара: — Мы друкуем толькі праўду!

Раз'юшаны ад абурэння, Мічурын выбег у сад, без жалю вырваў некалькі чаранкоў вішні, нядаўна пасаджаных, але пакрытых ужо зялёнымі, глянцавітымі лісцямі, і так, з карэннямі, з зямлёй, запакаваў іх у скрынку і паслаў у рэдакцыю.

Вазьміце! Атрымайце і ўпэўніцеся!

Вучоны доктар Грэль быў вельмі збянтэжаны. Ён баяўся, што калі здарэнне стане вядома чытачам, гэта падарве аўтарытэт часопіса, выклікае таксама недавер'е да яго асабістых пазнанняў. Грэль прыслаў Івану Владзіміравічу пісьмо з прабачэннямі, прасіў вярнуць артыкул, абяцаючы надрукаваць яго неадкладна...

Мічурын пакінуў гэтае пісьмо без адказу.

І нават тады, калі з новымі прабачэннямі і просьбай вярнуць артыкул для таго, каб надрукаваць яго, прыехаў у Казлоў намеснік рэдактара часопіса, генерал Геміліян, Мічурын адмовіўся.

Сумленны і патрабавальны ў адносінах да сябе, да сваіх работ, Мічурын патрабаваў таго-ж ад іншых, і нікому ў гэтых адносінах не патураў. Пра свае доследы і дасягненні ён пісаў толькі тады, калі быў упэўнены ў правасці сваіх меркаванняў, пісаў не для славы, не з-за ганарлівасці, а выключна кіруючыся жаданнем пазнаёміць шырокія колы садаводаў са сваімі дасягненнямі ў ства-

рэнні новых сартоў і як мага больш пашырыць гэтыя сарты.

Многія вучоныя таго часу пагардліва ставіліся да работ Мічурына, называючы іх «пустымі выдумкамі», нікому не патрэбнай справай, а мічурынскія сарты — «незаконна-народжанымі гібрыдамі».

У тых-жа часопісах, дзе друкаваліся артыкулы ма-ладога садавода, паяўляліся рэзкія, часта зняважлівыя для яго, заметкі праціўнікаў, якія сцвярджалі, што «метады Мічурына нічога агульнага з навукай не маюць».

Упэўнены ў праваче сваёй справы, у правільнасці сваіх метадаў, заснаваных на шматлікіх назіраннях і вывадах практыкі, Мічурын у такіх выпадках гаварыў:

— Не шукаю пахвалы і не баюся дакораў.

Адказваючы сваім праціўнікам, ён іранічна пісаў:

«Так, навукі гібрыдызацыі пакуль не існуе, і слова гібрыдызацыя ў цяперашні час перакладаецца на агульна-зразумелую мову наступнымі словамі: сып, памешвай, боўтай, што-небудзь выйдзе іншае»¹.

Але сам ён упарта прадаўжаў працаваць метадам гібрыдызацыі, скарыстоўваючы для скрыжавання ўсё новыя раслінныя формы, распрацоўваючы свае арыгінальныя спосабы і прыёмы скрыжавання для атрымання новых сартоў раслін.

САДАВОД З КАЗЛОВА

У садку на Маскоўскай вуліцы раслінам станавілася ўсё цясней.

Больш цяжкім і складаным станавілася і жыццё сям'і Мічурыных. Паявіліся дзеці — сын Нікалай і дачка Марыя.

Майстэрню гадзіннікаў прыйшлося расшырыць. Над вокнамі кватэры Мічурына паявілася новая шыльда:

Гадзіннікаявая і аптычная майстэрня.

Заказы прымаў Мічурын. Папраўкай акулераў палкам займалася жонка, Аляксандра Васільеўна, якая навучылася добра выконваць гэтую работу.

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. XXXV.

Захоплены сваімі ідэямі — папоўніць сартымент пладова-ягадных раслін сярэдняй паласы выдатнымі сартамі і перасяліць паўднёвыя культуры на поўнач, — Мічурын прадаўжае выпісваць усё новыя расліны.

Сярод садаводаў і ў тых часы было многа аматараў-адзіночак. Некаторыя з іх чыталі артыкулы Мічурына, перапісваліся з ім, абменьваліся парадамі, пасылалі яму чаранкі, насенне, самі размнажалі яго сарты. Гэта былі нешматлікія далёкія прыяцелі, у сэрцах якіх думкі Мічурына аб адраджэнні рускага садаводства знаходзілі водгук.

Пісьмы і пасылкі ішлі адусюль — з Далёкага Усхода, Крыма, Каўказа, Сярэдняй Азіі, Урала, Украіны...

Звыш шасцісот сартоў пладова-ягадных раслін паўночнага, паўднёвага і заходнееўрапейскага сартымента расло ў гэты час на маленькім кавалачку мічурынскага саду. Тут былі і старыя мясцовыя сарты, палешаныя Мічурыным, і Дэлявар і Апорт амерыканскі, атрыманыя з Паўночнай Амерыкі, і Валаамскае Шырокалічка, выведзенае на востраве Валааме, на Ладажскім возеры, і Сінап сібірскі, атрыманы ад скрыжавання Кітайскай яблыні з крымскім Сары сінапам, і усурыйская культурная ігруша з Благавешчанска... Адных толькі яблынь расло тут сто дзевяноста пяць сартоў!

Штогод Мічурын скрыжоўваў, вырошчваў з насення новыя гібрыды і адбіраў з іх тое, што адпавядала яго планам. Няўдачы здараліся амаль кожны год. То вымярзалі дрэвы, якія ўжо аформіліся і пачыналі плоданосіць, то яны прыносілі нікуды непрыгодныя плады, то яны задыхаліся ў цеснаце разросшагася саду.

Але Мічурын не здаваўся.

Няўдачы толькі падздорвалі яго.

Так, напрыклад, ён задумаў вывесці персікі пасевам костачак. Сеянцы персікаў вельмі далікатныя, яны не вытрымалі суровай казлоўскай зімы, і Мічурын запісвае ў сваім дзённіку:

«Такім чынам, увогуле, з усёй колькасці ў 2.800 персікаў, не засталася ніводнага экзэмпляра зусім цэлага, тым не менш, на маю думку, гэта яшчэ не ёсць доказ немагчымасці культуры персікаў у нашай мясцовасці, і таму прадаўжаю барацьбу далей».

Дзве тысячы восемсот выпеставаных, выхаваных сеянцаў загінулі!

Здавалася-б, чаго яшчэ чакаць, на што спадзявацца? Але ён піша:

«...Гэтага занадта дастаткова, каб убіць усякае спадзяванне на магчымасць культуры персіка ў нашай мясцовасці. Але... па-першае, чаго няма, таго і хочацца, а па-другое, чаго не дасягала ўпартая, настойлівая праца і цярпенне чалавека? Трэба шукаць спосабы і шляхі»¹.

* * *

Цесната пагражала гібеллю раслінам. А між тым неабходна было прадаўжаць пачатыя доследы далей, неабходна рассаджваць сеянцы, якія падраслі. Мічурын спрабуе яшчэ больш ушчыльніць пасадкі.

«Пасадзіць паміж дрэў і па плоту. Лічачы па чатыры вяршкі на кожную расліну, можна пратрымацца тры гады»², — разлічвае ён.

Быў толькі адзіны выхад — купіць новы ўчастак і расадзіць расліны, але грошай на гэта не было. Сад яшчэ не прыносіў дастатковага даходу, грошы трэба было накапліваць. Мічурын складае гаспадарчыя каштарысы на бліжэйшае будучае, запісвае і ўлічвае ўсе расходы, каб як-небудзь не патраціць «лішн्याе». Сям'я амаль галадуе, часта абмяжоўваючыся ў дзень толькі пакупкай чорнага хлеба ды на дзве капейкі чаю на заварку.

Цяжкая, непасільная праца, недаяданне, засмучальныя клопаты надламалі здароўе Івана Владзіміравіча. К вясне 1880 года ў яго зноў паявілася кровахарканне, прызнакі туберкулёза.

Згодна парады свайго прыяцеля Ершова, канторшчыка суседняй станцыі, Мічурын пераязджае на лета «на дачу». Гэтаму садзейнічала яшчэ тая акалічнасць, што перад сям'ёй Мічурына паўстала пытанне аб перамене кватэры: дом, у якім яны жылі, быў настолькі старым, што гаспадар вырашыў яго разбурыць. Прышлося закрыць майстэрню, даручыць цесцю назіраць за садамі, узяць водпуск на рабоце і перасяліцца за горад.

Месца, дзе пасяліліся Мічурыны — стары поўразбураны млын каля дубравы «Харок», — было выключна

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 40.

² Там-жа, стар. 20.

прыгожае і адзінотнае. Яно нагадвала Івану Владзіміравічу даўно забытую, закінутую сядзібу бацькі, дзе ён правёў сваё дзяцінства.

Чыстае паветра лясоў і палёў, непасрэдная блізасць некрутай прыроды, дзешавізна прадуктаў, якая дазваляла харчавацца значна лепш, чым у горадзе, хутка аднаўлялі сілы і здароўе Мічурына. Ён з захапленнем аддае цэлыя дні назіранням над дзікай прыродай і чытанню кніг.

Як змяняюцца і фарміруюцца расліны ва ўмовах натуральнага адбору? Які ўплыў аказваюць розныя ўмовы асяроддзя на зменлівасць спадчыннасці? Як адбываецца апыленне ў прыродзе? — Гэтыя пытанні, якія хвалявалі яго пры рабоце ў садзе, тут, у выніку ўдумлівых, паслядоўных назіранняў, знаходзяць сваё вырашэнне.

«Прырода, — піша ён, — як відаць, у сваёй творчасці новых форм жывых арганізмаў дае бясконцую рознастайнасць і ніколі не дапускае паўтарэння»¹.

Гэтае палажэнне, якое сфарміравалася тут на лоне прыроды, з'явілася нібы краевугольным каменем тэарэтычнага абгрунтавання і тлумачэння далейшай работы Мічурына пры стварэнні новых форм культурных раслін.

Нанава прымяняемы ім метады аналітычнай селекцыі, гэта значыць свядомага адбору сеянцаў, пачаў выклікаць сумненні: адным адборам, нават самым старанным, цяжка было вывесці патрэбныя яму сарты. Станавілася відавочным, што найбольш дзейсным спосабам пераробкі прыроды застаецца метады гібрыдызацыі, які ён, праўда, яшчэ не зусім упэўнена, даўно прымяняў у рабоце.

* * *

З 1888 г. Мічурын, нарэшце, атрымаў магчымасць шырэй разгарнуць работу. Ён купіў на ільготных умовах, у растэрміноўку, участак зямлі ў шасці кіламетрах ад Казлова пад слабадой Турмасавы.

Грошай хапіла толькі на пакупку зямлі. Наняць рабочых не было за што.

З дапамогай жонкі і яе сястры Мічурын асвайваў участак: выкарчоўвалі пні, капалі ямы, уночы вярталіся

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгаслязяржвыдавецтва, 1948, стар. 496.

ў горад, каб раніцою пераносіць на сваіх плячах на новае месцажыхарства адну за другой партыі дрэў і ўсе най-больш каштоўныя расліны з старога саду.

У Турмасаве было дзе разгарнуцца. Цудоўная чарна-зёмная глеба, лес, які з'яўляўся аховай маладому саду, блізкасць вады, а галоўнае, самае галоўнае, — вялікі ўчастак для работы. Усё радала!

Але колькі працы, колькі бяды перанесла ўся сям'я! Летам туліліся ў маленькім, наспех зробленым шалашы, і толькі на зіму пабудавалі мазанку з двух пакояў, і то адзін з іх прышлося заняць для насення і ўсялякага садовага інвентару. Часта клаліся спаць галоднымі.

Удзень была служба, куды трэба было ісці пехатою па сем верст туды і назад; увечары, да позняй ночы, і рана на зары — з двух гадзін раніцы — работа ў садзе.

Вось у такіх умовах быў заснаваны першы ў гісторыі пладаводства Расіі пітомнік, работа ў якім праводзілася новымі метадамі.

Толькі праз год, калі сад пачаў прыносіць невялікі даход ад продажу саджанцаў, Мічурын змог пакінуць службу на чыгунцы і цалкам аддацца любімай справе.

Гадзіннікавая і аптычная майстэрня ў Казлове была закрыта.

Праўда, у рабочым пакоі Мічурына, у невялікім доміку, пабудаваным, нарэшце, у Турмасаве, віселі гадзіннікі розных сістэм і памераў, але цяпер Мічурын толькі зрэдку займаўся імі.

Нястомны даследчык і філосаф, у перыяды няўдач у садзе, ён зноў, як у дні маладосці, браўся за гадзіннікі. Разбіраючы і збіраючы іх, абдумваў прычыны сваіх памылак.

І не толькі з гадзіннікамі вазіўся ён. Маленькія ціскі і такарны станок, якія стаялі ў кутку, ведалі і іншую работу. Ён сам змайстраваў апырсквальнік для раслін, барометр, акуліровачны нож, затым акуліровачную машынку, за якую праз некалькі год немцы прапаноўвалі патэнт і вялікую суму грошай. Але гэтыя работы цікавілі яго толькі як магчымасць палепшыць, рацыяналізаваць работу ў садзе.

Усё-ж галоўным клопатам і работай быў сад. Калі раней Мічурына называлі ў горадзе «Наш майстра гадзіннікаў», то цяпер ён атрымаў новую мянушку — «Садавод з Казлова».

Зволіўшыся са службы, Іван Владзіміравіч амаль без выезду жыў у Турмасаве, аддаючы рабоце ў садзе не рэдкія вольныя гадзіны, а ўвесь свой дзень.

Перанесеныя на тлустую ўрадлівую глебу, дрэвы хутка акрыялі, некаторыя з іх прыносілі ўраджай і радавалі нястомнага гаспадара.

«Гандлёвы пітомнік», як яго называў Мічурын, усё павялічваўся і пачаў даваць невялікі даход, які цяпер быў адзінай крыніцай сродкаў для існавання сям'і і далейшага прадаўжэння доследаў.

Зелянелі стройныя градкі сеянцаў, за імі ягаднікі, а паміж градкамі буйна разрасталіся мічурынскія абрыкосы, персікі, тутавае дрэва, масліна — прышэльцы поўдня.

Летам маленькі, чысценькі домік Мічурына, акружаны зелянінай саду, кустамі самых рознастайных руж і іншых кветак, радаваў яго жыхароў і рэдкіх наведвальнікаў сваёй прыгажосцю, раздоллем. Бесклапотным спакоем, уцехаў веяла ад гэтага цудоўнага кутка зямлі.

Здавалася, што мара Мічурына аб магчымасці спакойна рабіць, ствараць новыя сарты, блізка да ажыццяўлення.

А між тым бясконцыя клопаты непакоілі Мічурына.

Садаводы Казлова і яго ваколіц з недавер'ем ставіліся да новых сартоў Мічурына; іх коснасць і адсталасць прыгняталі і раздражнялі Івана Владзіміравіча. Але ён не падаў духам: ён глыбока верыў у перавагу сваіх сартоў перад старымі.

З 1884 года ён самастойна штогод выпускае прэйскурант сваіх сартоў і пасылае яго ў многія садовыя ўстановы Расіі.

«Поўны ілюстраваны прэйскурант фруктовым, дэкаратыўным дрэвам і кустарнікам, а таксама свежага збору насенню пладовых дрэў, якія ёсць у садовай установе Івана Владзіміравіча Мічурына» не быў падобны да звычайных рэкламных каталагаў рускіх і замежных гандлёвых прадпрыемстваў.

Паставіўшы перад сабою мэту садзейнічаць развіццю айчыннага садаводства, Мічурын скарыстоўваў свой прэйскурант, як адзіны сродак больш пашырыць свае прагрэсіўныя ідэі сярод рускіх саводаў. Ён указаў на

памылковасць метада грэлеўскай акліматызацыі шляхам прышчэплівання паўднёвых сартоў на мясцовыя холадастойкія падшчэпы і на неабходнасць стварэння сваіх айчынных сартоў; заклікаў саадаваў, не засмучаючыся магчымымі няўдачамі, прадаўжаць справу развядзення садоў, адмовіцца ад пераймання ўсяго замежнага, а паляпшаць і папаўняць рускія сады шляхам вывядзення сваіх мясцовых сартоў, — «...акліматызацыя раслін магчыма толькі шляхам пасеву насення»¹, — пісаў ён. Тут-жа ён даваў падрабязныя парады, як і што трэба рабіць у садзе, як даглядаць за ім, тлумачыў перавагі выведзеных ім новых сартоў пладовых дрэў, ягаднікаў, кветак і дэкаратыўных раслін, якія ёсць у яго ў пітомніку, і асабліва падкрэсліваў, што жыццездольнасць і ўстойлівасць сеянцаў у садах непарыўна звязаны з характарам выхавання іх у пітомніку.

Выпусціўшы ў свет свой прэйскурант, Мічурын ускладаў вялікія спадзяванні на заказы.

Спадзяванні аказаліся дарэмнымі.

Скромны, надрукаваны ў маленькай казлоўскай друкарні прэйскурант саадава, які прапаведуе нейкія новыя ідэі, новыя думкі, не мог канкурыраваць з пышнымі каляровымі каталагамі сучасных яму фірм, прапаноўваўшых свае, часта далёка не каштоўныя сарты, пад гучнымі замежнымі назвамі. Мічурын траціць апошнія грошы на аб'явы ў газетах і часопісах, пасылае свае каталагі на кірмашы, раздае іх праваднікам, кандуктарам паяздоў, разносчыкам-гандлярам яблыкамі...

— Ад раздачы дваццаці тысяч каталагаў атрымаецца сто заказчыкаў, — разлічвае ён.

Але роўнадушнасць і неразуменне з боку саадаваў, недавер'е і насмешкі з боку аўтарытэтаў афішыяльнай навукі застаюцца ранейшымі. Заказаў мала!

Зноў для Мічурына наступаюць гады нястачы і цяжкай работы.

Не маючы магчымасці наняць дастаткова рабочых для догляду за садам і пітомнікам, які ўсё расшыраўся, ён прымушае няспынна працаваць усю сям'ю; забываю-

---

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 124.

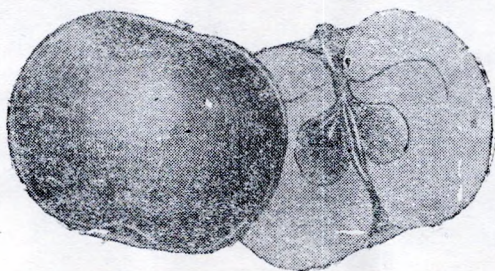
чы пра сон, пра ежу, працуе сам, натхняемы адной думкай, адным спадзяваннем — дабіцца ажыццяўлення сваёй мары.

«ПЯСТУНАК У ПІТОМНІКУ БЫЦЬ НЕ ПАВІННА!»

Участак у Турмасаве ўсё больш папаўняўся добрымі каштоўнымі сартамі.

Цудоўныя плады прыносілі яблыні: Антонаўка паўтарафунтовая (шасцісотграмовая), Славянка — гібрыд Антонаўкі з Ананасным ранетам, Сонечная магілёўка, Трувор, атрыманы ад мясцовага сорту Скрыжапеля і Ранета залатога бленгеймскага — аднаго з лепшых еўрапейскіх сартоў.

Вішні радавалі вока багаццем і прыгажосцю пладоў. Саджанцы іх, хоць і не ў вялікай колькасці, усё-ж рас-

Славянка — адзін з лепшых мічурынскіх сартоў (зменш.).
(Малюнак І. В. Мічурына).

Дрэвы Славянкi не баяцца ні марозаў, ні апёкаў, ні захворванняў, і штогод прыносяць вялікі ўраджай прыгожых і смачных пладоў, якія можна захоўваць да вясны.

купляліся аматарамі-садаводамі з іншых раёнаў і адуюць атрымлівалі пахвальныя водгукі. Аднак сам Іван Владзіміравіч звяртаў на іх мала ўвагі, яго больш цікавілі яблыні, ігрушы і паўднёвыя расліны — абрыкос, персік, вінаград.

Тысячы скрыжаванняў праводзіў ён кожны год.

Пазнаёміўшыся з пладовымі раслінамі амаль усяго свету, ён у сваім уяўленні бачыў карціны і ўмовы расліннага жыцця ўсіх краін і браў адтуль шматлікія расліны для сваёй работы. Паўднёвыя расліны — апыляльнікі —

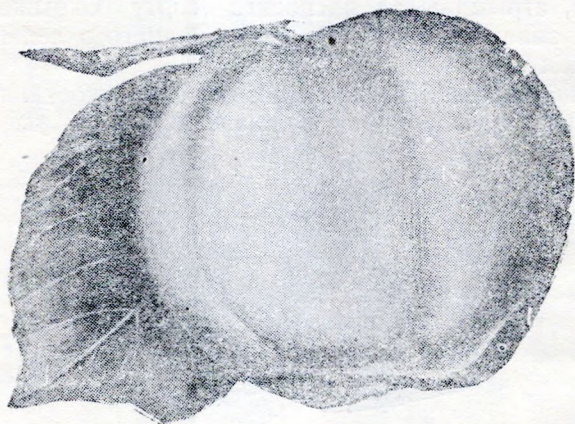
раслі ў яго ў кадушках у пакоях. Насенне паўночных узыходзіла на градках у садзе.

Некаторыя з гібрыдных сартоў праяўлялі ўжо выключныя надзвычайныя задаткі.

Добра раслі сеянцы чарэшні Лауэрмана, гібрыды паўднёвага Рэнклода, скрыжаванага з Цернаслівай, і каўказскай айвы з поўдзікай айвой Сарэпцкай.

Мічурын цяпер па вопыту ведаў, што трэба быць асабліва цярплівым і чакаць, калі яны парадуюць яго цудоўнымі пладамі, чакаць, магчыма, многа год.

Але праходзілі гады, і дрэўцы, у поўным росквіце сіл, з галінамі, ужо гатовымі пакрыцца кветкамі і пладамі,

Плод яблыні Антонаўка шасцісотграмавая (зменш.).

Антоніўка шасцісотграмавая выведзена Мічурыным ад Антонаўкі магілёўскай белай, на якой ён заўважыў галінку з асабліва буйнымі пладамі. Чаранкі гэтай галінкі былі прышчэплены на падшчэп яблыні. Прышчэпленне дрэўца праз некалькі год пачало прыносіць плады, якія амаль у тры разы перавышалі па велічыні звычайныя яблыкі Антонаўкі.

не вытрымлівалі суровых ветраных зім або ранніх халодных вёснаў і гінулі адно за другім.

Гінулі абрыкосы, вінаград... Гінулі, выраджаліся, трацілі сваю вынослівасць самыя каштоўныя гібрыдныя сарты яблыні, як Кандыль-кітайка, якую Мічурын вывеў ад скрыжавання паўднёвага Кандыль сінапа і Кітайкі...

Мічурын ўсё часцей хмурыўся і ўпарта шукаў прычыну няўдач.

Прызнаць, што вінаваты толькі клімат, ён не хацеў. Гэта азначала-б, што ўся яго работа няправільная і трэ-

ба адмаўляцца ад намечанай мэты — перасяліць паўднёвыя расліны на поўнач.

Пакутлівыя сумненні апаноўвалі Івана Владзіміравіча. Няўжо дванаццаць гадоў работы ў Турмасаве прайшлі амаль дарэмна?

Ён зноў сеў за кнігі. Перачытаў Дарвіна.

Вучэнне Дарвіна дапамагло Мічурыну навукова абгрунтаваць яго практычныя доследы, пацвердзіла яго ўласныя думкі аб зменлівасці відаў. Але як перарабіць уласцівасці раслін, як замацаваць спадчыныя змяненні, ужо атрыманыя шляхам гібрыдызацыі і адбору, — на гэта ён не мог атрымаць адказу ў Дарвіна.

У гэтыя гады цяжкіх сумненняў і пошукаў Мічурына выручылі вішні, тыя самыя вішні, рабоце з якімі ён раней надаваў так мала значэння.

* * *

У 1897 годзе ў Канадзе, у Паўночнай Амерыцы, лютавалі небывала жорсткія марозы, якія даходзілі да — 50°C.

Клімат Канады яшчэ халаднейшы, чым у нас у сярэдняй паласе Расіі. Пладаводства там развіваецца з цяжкасцю — перашкаджаюць суровыя зімы. Але ўжо з 1890 года ў Канадзе шырока, на тысячы гектараў, раснаўсюдзілася вішня Пладародная Мічурына.

Як трапіла ў Канаду мічурынская вішня?

У нас, у царскай Расіі, артыкулы Мічурына толькі зрэдку друкавалі ў часопісах, ды і то з усялякімі агаворкамі. Мічурынскія сарты спрабавалі размнажаць толькі нямногія садаводы.

А ў Амерыцы ў той час артыкулы Мічурына не толькі перакладалі і друкавалі, іх уважліва вывучалі і на практыцы правяралі яго сарты.

Амерыканскія дзялкі адразу ацанілі, якія шырокія магчымасці развіццю садаводства могуць даць ідэі і работы Мічурына. Дэпартамент земляробства ЗША накіраваў у Расію, у захалусны Казлоў, прафесара Мейера, славутага паляўнічага за раслінамі, спецыяліста «бюро прывозу іншаземных раслін» ЗША.

Фрэнк Мейер яшчэ ў 1890 годзе вывез з Казлова саджанцы вішні Пладародная Мічурына, і яна хутка заняла ганаровае месца ў садах Канады.

Цвіценне вішні Пладародная Мічурына.

Чым-жа была выдатная гэтая вішня? Перш за ўсё, яна апраўдала сваю назву: з кожнага дрэва, не гледзячы на яго невялікія памеры, можна сабраць да трыццаці пяці кілаграмаў буйных і прыгожых ягад. Дрэвы вызначаюцца вялікай марозаўстойлівасцю; плодковыя почки, якія звычайна ўтвараюцца з восені, лёгка пераносяць зімовыя марозы. Вось гэтыя якасці заваявалі Пладароднай Мічурына славу аднаго з лепшых сартоў вішні ў Амерыцы. Былі яшчэ дзве вартасці ў гэтай вішні: плады яе выпяваюць у жніўні і трымаюцца на дрэве да верасня, калі астатнія вішні ўжо сходзяць, і, апрача таго, Пладародная Мічурына — адзін з рэдкіх у свеце сартоў вішні, якая самаапыляецца, таму яе лёгка размнажаць на вялікіх плошчах адну, без падсадкі другіх сартоў для апылення.

У нас яна можа расці ўсюды — і на Урале, і ў Волагдзе, і ў Сібіры, і ў Смаленску.

Калі прайшла суровая зіма 1897 года, і вясной фермеры падлічвалі свае страты, аказалася, што ўсе сарты сліў, чарэшань і вішань Канады загінулі канчаткова.

Вытрымала толькі Пладародная Мічурына.

У 1898 годзе з'езд канадскіх фермераў прыслаў Мічурыну пісьмо.

«Шаноўнейшы сэр!

Вы выратавалі вішню для садоў Канады. У мінулую зіму страшэнныя, сямідзесяціградусныя марозы¹ загубілі ў нашых садах усе вішні без выключэння, апрачатых, якія носяць ваша паважанае імя, з характарыстыкай Plodorodnaya Fesund. Гэта, мусіць, лепшая вішня свету па холадастойкасці, па зімавынослівасці. Просім паведамляць нас аб ваших далейшых адкрыццях і поспехах».

* * *

Пісьмо канадскіх фермераў і ўзрадавала, і азадачыла Мічурына.

У чым сакрэт такой нябачанай марозаўстойлівасці Пладароднай?

Ён пачаў успамінаць усю гісторыю яе паходжання.

Ды яна-ж атрымала паходжанне ад той самай карлікавай вішні Грыёт, якую ён вывеў пятнаццаць год назад, і артыкул пра якую так несправядліва зганьбілі ў часопісе Грэля, сумняваючыся ў арыгінатарстве Мічурына.

Праўда, Пладародная не засталася такім карлікам, як Грыёт. Дрэвы Пладароднай даходзілі вышынёй да двух метраў. Але ўсё-ж яна захавала і марозаўстойлівасць, і пладавітасць, і позняе выспяванне, і ўсе добрыя якасці пладоў той карліцы, якая была выведзена ў самым пачатку работ, на закінутым бедным пустыры за домам па Маскоўскай вуліцы.

А глеба-ж там была бедная, шчэбневая.

Дык вось дзе разгадка! Усяму віной *глухая* турма-саўская глеба! Яна робіць далікатнымі сеянцы.

На чарназёмнай, багатай перагноем глебе сеянцы растуць бурна, добра развіваюцца, даюць многа парасткаў, «жыруюць», як гавораць садаводы. Але ўнутраная будова тканей расліны робіцца рыхлай, сырой, нястойкай.

¹ Па Фарэнгейту.

Дык вось чаму сеянцы яго гібрыдаў станавіліся слабейшымі і пачалі адхіляцца ў бок сваіх паўднёвых продкаў. Яны трацілі прыстасаванасць да новай радзімы і таму вымярзалі.

Значыць, участак для пітомніка ён выбраў няправільна. Уся справа ў глебе!

* * *

Непазбежная ліквідацыя турмасаўскага саду, знішчэнне дзесяткаў дрэў, якія праявілі сваю няўстойлівасць; прызнанне новай памылкі, у выніку якой амаль бясплодна загінулі праца, сродкі, намаганні ўсёй сям'і на працягу дванаццаці год жыцця, — такі цяжкі ўдар мог-бы зламаць і кінуць у роспач кожнага чалавека.

Мічурын, які з гораччу ўсвядоміў сваю памылку, можна перанёс няўдачу і знайшоў у сабе дастаткова сіл і энергіі, каб пачаць усю работу нанова.

Гэта быў урок, жорсткі ўрок, які зрабіла яму прырода, і на аснове якога ён вывеў сваю тэорыю аб уплыве кліматычных і глебавых умоў на фарміраванне новага расліннага арганізма, новых спадчынных якасцей сорту.

Маладыя гібрыдныя сеянцы нельга пеціць і шанаваць. Нельга даваць ім занадта багатае жыўленне. Сеянцам гібрыдаў трэба ціхае, захаванае ад вятроў месца, лёгкая, бедная глеба, суровыя спартанскія ўмовы.

І вось, калі сеянцы загартуюцца, выстаюць, выжывуць у суровых умовах жыцця і падыйдуць да пары плоданашэння, тады ім трэба ствараць іншы рэжым, іншыя ўмовы жыцця — угнойваць, паліваць, даглядаць за імі.

Тады з іх атрымаецца сапраўдны каштоўны сорт!

«Пястунак у пітомніку быць не павінна!» — вырашыў Мічурын.

Участак прыгодны. Сад трэба перанесці на іншае месца.

* * *

Мічурын доўга хадзіў па ваколіцах Казлова, але цяпер ужо не ў пошуках раслін, — ён шукаў прыгоднага месца для саду.

Выбар яго быў незвычайны.

Куток саду на берэзе ракі Лясны Варонеж у 1948 г.

На ўскраіне Казлова, за Данской Слабадой, ён знайшоў нікуды непрыгодны лугавы ўчастак на берэзе ракі Лясны Варонеж.

Участак нізінны, затапляемы ў паводку, занесены пяском і ілам. Тут была сенажаць, арандаваная ў памешчыка жыхарамі Данской Слабады. З-за яго, пры перадзелах сенажаці, было нямала спрэчак і сварак — ніхто не хацеў яго браць у свой пай.

Калі Мічурын прышоў у слабадское праўленне з прапановай купіць гэтую зямлю, яго палічылі амаль страціўшым розум. «Вучоны-дзівак», — празвалі яго жыхары Данской Слабады.

У 1899 годзе ўчастак быў куплен. Але якой цаной! Прышлося прадаць і закласці ўсё, што было колькі-небудзь каштоўнае ў сям'і. Прышлося зноў, пасля некалькіх год перадышкі, абмяжоўваць сябе ў самым неабходным.

Тут, на новым месцы, не трэба было выкарчоўваць старыя дубы, як на турмасаўскім участку, але работы было не менш. З дзесяці гектараў два былі заняты ракой

і балотам, астатнія — пясок ды гліна, на якіх і травы сенакосныя не растуць, усё сітняк ды асака! Палавіна ўчастка была непригоднай для справы.

Але глеба, на думку Мічурына, была прыгоднай для пітомніка новых сартоў.

Прышлося праводзіць адводныя каналы, каб ахаваць участак ад полых вод ракі Каменкі, якая ў гэтым месцы ўпадае ў Лясны Варонеж, ад забалочвання, ад размыву ракою нізкіх месц.

Пераносіць дрэвы з старога турмасаўскага саду прышлося зноў на ўласных плячах. Пастаяннымі памочнікамі былі толькі свае — жонка, дзеці, сястра жонкі.

Мічурын быў у сябе, у сваёй гаспадарцы, і землякопам, і плотнікам, і столярам, і вартаўніком.

Яму было ўжо 45 год; ранняя сівізна пабяліла яго бараду, глыбокія маршчыны ляглі на ілбе і вакол рота. Спіна ад цяжкай работы пачала горбіцца. Але вера ў правату, у будучае сваёй справы не пакідала яго. Вясельны і задаволены, ён беражліва перацягваў свае каштоўныя гібрыды, капаў для іх ямы, садзіў...

— Вось гэта ўчастчак, чорт ведае што! — прыгаварваў ён. — Ужо калі тут вырас, дурная галава, — не выдасць ніколі!

* * *

Пітомнік і сад на беразе Ляснога Варонежа стаў з цягам часу славутай рэдкасцю, чароўным садамі, які вабіў да сябе ўсе жывыя, творчыя сілы нашай краіны.

Стаў!

А пакуль цяжкія, крываваыя мазалі націралі на руках Мічурын і яго жонка, прыводзячы ў парадак новы ўчастак і з трывогай думаючы пра тое, як прыжывуцца тут і яны самі і іх дрэвы.

НАРАДЖЭННЕ СОРТУ

Рана вясной зацвітае пладовы сад. Кветкі паяўляюцца на дрэве раней, чым лісце.

Надыходзіць гарачая пара ў жыцці селекцыянера — правядзенне штучнага апылення.

Яшчэ не распусціліся бутоны кветак. Селекцыянер падыходзіць да дрэва, асцярожна пінцэтам рассоўвае да-

лікатныя пясці, аглядае ў лупу кветку, абрывае тычынкі з пыльнікамі і сабірае іх у слоік.

Гэта бацькаўская расліна. Пылок яе яшчэ не гатоў, але сабраны ў слоік, ён даспее к пэўнаму тэрміну.

Вось другое дрэва — маці. Рука селекцыянера гэтак-жа асцярожна раскрывае бутоны і вышчыпвае, выкідае тычынкі. Кветка кастрыравана, яе пылок ужо не можа трапіць на пясцік і апладніць яго. На гэтыя мацярынскія кветкі, на якіх застаўся пясцік, надзяваюц-

Сабраныя ў слоікі тычынкі з пыльнікамі захоўваюцца ў асобных сасудах, пакуль пылок паспее і яго трэба будзе перанесці на кастрыраваныя кветкі мацярынскіх раслін.

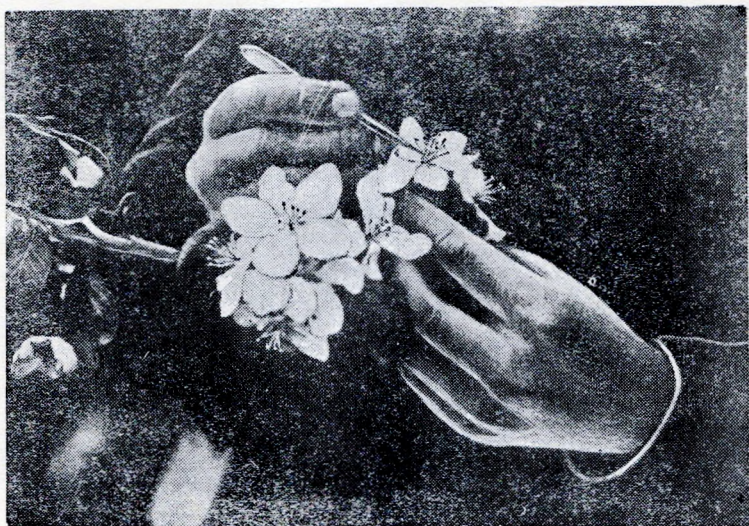
ца белыя марлевыя мяшэчкі; яны ахоўваюць кветку ад выпадковага пылку. Пад марляй прадаўжае развівацца кветка, расце і высыявае пясцік, і на яго рыльцы паяўляецца кропелька, нікчэмная кропелька вільгаці: падыходзіць момант, калі пясцік гатоў прыняць пылок.

Селекцыянер падыходзіць да дрэва з слоікам паспеўшага ўжо пылку, здымае кісейнае пакрывала і кістачкай або кавалачкам пробкі, надзетай на дрот, лёгкім дакрананнем пераносіць на рыльца падрыхтаваны пылок бацькаўскай расліны. Зноў надзявае мяшэчак і на галінку з апыленымі кветкамі падвешвае невялікую этыкетку, на якой адзначана, якія сарты ўзяты для скрывавання і час перанясення пылку.

Але поўнай упэўненасці, што пылок прынят пясцікам, яшчэ няма. Таму працэс апылення кветкі паўтараюць 1—2 разы, пакуль рыльца не падсохне. Часам зверху марлевых каўпачкоў надзяваецца папяровая трывуголка, каб ахаваць апыленую кветку ад дажджу і расы.

Тонкая, карпатлівая работа, патрабуючая не толькі ўмення, але і ўвагі, цярплівасці і любві да справы.

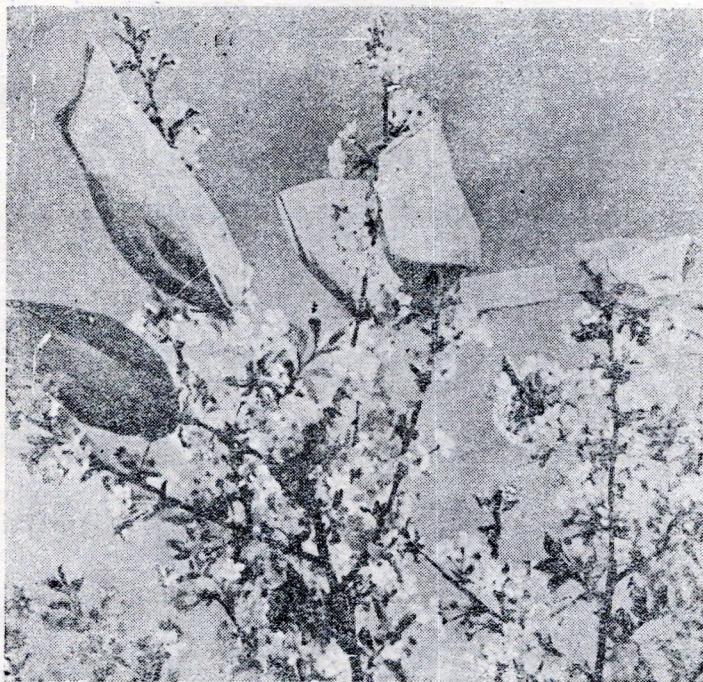
Пад марляй спеюць плады.

Кастрацыя кветкі — выдаленне тычынак з пыльнікамі на кветках мацярынскай расліны

Іх трэба берагчы, адкінуць лішнія галінкі, якія перашкаджаюць доступу паветра, сонца. Трэба атрымаць з іх каштоўнае насенне, якое нясе ў сабе пэўныя задаткі і бацькі, і маці.

Простае скрыжаванне паміж раслінамі мясцовых і паўднёвых сартоў Мічурын прымяняў ужо даўно, але гібрыднае патомства не заўсёды аказвалася ўстойлівым. Пры скрыжаванні з мясцовымі сартамі, яно заўсёды атрымлівала адхіленні ў бок мясцовых сартоў. Тады Іван Владзіміравіч пачаў падбіраць для скрыжавання бацькоўскія пары, далёкія паміж сабою па сваёй геагра-

Апыленыя кветкі на дрэве да выпявання пладоў закрываюцца марлевымі або пергаментнымі мяшэчкамі.

фічнай радзіме, гэта значыць такія, якія растуць у розных краінах, у розных геаграфічных шыратах, і, апрача таго, аддаленыя па родству, гэта значыць розных відаў або нават родаў расліны.

Дарвін пісаў, што «ў жывёл і раслін скрыжаванне паміж рознымі рознавіднасцямі або паміж індыўідуумаі адной і той-жа рознавіднасці, але рознага пахаджання, надае патомству *асаблівую сілу і пладавітасць*».

Гэта ведаў і Мічурын. Гэта былі і яго думкі. Каб вывесці добрыя сарты ў суровых кліматычных умовах Казлова, трэба было знайсці сярод раслін усяго свету асабліва зімастойкія віды пладовых дрэў, якія маглі б перадаць гэтую самую важную якасць — холадаўстойлівасць—паўднёвым сартам.

У Мічурына ў гэты час ужо былі вялікія, бяспрэчныя веды па батаніцы. Ён ведаў расліны тундры тайгі, саланчакоў, бязводных стэпаў і трапічных лясоў. Ведаў іх радаслоўную, ведаў іх жыццё і ўмовы вырошчвання, ведаў, што яны могуць даць ва ўмелых руках арыгінатара — стваральніка новых сартоў.

Загадзя вывучыўшы тыя расліны, якія ён хацеў скрыжаваць, ён вырашаў, якія якасці і ўласцівасці павінен атрымаць гібрыд і ад мацеры, і ад бацькі.

Як спрактыкаваны будаўнік, ён чарціў план будынка і, адпаведна гэтаму, падбіраў будаўнічы матэрыял, месца, метады будоўлі. Чалавек павінен ведаць, які сорт яму патрэбны, і рабіць яго з загадзя абдуманым намерам, асэнсавана, а не наўздагад.

Гэта было ўжо не простае майстэрства садавода з Казлова. Гэта была творчасць новых форм — пераўтварэнне прыроды.

У калекцыі пладовых дрэў у Мічурына былі расліны і спякотнага поўдня, і суровай поўначы, расліны раўнін і горных схілаў. І ён радніў іх паміж сабой па загадзя абдуманаму плану.

Так, напрыклад, ён задумаў вывесці сорт зімовай ігрушы, ігрушы, плады якой магла-б захоўвацца ў лёжцы вельмі доўга ў асенні і зімовы час. Сярод зімовай ігруш ён спыніўся на адным сорце — Бэра раяль або Раяль зімовы, які рос на поўдні.

«Веугге» — па-беларуску «масла». Ігруша Бэра раяль дае буйныя плады, якія позна высываюць. Увосень гэтыя цвёрдыя ігрушы непрыгодны для ежы, але ў час зімовай лёжкі яны паступова даспяваюць, робяцца мяккімі, сакавітымі і растуць у роце, як масла.

Радзіма Бэра раяль — Італія. У нас яна можа расці ў Крыму і на Каўказе.

Для скрыжавання з Бэра раяль можна было ўзяць мясцовую дзікую ігрушу, якая магла-б перадаць паўднёвай ігрушы марозаўстойлівасць. Але Мічурын разважаў так: мясцовая лясная ігруша добра прыстасавалася да ўмоў казлоўскага клімату, ёй не страшны ні марозы, ні вятры, ні рэзкія ваганні тэмпературы вясной, — яна ў сябе «дома». Яе спадчынныя якасці праявляюцца ў патомстве значна мацней і будуць падаўляць, душыць каштоўныя якасці другіх бацькоў Бэра раяль. Яна непрыгодна.

І ён выбраў у пару Бэра раяль дзікую усурыйскую ігрушу з Далёкага Усхода.

У 1903 г. у яго ў садзе ўпершыню зацвіло стройнае дрэўца усурыйскай ігрушы. У гэтай ігрушы дробныя, амаль неядомыя плады, але затое яна ўраджайная, не патрабавальная да глебы і догляду, не баіцца марозаў, не псуецца шкоднікамі.

Бэра раяль — з Італіі, усурыйская — з Азіі. Адлегласць паміж іх радзімамі — 130° геаграфічнай даўгаты.

Абедзве яны належаць да аднаго роду ігруш, але да розных відаў¹. Бэра раяль і усурыйская — вельмі аддаленыя родзічы. Ну што-ж? Тым лепш для іх патомства.

Трапляючы ў непрывычныя ўмовы, патомства атрыманых гібрыдаў, злучыўшых у сабе ўласцівасці мацеры — спартанкі і бацькі — жыхара поўдня, акажацца нібы на раздарожжы. Іх спадчынная аснова ў раннім узросце сеянца бывае настолькі няўстойлівай, *расхістанай*, што лёгка паддаецца ўздзеянню чалавека.

У сеянцах, якія выраслі ў зусім іншых умовах, могуць узнікнуць спадчыныя рысы і далёкіх продкаў, і бацькі, і мацеры. Прыстасоўваючыся да новага асяроддзя, яны могуць змяніцца да непазнавальнасці, але прыстасавацца да нашых умоў ім *лягчэй*, чым бліжнім паміж сабою відам.

Мічурын гаварыў: «Чым далей знаходзяцца паміж сабой пары скрыжоўваемых раслін вытворцаў па месцу іх радзімы і ўмовах іх асяроддзя, тым лягчэй прыстасоўваюцца да ўмоў асяроддзя ў новай мясцовасці гібрыдныя сеянцы»².

¹ Батанікі налічваюць на ўсім зямным шары 30 відаў ігрушы, якія адрозніваюцца паміж сабой характарам росту (дрэвы і кустарнікі), формай лісцяў, зразкоў, кветак і іншымі прызнакамі. З усіх відаў толькі чатыры культурныя, з ядымымі пладамі, астатнія дзікія.

Сама пашыраны від ігрушы — гэта *ігруша звычайная* або, як яе называюць батанікі, *пірус камуніс*. Яна расце ў Еўропе і ў Азіі, і гэты від карыстаецца асобай увагай саадаводаў. Вядома да пяці тысяч сартоў толькі гэтага віду.

Другі від — ігруша *усурыйская* (*пірус усурыйскіс*) — расце на Далёкім Усходзе, рэзка адрозніваецца ад звычайнай ігрушы цэлым радам знешніх прызнакаў і дробнымі пладамі. Дрэвы гэтага віду дасягаюць вялікай вышыні і магутнасці.

² І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 502

Няхай прыстасоўваюцца, выжывуць, тады з іх будзе сэнс!

Мічурын перанёс пылок Бэра раяль на рыльца песціка маладой усурыйскай ігрушы. Яе ён выбраў маткай будучага сорту, паколькі даўно заўважыў, што з дрэўбацькоў — мацярынскае перадае свае ўласцівасці патомству больш поўна, чым бацькаўскае, і, апрача таго, у самым юным узросце спадчынныя прызнакі сорту яшчэ не ўстанавіліся, яны хісткія, і таму змяніць іх пры дапамозе выхавання лягчэй, чым у дарослага дрэва. А для Мічурына важна было перш за ўсё атрымаць галоўную ўласцівасць будучага сорту — марозаўстойлівасць, і другое — позняе высыяванне пладоў.

Увосень ігрушы, якія паспелі пад марлевымі мяшэчкімі, нічым не адрозніваліся ад звычайных дробных пладоў усурыйскай ігрушы.

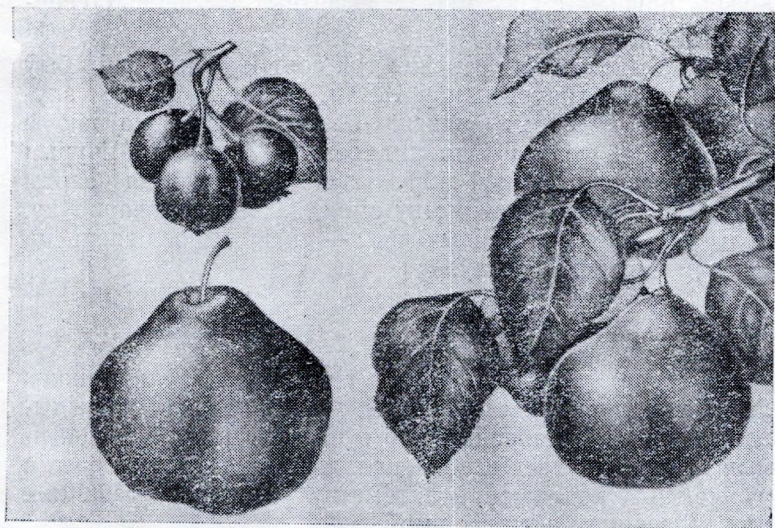
Але далейшая работа паказала, што выбар пары быў зроблен правільна.

Насенне пладоў-гібрыдаў было высеяна на градку. З сеянцаў у наступны год Мічурын пасля стараннага адбору выбраў пяць лепшых, якія, як яму здавалася, ужо мелі прызнакі новага сорту. Іх ён акружыў асаблівай увагай і клопатамі.

Два сеянцы праз сем год прынеслі плады дробныя, без смаку, летняя высыявання. Ствалы іх цярпелі ад летніх апёкаў: відавочна, для патомкаў усурыйскай ігрушы, якая расце ў цяністых лясах Далёкага Усхода, сонечныя праменні казлоўскага клімату аказаліся вельмі гарачымі і пакідалі на ствалах хваравітыя плямы апёкаў, якія парушалі нармальнае развіццё дрэў. У гэтых сеянцах пераважалі спадчынныя рысы мацеры-усурыйкі.

Трэцяе дрэўца ў тым-жа 1911 г. прынесла буйныя зеленаватыя плады добрага смаку, асенняя высыявання (мацярынская спадчыннасць ледзь-ледзь паступілася), але гэта было яшчэ не тое, чаго чакаў Мічурын. З гэтага сеянца ён потым вывеў сорт пад назвай Ракаўка.

У наступным годзе зацвіў і чацверты сеянец. Яго плады аказаліся асенне-зімовага высыявання, акругла-званочкавай формы, у лёжцы яны станавіліся жоўтымі і салодкімі. Плады сядзелі на кароткіх, прыземістых парастках, і сорт, атрыманы Мічурыным ад гэтага сеянца, атрымаў назву Тоўстабежкі. Дрэвы яго не баяцца ні апёкаў, ні марозаў, ні грыбкоў-паразітаў; у іх больш

Бэра зімовая Мічурына з вытворцамі (зменш.):
 злева ўверсе—усурыійская дзікая ігруша; унізе Бэра раяль; справа—
 Бэра зімовая Мічурына.

ярка выявіліся спадчынныя якасці бацькі — Бэра раяль.

І, нарэшце, пяты сеянец зусім адпавядаў усім умовам, якія патрабуюцца ад новага сорту. Ён стаў родапачынальнікам лепшага сорту ігрушы сярэдніх раёнаў Саюза — гэта Бэра зімовая Мічурына.

Няроўнабокія, шырокія плады яе, ігрушападобнай формы, зеленавата-жоўтага колеру, з дробнымі шэрымі крапінкамі, здымаюць у верасні або пачатку кастрычніка. У час лёжкі яны становяцца жоўтымі з кармінава-чырвоным румянцам, салодкага смаку і маюць прыемны арамат. Дрэва не баіцца марозаў, і нават раннія веснавыя замарозкі не пашкоджваюць яго кветак.

Пазней Мічурын пісаў пра гэтую выдатную ігрушу:

«На працягу 22-гадовага майго назірання ні адной галінкі, ні аднаго сучка не было пашкоджана марозамі...

...Ураджайнасць вельмі шчодрая і пры ўсім гэтым смак пладоў гэтага сорту, на маю думку, цалкам можна

лічыць роўным смаку многіх дэсертных паўднёвых сартоў ігруш»¹.

Бэра зімовая быў іменна той сорт ігрушы, які быў запланаваны Мічурыным у 1903 г. У гэтым сорце злучыліся ўсе дадатныя якасці бацькоў. Скрыжоўваючы паміж сабой геаграфічна аддаленыя формы, Мічурын гаварыў, што ад такой гібрыдызацыі паўднёвыя сарты перадаюць свайму патомству смак, велічыню, афарбоўку, а дзікія марозаўстойлівыя віды — сваю вынослівасць да нашых зімовых марозаў.

* * *

Цяпер метады аддаленай гібрыдызацыі прызнаны ўсімі, цяпер мы цвёрда ведаем, што аддаленая гібрыдызацыя ўмела падабраных пар зусім магчыма, і спадчыныя якасці і ўласцівасці маладых гібрыдных раслін узнікаюць і перадаюцца патомству ў працэсе развіцця, пад уздзеяннем знешніх умоў.

А тады, амаль 50 год назад, калі Мічурын упершыню загаварыў аб сваім метады аддаленай гібрыдызацыі, яго злосна высмейвалі і практыкі-садаводы, і людзі навукі.

— Навука не ведае і не прызнае такіх скрыжаванняў!

— Вашы гібрыды незаконнанароджаныя!

— Так можна дагаварыцца да скрыжавання салаўя з жабай!

Новы метады здаваўся незвычайным, дзікім, нават «богахульным».

Але Мічурын быў вучоным у поўным сэнсе гэтага слова. Яго першыя шляхі пошукаў і памылак пераканалі яго ў тым, што неабходна сур'ёзна і ўдумліва вучыцца і працаваць, каб авалодаць сіламі прыроды і падпарадкаваць іх волі чалавека. Самастойна, шляхам практычнага доследа і смелых розумазаклучэнняў вучонага-наватара, ён прабіўся на шлях Дарвіна і Тіміразева і ў большай ступені, чым хто-небудзь з сучасных яму дыпламаваных вучоных, стаў паслядоўнікам і прадаўжальнікам іх вучэння.

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. II, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1940, стар. 81 — 82.

Апыленне усурыйскай ігрушы ў мічурынскім садзе.

Пераканаўшыся ў няправільнасці метада грэлеўскай акліматызацыі і недастатковасці аднаго аналітычнага адбору для выяўдзення новых сартоў, ён упэўнена стаў на шлях аддаленай гібрыдызацыі, паклаўшы яе ў аснову сваіх работ.

Аднак аддаленая гібрыдызацыя ў работах Мічурына не была самамэтай. Скрыжаванне аддаленых форм раслін з'явілася ў яго толькі сродкам, які дапамагаў

выштурхнуць зыходныя бацькоўскія формы з іх прывычнага асяроддзя існавання, «расхістаць» іх спадчыннасць. Ён атрымліваў такім чынам пластычныя арганізмы, якія можна было-б шляхам выхавання адхіліць у пажаданы для селекцыянера бок, паколькі маладыя гібрыдныя сеянцы ў першыя гады іх існавання лёгка прыстасоўваюцца да новых умоў жыцця.

ЗАПРАШЭННЕ У АМЕРЫКУ

Можна амаль з упэўненасцю сказаць, што ў тыя гады пра Мічурына і яго работы ў Амерыцы ведалі больш, чым у нас у Расіі.

Прафесар Фрэнк Мейер яшчэ ў першы свой прыезд адчуў, якая вялікая сіла тоіцца ў арыгінальных ідэях Мічурына. Ён прыязджаў да Мічурына некалькі разоў, падрабязна азнаёміўся з усімі сартамі, выведзенымі Іванам Владзіміравічам, з гісторыяй вывядзення кожнага сорту, з метадамі і задачамі таленавітага вучонага-самавучкі.

— Калі-б быў у Амерыцы такі Мічурын, там азалілі-б яго! — сказаў ён.

Дэпартамент земляробства ЗША вельмі добра ведаў аб тым, што пачынанні Мічурына не падтрымліваюцца ні ўрадам царскай Расіі, ні грамадскімі арганізацыямі, ні капіталістамі, ведаў, што Мічурын б'ецца ў цісках вечнай нястачы і не здолее адзін, без матэрыяльнай дапамогі з боку, ажыццявіць і палавіны сваіх смелых пачынанняў.

У 1912 годзе Мейер зноў арганізаваў пасылку калекцыі мічурынскіх раслін у Амерыку.

Апісваючы яго расліны, Мейер пісаў і аб становішчы, у якім знаходзіўся Мічурын у той час; ён пісаў, што калі-б што-небудзь здарылася з І. В. Мічурыным, большая частка матэрыялу знікла-б, і нікому не было-б вядома, што ў сапраўднасці ўяўляў з сябе гэты матэрыял.

У тым-жа годзе Дэпартамент ЗША прыслаў Мічурыну афіцыйную прапанову пераехаць у Амерыку, каб прадаўжаць там сваю работу.

Прапанова была прываблівай.

«Для пастаноўкі доследаў, па Вашаму ўласнаму выбару, Вам будуць адведзены абшырныя плантацыі ў шыротах, якія Вы пакажаце.

На плантацыях будуць абсталяваны лабараторыі, якія толькі Вам спатрэбяцца. Вам будзе дадзена столькі рабочых, памочнікаў і вучняў, колькі запатрабуе размах работы. Вам будзе прадастаўлен ва ўласнае ўладанне параход. З Расіі будуць перавезены ўсе Вашы расліны, уся маёмасць, усё, што Вы ўкажаце. Вам будзе дадзена магчымасць здабываць насенне з усіх куткоў зямнога шара. І асабіста Вам будзе выдавацца ўтрыманне ў 8000 долараў».

Мічурыну, які так многа год пражыў без дапамогі, увесь час адчуваў патрэбу ў грашах для пастаноўкі доследаў і праверкі іх, такая прапанова магла закружыць галаву.

Поўная забяспечанасць і поўная свабода працаваць! Чаго яшчэ можна жадаць?

Але Мічурын, не раздумваючы, склаў акуратна пісьмо амерыканцаў і паслаў ветлівую адмову.

Ён быў рускі. Ён любіў сваю родную Расію.

Сапраўдны патрыёт радзімы, ён хацеў жыць і працаваць не для амерыканскіх капіталістаў, а для свайго народа, і ставіў гэта вышэй асабістага добрабыту і славы.

Амерыканцам не ўдалося яго купіць.

* * *

Аб прапанове Амерыкі даведаўся царскі ўрад. У Казлоў тэрмінова быў пасланы з Пецярбурга генерал Салаў. З высокамернасцю і ганарыстасцю вышэйшага начальства, ён пачаў рэзка гаварыць Мічурыну аб тым, што абавязак патрыёта і двараніна абавязвае яго застацца ў Расіі, і ён не мае права ехаць у Амерыку.

Мічурын, які не любіў выскачак і чыноўнікаў, гэтак жа рэзка адказаў, што ў Амерыку ён не збіраецца, а крычаць на яго не дазволіць нават генералу.

Раззлаваны генерал паехаў, не аглядзеўшы саду, не спытаўшыся, у чым адчувае патрэбу Іван Владзіміравіч.

А праз некаторы час з Пецярбурга прышла пасылка.

Мічурыну прыслалі ордэн «Анны II ступені» «за стараннасць» і крыж «за заслугі ў сельскай гаспадарцы».

Так царскі ўрад праявіў сваю «ўвагу» да работ Мічурына.

Карабок з ордэнамі быў засунут на якуюсьці палічку з непатрэбнымі рэчамі.

З уласцівым яму гумарам філосафа-мысліцеля, ніколі яго не пакідаўшым, Мічурын адзначыў гэтую падзею тым, што самы горшы сорт яблыні-гібрыда, якая ўпершыню ў гэтым годзе дала плады, назваў Юбілейнай рэпай.

* * *

Ці ведаў раней царскі ўрад пра работы Мічурына?

Вядома ведаў. Яшчэ ў 1905 годзе Іван Владзіміравіч, згодна парады прыяцеляў, спрабаваў хадайнічаць у дэпартаменце земляробства аб дапамозе для расшырэння сваёй справы.

Да яго ў Казлоў прыехаў аднойчы тамбоўскі губернскі інспектар сельскай гаспадаркі Марфін. Інспектар, які добра ведаў пладаводства, уважліва і сур'ёзна азнаёміўся з пітомнікам Мічурына і, пераканаўшыся ў тым, што пітомнік і зусім новыя сарты пладовых дрэў, якія растуць у ім, маюць велізарнае значэнне для развіцця пладаводства ў Расіі, рашуча заявіў Івану Владзіміравічу:

— Пішыце хадайніцтва аб урадавай дапамозе!

Пасля некаторага вагання Мічурын напісаў дакладную запіску ў дэпартамент земляробства з просьбай выдаць яму дапамогу на прадаўжэнне справы і прапанаваў на базе яго эксперыментальнага пітомніка адкрыць хоць-бы ніжэйшую школу садаводства для падрыхтоўкі кадраў вопытных садаводаў.

Ён баяўся, што разам з ім загінуць, знікнуць усе яго выведзеныя сарты, пачатыя работы, а яму так хацелася шырэй і паўней перадаць свой вопыт і веды другім.

Мічурыну было ў той час пяцьдзесят год. Гады і хвароба давалі сябе адчуваць, працаваць на зямлі становілася ўсё больш цяжка. Зараз, калі перад ім усё яснай вызначаўся адзіны правільны шлях — шырокай міжвідавай і ўнутрвідавай гібрыдызацыі і накіраванага выхавання гібрыдных сеянцаў, — яму неабходна было

шырэі разгортваць навукова-даследчую работу. А сродкаў для гэтага не было.

Ён добра разумеў, што дзяржаўная субсідыя пазбавіць яго незалежнасці, што дзядзецца працаваць па казённай указцы, па шаблону і ўвесь час адчуваць сябе абавязаным і адказным перад дэпартаментам земляробства.

«Кожная капейка такой субсідыі будзе ціснуць сваім цяжарам, будзе клапаціць аб яе лепшым прымяненні. Гэта нязносна»¹, — пісаў ён у той час.

Але тут-жа, адчуваючы ўсю непазбежнасць звароту за дапамогай, прадаўжае: «Доследы пачатковыя, якія каштуюць не так дорага, закончаны. Цяпер для канчатковага высвятлення ўласцівасцей новых сартоў і новых спосабаў селекцыі патрабуюцца ўжо вялікія сродкі».

Яго заява не мела характару просьбы аб дапамозе асабіста яму, — ён стараўся толькі даказаць неабходнасць існавання свайго пітомніка для развіцця рускага пладаводства.

Марфін сам адвёз пісьмо ў Пецербург, настойліва клапаціўся аб тым, каб аказаць падтрымку патрэбнай і карыснай справе.

У выніку «надакучлівага» інспектара зволілі ў адстаўку, а Мічурын атрымаў адказ праз два гады і восем месяцаў. Адказ быў узорам бюракратычнай адпіскі: замест дапамогі і адкрыцця школы яму прапанавалі «выконваць некаторыя даручэнні дэпартамента ў галіне садаводства».

Мічурын катэгарычна адмовіўся ад «чэсці» стаць спраўным царскім чыноўнікам.

Але ўсё-ж жаданне ва што-б там ні стала давесці да канца работу па стварэнню новых сартоў прымусіла яго яшчэ два разы (у 1908 і 1910 гг.) звяртацца да царскага ўрада за дапамогай. Тон яго заяў, якія даказвалі неабходнасць падтрымкі і патрабавалі яе, не падабаўся, відавочна, чыноўнікам міністэрства, і абедзве яго просьбы засталіся без адказу.

* * *

У гэтыя гады ў часопісах «Вестник садоводства», «Прогрессивное садоводство и огородничество», «Сад и

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 42.

огород», «Садовод» зноў адзін за другім паяўляюцца артыкулы Мічурына з апісаннем новых сартоў.

Ён пісаў аб выведзеных ім ранетах, кальвілях, вінаградзе, чарэшні, абрыкосах і іншых культурах, якія раней можна было сустрэць толькі на поўдні, а цяпер яны раслі і прыносілі цудоўныя плады тут, у Казлове.

Гэта не было толькі простым апісаннем атрыманых сартоў, якіх к таму часу ў садзе Мічурына ўжо было каля ста пяцідзсяці. У сваіх артыкулах Мічурын — мысліцель-матэрыяліст — абвясчаў зусім новыя палажэнні ў тэорыі і практыцы селекцыйнай справы, клікаў да рэволюцыйнага пераўтварэння ўсёй навукі аб жыцці раслін, паўставаў супроць руціны і коснасці, якія тармазілі навуку і жыццё. Праўда, гэта былі толькі асобныя ўрыўкі з яго навуковых прац. Аб капітальным выданні ўсіх сваіх прац, вынікаў накіпіншага вопыту ён тады не адважваўся і марыць.

Артыкулы яго чыталіся саадавамі-аматарамі і людзьмі навукі. Былі сярод апошніх і тыя, што спачувалі справе Мічурына, цанілі яго дасягненні. Так, у адным з артыкулаў часопіса «Прогрессивное садоводство и огородничество» было надрукавана: «Калі-б якому-небудзь замежнаму гібрыдызатару ўдалося дасягнуць такіх вынікаў, імя яго не выходзіла-б са старонак часопісаў. А мы, рускія, да родных талентаў ставімся неяк дзіўна, лішні раз даказваючы, што ў сваёй айчыне прарокам зрабіцца хітра!»

Новыя сарты, якія паявіліся ўжо ў паслядоўнікаў Мічурына ў сярэдняй і паўночнай паласе Расіі, у Паволжжы, сарты, выведзеныя яго метадамі ў Сібіры і на Урале, пацвярджалі яго тэорыю. Але гэта былі яшчэ толькі першыя нясмелыя крокі прызнання правільнасці метадаў яго работы.

За граніцай мічурынскія артыкулы паранейшаму перакладаліся і друкаваліся ў многіх часопісах.

Да Мічурына прыезджалі вучоныя Кембрыджскага ўніверсітэта, каб вывучаць метады яго работы...

І толькі казённыя вучоныя і чыноўнікі з царскага дэпартаменту земляробства паранейшаму не заўважалі Мічурына.

«Я ХАЧУ ПРАЦАВАЦЬ ДЛЯ НОВАЙ УЛАДЫ»

Гады імперыялістычнай вайны былі вельмі цяжкім перыядам у жыцці Мічурына.

Прыбыткі ад саду былі настолькі малыя, што Мічурыну з цяжкасцю ўдавалася зводзіць канцы з канцамі, не гаворачы ўжо аб прадаўжэнні доследаў. Матэрыяльнае становішча яго было такое, што «нехапала грошай нават на этыкеткі і на барацьбу з пустазеллем».

Вясной 1915 г. небывала бурная паводка затопіла частку саду, дзе была размешчана школа двухгадовых саджанцаў. Наступіўшыя затым марозы пакрылі іх ільдом і пад абломкамі ільду загінулі ўсе дрэўцы, якія павінны былі паступіць у продаж. Загінула таксама многа каштоўных гібрыдаў.

А летам таго-ж года Івана Владзіміравіча напаткала цяжкае гора — памерла ад халеры яго верная спадарожніца, памочніца і друг Аляксандра Васільеўна, якая на працягу сарака год падзяляла з ім працу, гора і рэдкія радасці.

Гора і няўдачы як-бы надламлілі ўпартасць і энергію Мічурына. Абыякавы да ўсяго, ён амаль закінуў работу, нікуды не выходзіў, ні з кім не хацеў сустракацца.

Сад з-за адсутнасці догляду прыходзіў у заняпад.

Вялікія харчовыя цяжкасці, якія суправаджалі вайну 1914 — 1915 гг., былі повадам для заправілаў горада Казлова знішчыць пітомнік Мічурына і зняважыць непакорнага «садавода», які не паважае начальства.

Пітомнік вырашана было скарыстаць пад пасадку бульбы. У гарадскоў управе ўжо ляжаў праект аб «арганізацыі гарадскога агароду на месцы цяперашняга саду пана Мічурына, які падлягае выкупу ў прымусовым парадку».

Справе, якой Мічурын аддаў усё сваё жыццё, пагразала гібель.

У яго дзённіку за 1915 год мы знаходзім такія, поўныя трагізма, радкі:

«Мне давялося на працягу 33 год карпець над мізэрнымі па размерах кавалачкамі зямлі, адмаўляючы сабе ў самым неабходным, давялося дрыжаць за кожны затрачаны на справу грош, стараючыся як-бы хутчэй вярнуць, выбіць гэты грош, каб у наступны год была-б магчымасць выхаваць хоць як-небудзь, з грэхам папалам,

яшчэ лішні дзесятак сеянцаў, знішчаючы часам, з болем у сэрцы, каштоўныя экзэмпляры толькі таму, што няма свабоднага месца для іншых раслін... І што-ж, у выніку 33-гадовай працы, пасля вывядзення многіх, напэўна, каштоўных новых сартоў плодовых раслін — амаль нуля увагі з боку грамадства і яшчэ менш ад урада, не гледзячы на неаднаразовыя мае заявы па гэтай справе. А ўжо аб матэрыяльнай падтрымцы і гаварыць няма чаго, — гэтага ў Расіі для карысных спраў і не дачакаешся ніколі. І вось, нарэшце, справа гіне, пітомнік запушчаны, дзве трэці новых сартоў часткай загінулі, загубіліся з-за адсутнасці належнага догляду, з-за недахопу свабоднага месца, а часткай рассяліся па розных пакупніках у Расіі і за граніцай, адкуль да нас вернуцца пад іншым імем. Энергія і здароўе аслабелі, і воляй-няволяй прыходзіцца расставіцца з любімай справай і хоць паступова (таму што многія расліны толькі яшчэ ўваходзяць у пару плоданашэння), але зусім ліквідаваць справу...»¹.

Набліжалася адзінокая старасць.

Страшна было, што некаму перадаць сваіх пітомцаў, некаму даручыць незакончаныя доследы, яшчэ не вырашаныя задачы...

Дзеці Івана Владзіміравіча — сын Нікалай Іванавіч і дачка Марыя Іванаўна — к гэтаму часу жылі ўжо самастойным жыццём, асобна ад бацькі. З Іванам Владзіміравічам заставалася толькі верная сястра яго жонкі — Анастасія Васільеўна Пятрушына і пляменніца Аляксандра Сямёнаўна Плаценкіна (па мужу Тіханавы). Абедзве яны таксама бязмежна былі адданы Мічурыну, як і яго жонка, і іх нястомныя клопаты і дапамога ў гэтыя пакутныя гады некалькі згладзілі цяжар страты.

Была і яшчэ адна акалічнасць, якая дала сілы старэючаму Мічурыну падавіць асабістае гора і прадаўжаць работу: многія з выдатных гібрыдаў уступалі ў пару плоданашэння і пацвердзілі некаторыя яго тэарэтычныя меркаванні ў галіне генетыкі і біялогіі.

Не гледзячы на нястачу, гора і нездароўе, Іван Владзіміравіч прадаўжаў працаваць у садзе і весці навуковую работу. Ён стараецца прывесці ў парадак свой архіў

¹ І. В. Мічурин, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 262.

чарнавых запісаў, абгрунтаваць метады навуковай селекцыі пладовых раслін; падрыхтоўвае да выдання артыкул аб правілах выхавання гібрыдных сеянцаў (які вышаў пазней — у 1917 г. — у часопісе «Садовод»).

У садзе ў гэтыя гады добра плоданосяць новыя сарты: Славянка, Бэра зімовая Мічурына, Аркад зімовы, Цёрн салодкі, першыя плады даюць Бельфлёр-кітайка, Пепін-кітайка, Флава.

Але ўсё-ж к 1917 году сад Мічурына ўяўляў сумнае відовішча. Цесната, запушчанаць (хвораму, аслабеўшаму старому 62 год цяжка было амаль аднаму спраўляцца з усёй работай), адсутнасць агарожы і аховы, крадзяжы, выкліканыя харчовымі цяжкасцямі, непазбежна звязаныя з паломкай і псаваннем дрэў, — усё вяло да знішчэння пітомніка.

Надышоўшая рэволюцыя змяніла становішча.

* * *

Стары горад Казлоў, дзе спрадвеку ўсімі справамі запраўлялі купцы, гандляры і духавенства, сустрэў рэволюцыю, звяржэнне царызма панура. Рэволюцыя, прыход да ўлады большэвікоў ламалі вякамі склаўшыся ўстоі і звычаі мяшчанскага быту, выклікалі глухі пратэст былых «гаспадароў» горада і іх прыхільнікаў.

Інакш сустрэў Кастрычніцкую рэволюцыю Мічурын. Глыбокі мысліцель, філосаф-матэрыяліст, які ўмеў глядзець далёка ў будучае, ён вітаў рэволюцыю такімі словамі:

«Толькі-б было шчырае жаданне працаваць для агульнай карысці, весці справу па шляху прагрэса, а не чапляцца за старыя формы жыцця і таўчыся на адным месцы, жалкаваць аб учарашнім дні. Сусветнае жыццё няспынна ідзе ўперад і затрымаць гэты рух не можа ніхто, а ўсе штучна пастаўленыя тармазы, ды і з ініцыятарамі іх, будуць непазбежна змецены»¹.

* * *

Совецкая ўлада толькі фарміравалася ў горадзе, яшчэ бушавала грозная хваля грамадзянскай вайны,

¹ І. В. Мічурын, Вынікі шасцідзесяцігадовых работ, ОГІЗ — Сельгасдзяржвыдавецтва, 1936, стар. XI.

яшчэ грывелі выстралы ў глухіх завулках, калі на вуліцах Казлова паявілася высокая сухарлявая фігура Мічурына, які за апошнія гады амаль не пакідаў свайго пітомніка.

Ён прышоў да старшыні толькі што арганізаванага павятовага зямельнага аддзела і заявіў:

— Я хачу працаваць для новай улады!

* * *

Тое, чаго не маглі аданіць царскія чыноўнікі, тоўста-сумы гарадской казённай управы, было блізкім, зразумелым і патрэбным уладзе рабочых. У той-жа дзень на паседжанні калегіі зямельнага аддзела было пастаўлена пытанне аб аказанні дапамогі «адзінаму ў Расіі пітомніку па вывядзенню новых сартоў пладовых раслін».

Не глядзячы на цяжкія матэрыяльныя ўмовы, перажываемыя ўсёй краінай, Мічурына і яго дзецішча акружылі ўвагай і клопатамі.

Совет вынес пастанову — прызнаць пітомнік народнай уласнасцю, забяспечыць сям'ю Мічурына харчаваннем, дрывамі, павялічыць і абгарадзіць участак.

18 лістапада 1918 года Народны камісарыят земляробства прыняў пітомнік Мічурына ў сваё веданне. Іван Владзіміравіч быў зацверджан загадчыкам пітомніка, яму было прадастаўлена права запрашаць памочнікаў, падабраць неабходны штат супрацоўнікаў для шырокага разгортвання работы. Упершыню за ўсё жыццё ён быў вызвалены ад клопатаў вышукваць сродкі для сваёй навуковай дзейнасці.

Гэты год быў незвычайным у жыцці Мічурына.

Раней ён толькі зрэдку бываў у горадзе, жыў амаль адшчапенцам у сваім садзе. Цяпер ён часта паяўляецца ў зямельным адзеле, удзельнічае ў агранамічных нарадах, кансультауе работнікаў зямельнага аддзела і аграномаў па пытаннях селекцыі, узяцця ўраджайнасці, барацьбы з засухай. Заклікае работнікаў сельскай гаспадаркі шырэй і глыбей знаёміцца з яго метадамі пераўтварэння прыроды, пераробкі раслін і прымяняць іх на практыцы.

РОСКВІТ ПІТОМНІКА

Вясной у маленькім доміку і ў садзе на беразе Ляснога Варонежа пачалося новае жыццё.

Усё часцей цішыню саду парушалі экскурсіі рабочых, сялян, студэнтаў, вучоных-спецыялістаў... І Мічурын, які нібы памаладзеў, забыўся пра сваю хваробу, паказваў наведвальнікам свае цудоўныя гібрыды, растлумачваў, як, якімі метадамі, якой доўгай працай і клопатамі ён выпесціў іх.

Моладзь цягнеца да яго.

Прыходзяць вучыцца ў Мічурына і дапамагаць яму працаваць у садзе маладыя спецыялісты — Іосіф Сцяпанавіч Гаршкоў і Павел Ніканоравіч Якаўлеў, якія сталі потым бліжэйшымі вучнямі і паслядоўнікамі Івана Владзіміравіча.

К 1919 году ў пітомніку было больш васьмісот відаў раслін, сабраных тут Мічурыным з усяго зямнога шара, і, апрача таго, матачныя дрэвы і новыя гібрыдныя сеянцы.

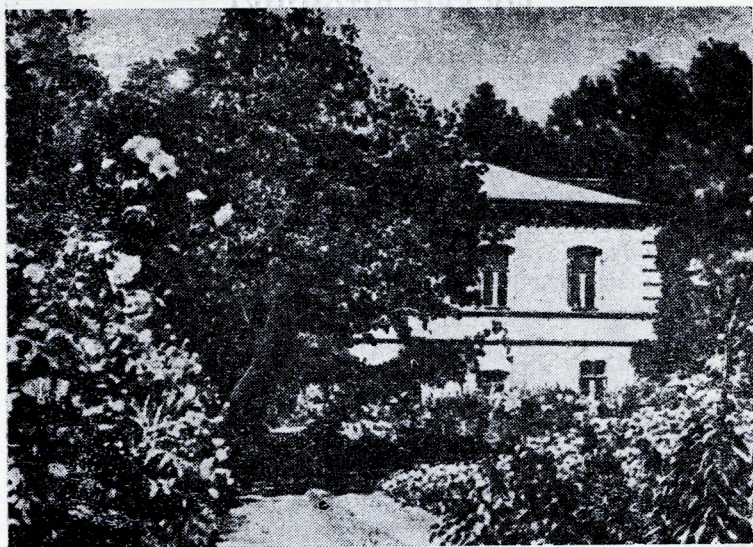
Пашырэнне мічурынскіх сартоў у царскай Расіі ішло надзвычай марудна. З 1888 да 1916 года па шасцідзесяці губернях, паводле падлікаў Мічурына, разышлося не больш пяцідзесяці тысяч саджанцаў яблынь, ігруш, сліў і іншых пладова-ягадных раслін новых сартоў. Іх выпісвалі садаводы-аматары.

Многія мічурынскія сарты, не атрымаўшы размнажэння, маглі загінуць, знікнуць бяследна для патомства. Гэта добра разумеў І. С. Гаршкоў, запрошаны Мічурыным у якасці памочніка. Ён і заняўся арганізацыяй масавага размнажэння мічурынскіх сартоў, але не ў самім пітомніку, у якім не было дзе ўжо разгортваць работу, а на землях былога Троіцкага манастыра.

Тут, на новым месцы, маладым дрэвам было прывольней, іх не залівала полай вадой, не грызлі вадзяныя пацукі і зайцы, як было на беразе Ляснога Варонежа ў старым пітомніку.

Кожную весну партыі маладых саджанцаў пасылаўся адсюль ва ўсе канцы краіны: у соўгасы, у нанова арганізуемыя калгасы, аматарам-адзіночкам. На іх месцы зноў вырасталі рады новых пітомцаў-саджанцаў мічурынскіх сартоў.

Дом І. В. Мічурына на беразе Ляснога Варонежа, у якім ён жыў і працаваў, пачынаючы з 1900 года.

У 1921 годзе ў Казлове ўпершыню была арганізавана выстаўка пладоў выведзеных Мічурыным сартоў.

Старшыня Соўнаркома, Владзімір Ільіч Ленін, зацікавіўся работай Мічурына і запатрабаваў прыслаць яму даклад аб дзейнасці казлоўскага селекцыянера.

Соўнарком у пачатку 1922 года паслаў тэлеграму ў Тамбоў:

«Доследы па атрыманню новых культурных раслін маюць велізарнае дзяржаўнае значэнне. Тэрмінова прышліце даклад аб доследах і работах Мічурына Казлоўскім павеце для даклада старшыні Соўнаркома таварышу Леніну. Выкананне тэлеграмы пацвердзіце»¹.

А летам таго-ж года пітомнік наведала Дзяржаўная камісія, на чале са старшынёй ВЦВК'а М. І. Калініным, які потым яшчэ раз прыязджаў наведць Мічурына і ў сваіх пісьмах да яго заўсёды выказваў глыбокую сімпатыю і павагу.

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 61.

І. В. Мічурын з сям'ёй і супрацоўнікамі ў сваім пакоі
(1923 г.).

* * *

Падышоў 1923 год, год першай пасля рэвалюцыі Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўкі.

Гаршкоў едзе на выстаўку з пладамі мічурынскага саду.

Мічурын хвалюецца. Яму ўсё здаецца, што ў скрынкі паклалі не тое, што трэба. Здаецца, што на гэтай выстаўцы ён «зняславіцца», эксперты не прызнаюць ніякай каштоўнасці ў яго дзецішчах!

Па некалькі разоў ён прымушае Гаршкова вымаць са скрынкі адны і класці другія, яшчэ лепшыя яблыкі, ігрушы...

Ехаць у Маскву сам Мічурын не можа.

Гаршкоў паехаў адзін, суправаджаемы парадамі на дарогу Івана Владзіміравіча і ўсіх яго дамашніх.

Новыя сарты Мічурына трэба было абараніць, адстаяць перад вучонымі-экспертамі, сярод якіх яшчэ былі людзі, якія недаверліва ставіліся да метадаў «казлоўскага садавада».

У Маскве Гаршкоў робіць даклад аб рабоце Мічурына, паказвае прывезеныя ім плады, тлумачыць, расказвае, пераконвае... Справа-ж Мічурына — гэта і яго справа! Тут вырашаецца лёс, будучае рускага пладаводства, рускай селекцыйнай навукі!

1923 год быў годам, калі імя Мічурына стала шырока вядома ўсёй краіне. Цудоўная горка пладоў мічурынскага саду, вырасшая на выстаўцы ў павільёне садаводства, выклікала здзіўленне, захапленне і ўсеагульнае прызнанне нават самых заўзятых праціўнікаў, якія так доўга сумняваліся ў правільнасці арыгінальных мічурынскіх метадаў вывядзення новых сартоў.

Мічурыну была прысуджана вышэйшая ўзнагарода — дыплом ЦВК СССР.

Гаршкоў вяртаўся з Масквы акрылены поспехам, будуючы грандыёзнейшыя планы, складаючы ў думках незвычайныя каштарысы...

Цяпер яны з Мічурыным разгорнуць работу!

Не на адзінаццаці-дванаццаці гектарах! Сотні, тысячы, мільёны гектараў зоймуць мічурынскія сарты!

Гаршкоў не паспеў першы ўзрадаваць настаўніка, тэлеграма з Масквы перагнала яго.

«Глыбокапаважаны Іван Владзіміравіч, эксперты Першай Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўкі, пазнаёміўшыся з Вашымі экспанатамі, шлюць Вам сардэчнае прывітанне, пажаданне здароўя і прадаўжэння такіх бліскучых поспехаў у справе стварэння новых сартоў»¹.

* * *

У гэтым-жа годзе Соўнарком РСФСР вынес пастанову аб прызнанні пітомніка ўстановай агульнадзяржаўнага значэння і расшырэнні яго да ста гектараў.

А 25 кастрычніка 1925 г. у Казлове, пры ўдзеле цэнтральных, мясцовых партыйных і грамадскіх арганізацый, быў урачыста адсвяткаваны пяцідзесяцігадовы юбілей дзейнасці Івана Владзіміравіча Мічурына.

Не распешчаны ўвагай людзей, скромны вучоны-адзіночка, Мічурын быў глыбока ўзрушаны ўсеагульным прызнаннем яго заслуг.

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 63.

І. В. Мічурин у сваім рабочым кабінце (1926 г.).

Амаль з юнацкім энтузіязмам ён ставіць цяпер перад сабой рад новых задач і працуе над іх вырашэннем. Маштабы навукова-даследчай работы пітомніка ўзрастаюць з кожным годам.

К 1926 году колькасць скрыжаванняў у мічурынскім садзе дайшла да ста тысяч, было закладзена пяць новых матачных калекцыйных садоў з суцэльнымі насаджэннямі з мічурынскіх сартоў. На ўчастках пітомніка налічвалася трыццаць тысяч гібрыдных сеянцаў розных раслін.

Толькі цяпер Іван Владзіміравіч атрымаў магчымасць цалкам аддацца любімай рабоце. У яго былі памочнікі, вучні, была матэрыяльная забяспечанасць, якая дазваляла яму, не абмяжоўваючыся ў сродках, ставіць шматлікія доследы, правяраць свае метады пераўтварэння прыроды.

І ён працуе нястомна.

* * *

З 1929 года ў Казлове арганізаваны першы ў краіне тэхнікум для падрыхтоўкі спецыялістаў-селекцыянераў пладова-ягадных культур.

Даўнейшая мара Івана Владзіміравіча аб падрыхтоўцы кадраў ажыццявілася.

У тым-жа годзе вышаў з друку яго першы том твораў «Вынікі поўвекавых работ», аб'ёмістая праца метадыкі селекцыі, якая з'явілася, пазодле слоў акадэміка Т. Д. Лысенка, «незамянімым, не маючым пакуль сабе роўнага, кіраўніцтвам не толькі па селекцыі і генетыцы пладова-ягадных раслін, але і па селекцыі і генетыцы ўсіх іншых сельскагаспадарчых культур»¹.

ПЕРШЫЯ ВУЧНІ

Іосіф Сцяпанавіч Гаршкоў прышоў да Мічурына ў 1921 годзе. Сур'ёзны юнак у старым панашаным шынялі яшчэ нядаўняга байца Чырвонай Арміі, Гаршкоў адразу ацаніў усё значэнне і веліч мічурынскай навукі.

Аграном па адукацыі, ён уважліва і ўдумліва прыслухоўваўся да слоў Мічурына на сходах і вырашыў пайсці да яго ў памочнікі. Мічурын, які яшчэ не прызвычаіўся да ўвагі з боку аграномаў і адносіўся з недавер'ем да чыноўных людзей, сустрэў Гаршкова — раённага інструктара — сурова. Ён наладзіў яму сапраўдны экзамен.

Адказы маладога агранома спадабаліся Івану Владзіміравічу, спадабалася і сур'ёзнасць дваццацігадовага комсамольца, яго дзелавітасць і гатоўнасць выконваць усякую работу.

— Прымушу гной капаць — і капай, ямы капаць — капай, — гаварыў яму Мічурын.

Гаршкоў не пярэчыў.

Ён уважліва слухаў старога, калі той вадзіў яго па садзе, паказваючы сваю гаспадарку.

«Цяжка аднаму справіцца з такой вялікай справай, — думаў Гаршкоў. — А справа вартая, вельмі вартая: гэтым-жа гібрыдам — будучым сартам — цаны няма! І, бадай, такіх ва ўсім свеце не знайсці!»

Гаршкоў вырашыў свой лёс. Яго месца не ў канцлярыі Райземадзела, а тут — у мічурынскім садзе!

Ён прыкідваў ужо ў думках, што трэба зрабіць, агледзеў паламаную агарожу, паправіў дзве-тры палкі ў агарожы...

¹ І. В. Мічурын, Вынікі шасцідзесяцігадовых работ. ОГІЗ — Сельгасдзяржвыдавецтва, 1936, стар. IX

І. В. Мічурын з І. С. Гаршковым у садзе.

Гэта яшчэ больш выклікала прыхільнасць у Мічурына ў карысць новага памочніка.

«Гаспадарскі хлопец!» — хітра пасмейваючыся пра сябе, думаў ён.

А памочнік усё аглядваў, разглядваў, выпытваў... Яшчэ баязліва і няўпэўнена вырашаў, што справу трэба расшыраць, рухаць яе на палі краіны...

Малады, поўны сіл і энергіі, настойлівы і патрабавальны да сябе і да другіх, гэтак-жа, як і яго настаўнік, Гаршкоў стаў незамянімым памочнікам Мічурыну. Ён адразу праявіў сябе незвычайным адміністратарам. Дабіўся ў Райземадзеле матэрыялаў, атрымаў адзінаццаць гектараў манастырской зямлі для размнажэння мічурынскіх сартоў, хадзіў, пераконваў, настайваў і дамагаўся свайго.

Прыцягнуў новых памочнікаў, рабочых, і сам нароўні з імі працаваў і столярам, і плотнікам, і сааодам, і вартаўніком на новым участку.

Было цяжка. Краіна перажывала яшчэ гады разрухі; грошы, матэрыялы для будоўлі даводзілася здабываць з невераэмным напружаннем. У той-жа час трэба было

зламіль коснасць, рудіну, недавер'е, якія яшчэ не былі зжыты ў адносінах да мічурынскай справы з боку акружаючага насельніцтва.

Як часта даводзілася Гаршкову вытрымліваць амаль што бітвы са сваімі суседзямі-манахамі, якія засталіся ў манастыры. Слепа і бяздумна яны ў адзін дзень губілі і разбуралі справу, якую ён ствараў месяцамі. То коні і каровы патравілі пасевы, то ўсе маладыя дзічкі аказваліся вырванымі і паламанымі варожымі рукамі...

Гаршкоў рэдка жаліўся Мічурыну, зберагаў яго спакой. Зноў аднаўляў разбуранае; лаяў, сароміў, пераконваў, пагражаў і ўсё-ж дамагаўся свайго. Справа расла, расшыралася і моцна станавілася на ногі.

Рэпрадукцыйны пітомнік, закладзены на землях былога манастыра, з кожным годам расшыраўся і выпускаў тысячы саджанцаў мічурынскіх сартоў, якія разыходзіліся па ўсёй краіне.

З гэтага часу жыццё Іосіфа Сцяпанавіча Гаршкова непарыўна звязана са справай Мічурына, якой ён прадаўжае службыць і да гэтага часу, аддаючы ёй усю сваю сілу, энергію і незвычайны талент арганізатара і адміністратара.

* * *

Мічурын прадаўжаў работу ў асноўным садзе.

К гэтаму часу ў яго было некалькі вучняў і памочнікаў: яго пляменніца А. С. Тіханова, А. Н. Бахарэў, С. Ф. Чарненка, Х. К. Енікееў і другія.

Але адным з самых блізкіх вучняў Мічурына быў Павел Ніканоравіч Якаўлеў.

Упершыню Якаўлеў трапіў у мічурынскі сад маленькім адзінаццацігадовым хлопчыкам.

Сад Мічурына тады вельмі вабіў да сябе казлоўскіх дзяцей: тут былі самыя смачныя ў горадзе яблыкі. Хлапчукі арганізоўвалі дзёрзкія набегі, пралаззячы пад калючым дротам, набівалі кішэні яблыкамі і стрымгалоў кідаліся ўроссып, заўважыўшы строгага гаспадара або пачуўшы брэх яго жоўценькіх і злых сабачак.

Набегамі кіраваў Паша Якаўлеў.

Аднойчы ён папаўся. Сабачка схапіў яго за пятку якраз у той момант, калі ён пралазіў пад дротам. Гаспадар адбіў хлапчука ад сабак, узяў за руку, правёў па садзе, паказаў яму многа цудоўных дрэў і

Іван Владзіміравіч з П. Н. Якаўлевым (справа) аглядаюць
сеянцы гібрыдаў.

пладоў і, пасля строгага ўнушэння, усё-ж нарваў яму яблык і адпусціў. З таго часу ватага Пашы Якаўлева больш не паяўлялася ў садзе.

Але сам Якаўлеў прышоў да Мічурына праз многа год, калі, скончыўшы сельскагаспадарчую школу, стаў ужо работнікам зямельнага аддзела. Яго цягнулі сюды далёкія дзіцячыя ўспаміны пра «дзівака»-садавода, пра цудоўныя плады мічурынскага саду...

Цяпер ён прышоў вучыцца ў Мічурына.

Як і Гаршкоў, які прышоў да Мічурына раней, ён не адмаўляўся ні ад якой чорнай работы, капаў, сеяў, цягаў зямлю, а ўвесь вольны час праводзіў з Мічурынным — вучыўся ў яго назіраць і пакараць прыроду.

Мічурын любіў яго як сына і стараўся як мага паўней перадаць цікаўнаму вучню свой вопыт, веды, накопленыя ў доўгія гады ўпартай адзінокай работы. Ад свайго вучня Мічурын патрабаваў поўнага падпарадкавання той ідэі, якой ён сам аддаў усё жыццё. Яму ён давяраў самыя адказныя доследы і работы, асабліва па правя-

дзенню скрыжаванняў і выхаванню сеянцаў сваіх каштоўных гібрыдаў.

Два-тры разы ў дзень яны абодва абыходзілі сад, аглядаючы і адзначаючы малейшыя змяненні ў цікавіўшых Мічурына раслінах. Пазней, калі Мічурын хадзіў ужо з цяжкасцю, ля многіх дрэў былі пастаўлены лавачкі, і яны, седзячы тут, нібы читалі на раслінах, разгадвалі скрытыя тайны прыроды.

Калі Якаўлеў вырашыў вучыцца далей і паступіць аспірантам у Ленінградскую Акадэмію навук, Мічурын спачатку быў засмучаны тым, што яго пакідае верны памочнік, але потым сам-жа па-бацькоўску даваў парады і раіў вучыцца як мага старанней. Ён разумеў, што цяпер без дакладных навуковых ведаў цяжка ажыццявіць і прадаўжаць пачатую ім справу пераўтварэння прыроды.

Зімой Іван Владзіміравіч пісаў яму цёплыя, сардэчныя пісьмы, просячы берагчы сябе і жадаючы поспеху ў занятках, а вясной нязменна патрабаваў яго звароту ў пітомнік.

«Зразумей, што ты безумоўна патрэбны мне неадкладна пасля спаду полай вады...» — пісаў ён Якаўлеву.

Верны вучань Мічурына ўпарта пераадольваў цяжкасці навукі ў лабараторыях Акадэміі; займаўся замежнымі мовамі, якіх ён раней ніколі не вывучаў, працаваў з мікраскопам над вывучэннем структуры клеткі, над з'явамі спадчыннасці, асновамі генетыкі і селекцыі і ні на мінуту не забываўся пра сваю работу ў Мічурына. Вясной ён вяртаўся ў пітомнік.

Сваю навуковую работу Павел Ніканоравіч пачаў яшчэ ў першыя гады знаходжання ў пітомніку. Спачатку ён задумаў вывесці яблыкі і ігрушы з араматам лімона. Скрыжаванне ігрушы з лімонам шляхам апылення было асуджана на яўную няўдачу. Якаўлеў паспрабаваў гэта зрабіць іншым шляхам. Ён узяў два сеянцы гадавалага ўзросту — ігрушу і лімон, — адрэзаў кавалачкі кары з аднаго і другога і, цесна звязаўшы іх у месцы адрэзу, пасадзіў у адзін гаршчок. Яны зрасліся, як два блізняцы, перадаючы адзін другому ідучыя па ствалах сокі. Мічурын адобрыў зацею маладога даследчыка. Гэта быў дослед атрымання гібрыда не палавым, а вегетатыўным шляхам, — ідэя, якой сам Мічурын аддаваў многа часу і ўвагі.

У маленькай цяпліцы, прыбудаванай да акна пакоя, — у «Пашынай цяпліцы», — пад шклянымі каўпакамі раслі ігрушы на памеранцах, памеранцы на ігрушах, лімоны на айве. Пяць год рос лімон на ігрушы, жывячыся сокамі карэнняў ігрушы. Пад уплывам лімона ігруша зусім змяніла свае паводзіны, ператварылася ў вечназялёную расліну і не скідвала лісцяў увосень.

З-за ад'езду ў Ленінград Паўлу Ніканоравічу прышлося «закрыць» сваю цяпліцу, але гэтымі сваімі доследамі ён яшчэ раз пацвердзіў правату мічурынскага палажэння аб тым, што пры ўмяшанні чалавека можна да непазнавальнасці змяніць кожную форму расліны, можна ствараць зусім новыя формы раслін, нябачаныя ў прыродзе.

ПЕРАЎТВАРЭННЕ ПРЫРОДЫ

Абшырныя, рознабаковыя веды, незвычайная назіральнасць і вынаходніцтва дапамаглі Івану Владзіміравічу давесці свае метады пераробкі раслін да такой дасканаласці, што яны, прадаўжаючы і развіваючы ідэі Дарвіна, у той-жа час з'явіліся новым раздзелам у біялагічнай навуцы нашага часу.

Дарвін растлумачыў гістарычнае развіццё арганізмаў у жывой прыродзе. Але практыка штучнага адбору таго часу мела істотныя недахопы: людзі, якія займаліся штучным адборам, маглі толькі *знаходзіць*, адшукваць патрэбныя адхіленні ў існуючых відах раслін і жывёл, а *ствараць* такія адхіленні, *выклікаць зменлівасць* яны яшчэ не ўмелі. Уся іх работа была заснавана на выпадковых знаходках патрэбных змяненняў або адхіленняў у арганізмах.

Вось чаму Дарвін у сваёй працы пісаў, што «зменлівасць... кіруецца бясконца складанымі і невядомымі законамі»¹ і што «памылкай будзе сказаць, што чалавек «умешваецца ў справы прыроды» і ўтварае зменлівасць»².

Мічурын-жа, узяўшы за аснову сваіх работ вучэнне Дарвіна, сам шукаў і знаходзіў шляхі, як *ствараць* новыя

¹ Ч. Дарвін, Збор. тв., выд. Лепкоўскага, т. VIII, стар. 473.

² Там-жа, том VI, стар. 2.

Бельфлёр-кітайка. (зменш.)

адхіленні ў раслінах, новыя формы, якія маюць асаблівую гібкасць у сваіх прыстасаваннях да акружаючага асяроддзя, да новых умоў жыцця. Багаты практычны вопыт, умненне абагульняць накопленыя назіранні, навуковае прадбачанне, тэорыя, якую ён затым зноў правяраў шматлікімі доследамі, далі магчымасць Мічурыну адкрыць невядомыя Дарвіну законы пачатковых адхіленняў у арганізмах і кіраваць імі, ствараць новыя арганічныя формы.

Дарвін тлумачыў арганічны свет, Мічурын-жа перарабляў і вучыў другіх, як трэба перарабляць яго. І ў гэтым творчым

развіцці дарвінізма яго велізарная заслуга перад навукай.

Гібрыдызацыю раслін прымянялі і да Мічурына, але яна ў руках таленавітага пераўтваральніка прыроды стала асабліва дзейснай таму, што ён унёс у яе і практычна вырашыў два асноўныя моманты: *асэнсаваны і глыбока абдуманы падбор пар*, якія маюць тыя карысныя ўласцівасці, якія патрэбны селекцыянеру для стварэння новага сорту, і *выхаванне гібрыдных сеянцаў*.

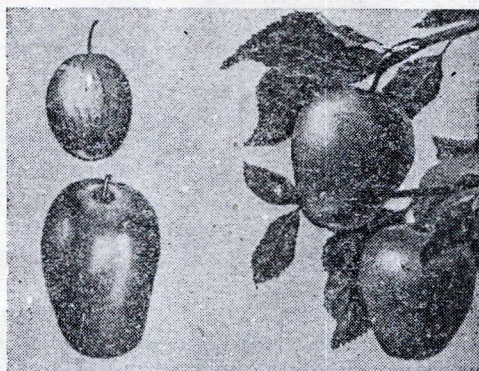
Свой метадад выхавання раслін шляхам прышчэпак, асабліва ў маладым узросце, калі спадчынная прырода жывога арганізма яшчэ не сфарміравалася і лягчэй паддаецца ўплыву знешніх умоў, Мічурын назваў метадам «ментара».

Ментар — лацінскае слова, у перакладзе на беларускую мову — выхавальнік.

Адабраўшы лепшыя сеянцы гібрыдаў, Мічурын у працэсе іх развіцця ўмеў пры дапамозе выхавання ўзмацняць іх добрыя ўласцівасці і падаўляць дрэнныя.

Метад ментара ён прымяніў для палепшання выведзенага ім выдатнага сорту. Бельфлёр-кітайка, які быў атрыманы ад скрыжавання марозаўстойлівай кітайкі з амерыканскай культурнай яблыняй — Бельфлёр жоўты.

Плады гэтага сорту выпявалі вельмі рана — у сярэдзіне жніўня, а Мічурын хацеў вывесці зімовы сорт, які мог-бы доўга захоўвацца ў лёжцы зімою. І вось ён прышчапіў у крону маладога неўзмацнеўшага гібрыднага дрэўца Бельфлёр-кітайкі чаранкі з двух старых дрэў — Бельфлёр жоўты і Напалеон, плады якіх выпяваюць пазней і вызначаюцца лёжкасцю.

Кандыль-кітайка з вытворнікамі (зменш.):

злева ўверсе — Кітайка (маці і ментар); унізе — Кандыль сінап (бацька); справа — Кандыль-Кітайка.

Чаранкі як добрыя выхавальнікі змянілі першапачатковыя ўласцівасці сорту, палепшылі яго якасці: плады на маладым гібрыдным дрэве год ад году пачалі выпяваць усё пазней і пачалі захоўвацца вельмі доўга.

Пад уплывам такога ментара маладая расліна змяняе сваю прыроду: змяняецца час выпявання пладоў, іх форма, афарбоўка.

Гэтак-жа выхоўваў Іван Владзіміравіч і другі свой сорт — Кандыль-кітайку.

Гэты гібрыд, вырашчаны на багатым турмасаўскім чарназёме, з кожным годам траціў сваю вынослівасць: адміралі, вымярзалі новыя маладыя парасткі, а сеянцы рабіліся падобнымі да свайго паўднёвага бацькі — Кан-

дыль сінапа. Тады Мічурын прышчапіў вочкі з лепшага сеянца ў крону той самай кітайкі, якая калісьці была апылена ім пылком паўднёвага Кандыль сінапа і дала першыя гібрыдныя плады.

Гэта было як-бы наказам дрэву-мацеры: вярнуць свайму патомку вынослівасць. І сапраўды, новыя парасткі, якія выраслі з прышчэпленых вочак, пачалі добра пераносіць суровыя зімы. Жыццёвыя сокі кітайкі, пераходзячы ў маладыя парасткі юнага сорту, зрабілі яго больш стойкім, больш марозаўстойлівым. Але плады на гэтым дрэве ў першыя гады плоданашэння былі дробнымі. У 1903 годзе яны толькі на 4 грамы перавышалі па вазе маленькія яблычкі кітайкі, і толькі па будове лісцяў гібрыд усё-ж быў падобны да крымскага Кандыль сінапа.

Іван Владзіміравіч, які ведаў па вопыту, што па першаму плоданашэнню не заўсёды можна меркаваць аб вартасцях новага сорту, не пакідаў яблыню без назірання і прадаўжаў выхоўваць яе. Абразуючы паступова ўсе галінкі кітайкі, ён пакінуў расці толькі прышчэпленыя галінкі. Штогод вымяраў і запісаў вагу пладоў, рабіў здымкі з разрэзаў плода, вызначаў смакавыя якасці. У 1920 годзе плады важылі ўжо да 210 грамаў кожны; па зграбнай форме, прыгожай афарбоўцы і смаку яны амаль не адрозніваліся ад паўднёвага Кандыль сінапа, а само дрэва па ўстойлівасці да марозаў не ўступала кітайцы. Кандыль-кітайка залічана ў каталаг Мічурына як самы выдатны сорт.

Восемнаццаць год працаваў над ёю Мічурын. Ён дамагаўся таго, каб навучыцца кіраваць раслінай, ствараць з яе патрэбныя яму формы.

Ён дамагаўся поўнай улады над прыродай і дабіўся свайго.

* * *

Метад ментара Мічурын прымяняў у самых рознастайных камбінацыях, але заўсёды абдуманая выбіраючы выхавальнікаў-ментараў, якія маглі-б фарміраваць той ці іншы карысны прызнак расліны.

Вось маладая яблынька Бельфлёр-кітайка. Трэба даведацца, ці дастаткова яна вынослівая і ўстойлівая, і ці можа яна даваць больш буйныя плады?

Ураджайнасць яблыні Пепін шафранны.

Мічурын прышчэплівае чаранкі гэтай яблынькі ў крону дарослага дваццацігадовага дрэва Антонаўкі шасцісотграмавай.

Тут ёсць небяспека: моцнае, цалкам сфарміраваўшаеся дрэва Антонаўкі можа аказаць вялікі ўплыў на малады прышчэпак і змяніць яго.

Праходзяць два гады, і на разросшайся, прышчэпленай галінцы павіслі вялікія, амаль у 400 грамаў кожны, залацістыя плады Бельфлёра. Яны не змянілі ўласцівага ім колеру, смаку, арамату, але сталі значна буйнейшымі.

Задача вырашана. Сорт Бельфлёр-кітайка ўстойліва захаваў спадчынныя якасці, якія замацаваліся ў ім, а дарослае дрэва Антонаўкі перадало юнаку толькі сілу спажываных сокаў, якія амаль удвая павялічылі плады.

Той-жа метадад прымяніў Мічурын для выхавання свайго сорту Пепін шафранны.

У 1907 годзе ён апыліў дрэўца яблыні Ранет арлеанскі, якое расло ў яго ў цяпліцы, пылком упершыню распусціўшыся кветак з гібрыда Кітайкі і Пепіна англійскага.

Звыш дваццаці год праводзіліся назіранні над гэтым дзіўным спалучэннем раслінных форм у гібрыдзе. Штогод у дзённіку Мічурына паяўляліся запісы аб Пепіне. На восьмым годзе гібрыд даў першыя плады. Яны не задаволілі Мічурына. Але спрактыкаваны садавод цяпер не падаў у роспач. Навучаны доўгагадовымі доследамі, ён ведаў, што з кожным годам многія яго гібрыды паляпшаюць якасці і велічыню сваіх пладоў, асабліва ў тых выпадках, калі адбывалася спалучэнне некалькіх форм, калі дзейнічаў ментар.

З дваццацігадовага ўзросту дрэва пачало прыносіць цудоўныя жоўта-шафранныя плады, з густым румянцам, выдатнага вінна-салодкага прыемнага смаку, які не ўступае смаку лепшых паўднёвых сартоў. Плады сядзяць на дрэве кучкамі, па тры-чатыры яблыкі разам, трымаюцца на галінах да позняй восені і ніякія нягоды ім не страшны.

Сорт гэты аказаўся вынослівым нават у Іванаўскай вобласці, на 500 кіламетраў паўночней г. Мічурынска.

Пепін шафранны, Кандыль-кітайка, Славянка — гібрыд Антонаўкі і Ранета ананаснага — лепшыя мічурынскія сарты яблынь. Яны вызначаюцца нізкім ростам дрэва і таму зручны для прамысловага развядзення, рана ўступаюць у пару плоданашэння, прыносяць высокія ўраджаі, а плады іх могуць захоўвацца да мая — чэрвеня і не трацяць свайго выгляду і смаку. Так, напрыклад, яблыкі Пепіна шафраннага захоўваюцца да 215 дзён.

* * *

Парадокс — слова грэчаскае, па-беларуску — супярэчнасць. Адзін з сартоў сваіх яблынь Іван Владзіміравіч назваў Парадоксам. Такую назву Мічурын даў гэтаму сорту таму, што развіццё дрэва як-бы супярэчыла законам прыроды.

Яшчэ ў час работы на Турмасаўскім участку Іван Владзіміравіч скрыжаваў Славянку з Олегам — свае два новыя сарты.

Адно семечка з атрыманага гібрыднага плоду, якое асабліва спадабалася яму, ён у 1902 годзе пасадзіў у гаршчок для кветак і вырошчваў сеянец на акне ў сваім рабочым пакоі.

На працягу дзевяці год дрэўца расло без усякіх угнаенняў, у адным і тым-жа гаршчку, у пакаёвай тэмпературы і ніколі не выносілася на свежае паветра. Не глядзячы на такую, здавалася-б, выпешчанасць, чаранок ад гэтага дзевяцігадовага дрэўца, прышчэплены ў крону дарослай яблыні, не толькі добра развіўся ў першы год прышчэпкі, але і ў наступныя гады галіны яго прыросту ніколі не цярпелі ад марозу.

Над гэтым гібрыдам Мічурын праводзіў нямала эксперыментаў. Буйныя, амаль у чатырыста грамаў вагой, яблыкі паспелі на Парадоксе амаль праз дваццаць тры гады жыцця дрэва.

Гэты выпадак з Парадоксам з'явіўся новым доказам праваты Мічурына, які сцвярджаў, што «...выхаванне гібрыдаў у павышанай тэмпературы, але пры крайняй сухасці паветра, у некаторых выпадках не перашкаджае ім развіць у сабе ўласцівасць вынослівасці да марозаў»¹, і што расліны сухіх, нагорных мясцовасцей могуць быць вынослівымі да нашага клімату.

Яшчэ старэй за Парадокса была ігруша Аўрора. Дрэву ўжо было 36 год, калі ігруша ўпершыню ўзрадавала цярплівага майстра такімі пладамі, якія ён хацеў атрымаць ад яе.

Доўгі і цярністы шлях прайшла Аўрора: на Маскоўскай вуліцы ў кутку саду пасадзіў Іван Владзіміравіч асобае адабранае семечка ігрушы старога мясцовага сорту — Сапяжанкі.

Сеянцу было два гады, калі яго перанеслі на ўрадлівую глебу ў Турмасаву, а яшчэ праз дзесяць год, калі ён выраўняўся ў стройнае галіністае дрэва, зноў перасадзілі, але ўжо на неўрадлівую зямлю ў Данскай Слабодзе.

У 1902 годзе вочкамі гэтай ігрушы Мічурын акуліраваў некалькі двухгадовых ігрушавых дзічкоў. Праз пятнаццаць год яны далі плады, якія мала задаволілі Мічурына, а яшчэ праз пяць год на адным з прышчэпленых

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 577.

дрэў паявіліся буйныя плады ігрушы, якая па якасці значна перавышала плады Сапяжанкі. Гэтае дрэва стала родапачынальнікам мічурынскай ігрушы — Аўрора.

Амаль цэлае чалавечае жыццё прайшло ад нараджэння дрэва да ажыццяўлення задачы — атрымаць новы добры сорт, з загадзя вызначанымі ўласцівасцямі пладоў.

Новы задуманы сорт у гібрыдным сеянцы, вучыў Мічурын, устанаўліваецца не адразу.

У маладым узросце гібрыдная расліна лягчэй паддаецца змяненням, можа лепш прыстасавецца да новых умоў, да новага месца. Уздзеянчаючы на яе прышчэпкамi, угнойваючымі палівамі, асобым рэжымам жыўлення, асвятлення, можна змяніць яе спадчынныя ўласцівасці і накіраваць утварэнне новага сорту па загадзя намечанаму шляху.

Вось як атрымаў Іван Владзіміравіч сорт ігрушы з незвычайна салодкімі пладамі.

Ад скрыжавання старадаўняга сорту ігрушы Царскай з амерыканскай ігрушай Айдэго ён атрымаў гібрыд. Сеянцы гібрыда раслі ўсе ў аднолькавых умовах, але да аднаго з іх Іван Владзіміравіч прымяніў асобы рэжым. Ён прымешваў да глебы пэўныя колькасці вапны, рагавых апілак, спажыўнай солі. А пад кару гэтага сеянца штогод, на працягу пяці год, упырскваў 14-процантны раствор цукру.

Гэты сеянец даў плады настолькі салодкія, што атрымаў назву Сурагат цукру. Сёстры-ж гэтага сеянца, г. зн. дрэвы, вырашчаныя з насення таго-ж плоду гібрыда, былі выхаваны ў звычайных умовах і далі плады з нязначным процантам змяшчэння цукру.

Выхаванне дрэва, абдуманая, па плану, прымяняемае Мічурыным, рабіла цуды. У садзе яго паяўляліся ўсё новыя і новыя цудоўныя сарты пладовых дрэў, ягаднікаў, дэкаратыўных раслін, руж.

* * *

Ці можна скрыжываць ігрушу з рабінай?

Усякі разважлівы чалавек адказаў-бы — нельга. Але для Мічурына не існавала слова «нельга»! Гісторыя стварэння многіх яго сартоў часам падобна да казкі, да легенды, — і ўсё-ж гэта рэальная рэчаіснасць. Аб гэтым

сведчаць усе цудоўныя расліны пітомніка Мічурына — геніяльнага фантазёра, які воляй і непахіснай упартасцю ператвараў казку ў цудоўную быль.

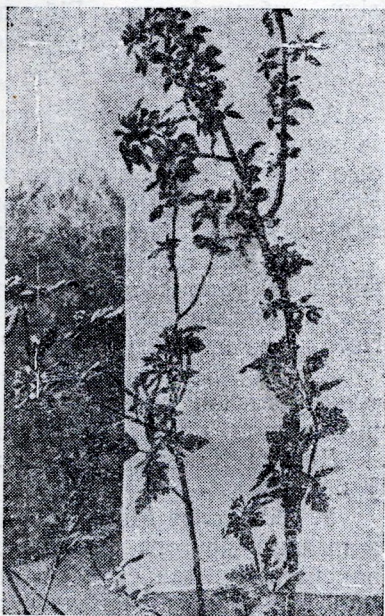
Мічурын хацеў атрымаць міжвідавы гібрыд паміж ігрушай і рабінай. Але ігруша не прымала пылку рабіны. Рабіна не хацела скрыжоўвацца з ігрушай. Надта далёкія па паходжанню і па развіццю гэтыя расліны.

Каб пераадолець нескрыжоўваемасць, Мічурын зрабіў дослед папярэдняга *вегетатыўнага збліжэння* двух раслін. На дарослае дрэва ігрушы была прышчэплена галінка аднагадовага сеянца рабіны.

Яна прыжылася, зацвіла. Але сокі падшчэпа — ігрушы — пераходзілі ў прышчэпленую галінку і змянялі яе ўласцівасці. Такім чынам, калі на наступны год было праведзена скрыжаванне паміж ігрушай і квітнеючай на ёй галінкай рабіны (пылком ігрушы апылілі кветкі рабіны), апыленне ўдалося, завязаліся плады, якія і па велічыні і па якасці значна адрозніваліся ад звычайнай рабіны.

А на другім дрэве, на рабіне з прышчэпленай галінкай ігрушы, пасля апылення павіслі на галінцы плады ігрушы.

(З сеянцаў атрыманых гібрыдаў праз многа год А. С. Тіханавай, пляменніцай і вучаніцай Мічурына, быў атрыман сорт вельмі буйнай і салодкай рабіны. Пазней гэты-ж метад вегетатыўнага збліжэння, а затым сумесі пылку пры апыленні даў магчымасць вучаніцы Мічурына Т. А. Гаршковай атрымаць новую рас-

Рабіна фінляндская, прышчэпленая на ігрушу.

ліну — яблык-ігрушу. Гібрыды яе ўжо некалькі год прыносяць плады ў мічурынскім садзе.)

* * *

Адным з вельмі арыгінальных спосабаў, пры дапамозе якога Мічурын прымушаў скрыжоўвацца паміж сабою розныя віды, з'яўляецца апыленне сумессю пылку. Упершыню ён прымяніў гэты спосаб яшчэ ў 1892 годзе, калі выводзіў свае выдатныя сарты руж.

Апыленне Кітайкі пылком зімняга белага Кальвіля доўга не ўдавалася Мічурыну: апыленыя кветкі заставаліся бясплоднымі, гэта значыць не давалі завязі. Песцікі не прымалі чужога ім пылку.

А вывесці новы сорт, падобны да Кальвіля белага, Мічурыну вельмі хацелася, паколькі белы Кальвіль лічыцца адным з самых лепшых сартоў яблынь.

Дрэўца Кальвіля белага зімовага расло ў Мічурына ў кадцы.

У 1907 годзе Мічурын перамяшаў пылок з яго кветак з пылком другога французскага сорту — Ранета шампанскага, і гэтай сумессю апыліў Кітайку. На гэты раз на Кітайцы паспелі плады, і ён атрымаў гібрыднае насенне. Але сеянцы прынеслі яму нямала клопатаў.

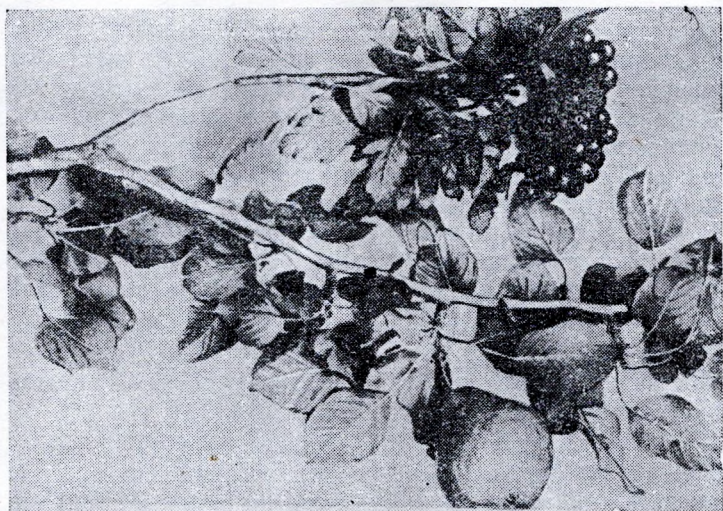
Кожны год маладыя, адрасшыя за лета галіны вымярзалі. Тады Мічурын прымяніў да іх той-жа прыём, якім ён выхоўваў Кандыль-кітайку: прышчапіў вочкі-почкі з юных сеянцаў у крону Кітайкі.

Прышчэпка ўдалася. Замест адрэзаных уласных галінак на Кітайцы развіліся парасткі з вочак і выдатна перазімавалі. А на чацверты год пасля прышчэпкі дрэўца пакрылася цудоўнымі пладамі, якія па выглядзе нагадвалі Кальвіль, а па смаку не ўступалі пладам заходнееўрапейскіх сартоў Кальвіля і Ранета шампанскага. Так пры дапамозе сумесі пылку быў выведзен новы сорт з гучнай назвай Шампанрэн-кітайка або, як жартуючы называў яго Мічурын, «сын двух бацькоў».

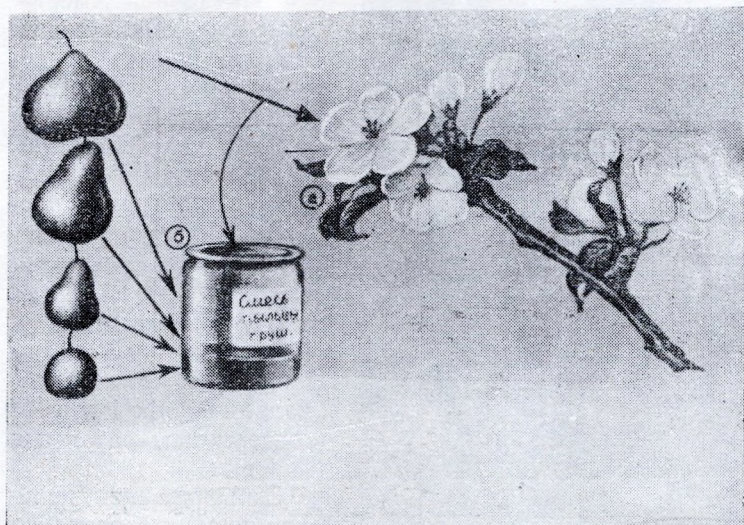
* * *

Яшчэ больш цікавы метад, якім Мічурын дамагаўся магчымасці скрыжаваць патрэбныя яму расліны, — гэта метад «пасрэдняка».

Само слова «пасрэднік» паказвае, што паміж двума раслінамі, выбранымі селекцыянерам для вывядзення новага сорту, павінна быць нейкае трэцяе, якое звязвае

Плады ігрушы і рабіны на адным дрэве.

Сумесь пылку ігруш для апылення яблыні. (Схема.).

іх. Для таго, каб знайсці пасрэдніка, Мічурыну трэба было добра вывучыць раслінныя формы, над якімі ён працаваў. І да гэтага метада ён прышоў не адразу.

У маладосці, у час сваіх падарожжаў па садах Тамбоўскай вобласці, ён бачыў, як у аранжарэях багатых памешчыкаў далікатным колерам цвітуць персікі і наліваюцца сакавітыя плады, пакрытыя тонкім пушком.

У 1885 годзе ён задумаў вырасціць паўночны персік, які мог-бы расці ў нас у сярэдняй паласе Расіі. Персікі, пасеяныя насеннем, як мы ўжо гаварылі, не вытрымалі нашых зім і ўсе вымерзлі. Заставаўся адзін шлях — гібридызацыя.

Але родственных персіку відаў, вынослівых да марозаў, у нашых шыроты не было.

У Манголіі расце дзікі міндаль-бабоўнік. Міндаль — родзіч персіку. Але ўсе-ж скрываўванне персіка з міндалём-бабоўнікам у Мічурына вышла няўдамым, — гэтыя віды надта далёкія адзін ад другога.

Міндаль Пасрэднік з пладамі.

Трэба было знайсці нейкую расліну, *пасрэдніцкае* звяно, якое звязала-б іх.

У Паўночнай Амерыцы расце дзікі персік Давіда, блізкі да віда культурных персікаў. Гэты від у Амерыцы і ў Кітаі селекцыянерам удавалася скрываўваць з культурным персікам.

Іван Владзіміравіч выпісаў з Амерыкі персік Давіда, а з Манголіі — прывычны да марозаў дзікі міндаль-бабоўнік і ў 1903 годзе скрываваў гэтыя два віды.

Скрываўванне прайшло ўдачна. Завязаўся плод. Выращанае з

костачкі гібрыда дрэўца было названа міндалём *Пасрэдніка* — прамежавым гібрыдам.

Мічурын разлічваў, што калі кветку гэтага гібрыда міндаля апыліць пылком сапраўднага персіка—амігдаліос персіка, — то можна будзе, нарэшце, атрымаць марозаўстойлівы сорт.

Міндаль расце марудна. Дае плады толькі праз тры-чатыры гады. Мічурын паскараў рост сеянцаў *Пасрэдніка*, паліваючы глебу вакол дрэў раствором марганцавакислага калія, і аднагодоваыя сеянцы пакрыліся кветкамі. Можна было скрыжоўваць. Мангольскі міндаль перадаў *Пасрэдніку* марозаўстойлівасць і позняе цвіценне, а дзякуючы ўдзелу ў яго паходжанні амерыканскага дзікага персіка, ён аказаўся здольным да скрыжавання з культурным персікам.

Адзін з адборных сеянцаў *Пасрэдніка* вырас, стаў выключна вынослівым дрэвам, з шчодрым ураджаем міндаля. Пры апыленні яго кветак пылком буйнаплодных сартоў персіка, ён даваў да 20 процантаў завязей, прычым форма пладоў заставалася падобнай да міндаля.

У суровыя бяснежныя зімы вымярзаюць нават старыя выпрабаваныя сарты Антонаўкі, Скрыжапеля і іншыя. Міндаль *Пасрэднік* расце цудоўна і прыносіць плады. Расце ён і ў садзе Мічурына, і ў Маскве.

Аднак работу над атрыманнем паўночнага персіка Мічурын так і не закончыў, даручыўшы прадаўжаць яе свайму вучню Якаўлеву.

Апыленне квітнеючага міндаля *Пасрэдніка* пылком культурнага персіка.

Іван Владзіміравіч упершыню ў гісторыі пладаводства даказаў, што гібрыды можна атрымліваць не толькі палавым шляхам, з насення, але і вегетатыўным спосабам.

Адным з такіх вегетатыўных гібрыдаў быў мічурынскі Ранет бергамотны.

Антоніўка шасцісотграмавая прыносіла буйныя цудоўныя яблыкі на дзіва ўсім казлоўскім садаводам. З адборнага, круглай формы насення яе Мічурын атрымаў некалькі сеянцаў. Адзін з іх быў незвычайнага выгляду: буйны, з пушыстымі круглымі лісцямі. Вочкі ад гэтага сеянца двухгадовага ўзросту Іван Владзіміравіч прышчэпіў на трохгадовы дзічок ігрушы. Прышчэпка ўдалася, яблыня на ігрушы расла некалькі год, але лісце на прышчэпку паступова траціла сваю апушанасць і ападала. Думаючы, што гэта прызнак выраджэння і са зробленага доследа нічога не выйдзе, Мічурын хацеў адрэзаць прышчэплены парастак і выкінуць яго, але тут выявіў, што падшчэп — ствол ігрушы — захварэў сухой гангрэнай і, відавочна, гэтая хвароба адбілася і на прышчэпленай галінцы яблыні, таму і лісце ў яе ападала.

І тут яму раптам прышла ў галаву думка, якая непакоіла яго яшчэ калісьці ў юнацтве — а што, калі прыкапаць галінку прышчэпка, ці не дасць яна сама новых карэнняў?

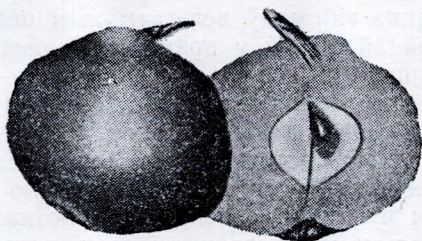
Ён прыгнуў ігрушавы дзічок да зямлі і прыкапаў яго да самай асновы прышчэпленай галінкі яблыні. У гэтым месцы штамба якраз утварыўся наплыў — патаўшчэнне.

Праз два месяцы галінка яблыні, якая ляжала на зямлі, прыўзнялася, і яе зялёнае свежае лісце яўна паказала, што яна жывая і будзе жыць, — яна ўтварыла ў зямлі свае ўласныя карэнні.

Такі прыём «адводак» галінкі ад старой расліны практыкуецца садаводамі для размнажэння ягадных кустарнікаў — агрэсту, вінаграду і іншых, але яблыні і ігрушы звычайна не акараняюцца. Гэта быў першы выпадок нават у багатай практыцы Мічурына.

Ад хвораі ігрушы адрэзалі акараніўшуюся галінку, і яна стала хутка расці на сваіх карэннях і ператварылася ў стволік — штамп новага дрэва.

Праз тры гады гібрид зацвіў і прынёс дзіўныя плады. Па форме яны нагадвалі ігрушы, а афарбоўку мелі яблычную. І смак іх быў нейкі сяродні паміж ігрушамі і яблыкамі.

Ігрушападобныя плады вегетатыўнага гібрида Ранет бергамотны (першае плоданашэнне). (Зменш.)

Гэты выпадак з прышчэпленым гібридам, народжаным яшчэ ў 1898 годзе, стаў прадметам доўгіх разважанняў для Мічурына. Ён зрабіў вывад, што стварэнне гібрыдаў вегетатыўным шляхам зусім магчыма, але прышчэпка на старых дрэвах часта бывае няўдалай таму, што для гэтага бяруцца расліны з устанавіўшыміся ўжо пэўнымі спадчыннымі рысамі. Яны воль і перашкаджаюць прышчэпу атрымаць якія-небудзь новыя якасці ад падшчэпа. Тут-жа былі ўзяты дзве зусім юныя расліны, у адной і той-жа стады развіцця, яшчэ не склаўшыся, і падшчэп перадаў прышчэпу частку сваіх спадчынных уласцівасцей. Значыць, узрост злучаемых дрэў мае вельмі вялікае значэнне для атрымання новых сартоў. Адсюль было ўжо недалёка да тэорыі «ментара», тэорыі, якая, як мы бачылі, адыграла затым такую значную ролю ў работах Мічурына.

На магчымасць атрымання вегетатыўных гібрыдаў указвалі яшчэ і Дарвін і Тіміразеў. Мічурын шматлікімі доследамі даказаў, што можна змяняць спадчынасць расліны шляхам змянення ўмоў жыцця, шляхам жыўлення дрэўца чужымі сокамі іншай пароды, якія робяць уплыў на малады арганізм, асабліва на ранняй

стады яго развіцця, і садзейнічаюць набыццю новых спадчынных прызнакаў і ўласцівасцей.

Гэтае палажэнне Мічурына доўга аспрэчвалі мэнделісты-марганісты. Яны сцвярджалі, што ад умоў жыцця спадчыннасць не змяняецца і перадаецца толькі пры працэсе зліцця палавых клетак. Доследы мічурынцаў за апошняе дзесяцігоддзе пацвердзілі тэорыю Мічурына, і атрыманне гібрыдаў вегетатыўным шляхам стала даволі звычайнай з'явай у практыцы сучаснай сельскагаспадарчай навукі.

Над ігрушава-яблыневым гібрыдам Мічурын вельмі доўга веў назіранні. Дрэва не засталася такім, якім было ў першы год плоданашэння. Змянілася пласцінка ліста, яна прыняла форму больш падобную да яблыневай; паявіўся пушок на лісцях і парастках; парасткі, гладкія спачатку, як у ігрушы, сталі гранёнымі, што ўласціва яблыням. Змяніліся таксама і плады. Праз восем год плоданашэння яны пачалі больш нагадваць яблыкі, чым ігрушы; толькі лёгкі масляністы прысмак прыемна-салодкіх з лёгкай кіслінкай пладоў ды тоўстая, кароткая плоданожка, якая сядзіць не ў паглыбленні, як у яблыка, а на ўзвышэнні, як у ігрушы, нагадваюць аб тым, што гэта ўсё-такі не яблык, а яблык-ігруша.

Вялікая ўраджайнасць, вынослівасць дрэва, вельмі ранняе плоданашэнне (на 4—5-м годзе), добрая лёжкасць і смак пладоў прынеслі дрэву славу першараднага родапачынальніка новага сорту — Ранета бергамотнага.

* * *

Так адкрываліся Мічурыным зусім новыя для навукі і практыкі шляхі кіравання прыродай і стварэння новых раслін, шляхі змянення іх прыроды на карысць чалавека.

ПАХОДЫ ЗА НОВЫМІ РАСЛІНАМІ

У гады ўсенароднага прызнання і пашаны Івану Владзіміравічу яшчэ адзін раз давялося перажыць вялікую няўдачу. У суровую зіму 1928-29 года ў мічурынскім садзе вымерзлі многія сарты гібрыдаў.

Чорнымі, змрочнымі шкілетамі стаялі яны вясной сярод распускаючайся маладой зелені і буйнага цвіцення дрэў, якія засталіся ў жывых.

Але Мічурына гэта не збіла з панталыку.

— Трыццаць год чакаў я суровай зімы, каб правярыла яна вынікі маіх работ, — гаварыў ён.

Мароз учыніў строгі, жорсткі экзамен сартам.

Вымерзлі дрэвы Антонаўкі і Скрыжапеля — старыя выпрабаваныя сарты краю. Вымерзлі некаторыя гібрыды, але затое тыя, якія засталіся, выявілі палкам сваю вынослівасць. Усе вішні, лепшыя сарты яблынь, ігрушы — Бэра зімовая Мічурына і Перамога, абрыкосы справіліся з марозам. Нават міндаль Пасрэднік выжыў і цвіў пасля дзесяціградуснага веснавога марозу.

Мічурын падымае ўсе свае архіўныя запісы, крок за крокам узнаўляе гісторыю загінуўшых сартоў. У чым былі зроблены памылкі? Чаго ён не даглядзеў? З былым энтузіязмам маладосці зноў шукае сярод расліннага свету новыя аб'екты, над якімі можна весці далейшую селекцыйную работу.

«Чалавек можа і павінен ствараць новыя формы раслін лепш за прыроду»¹, — упарта паўтарае ён сваім вучням.

Совецкі Саюз займае адну шостую частку ўсяго сухазем'я зямнога шара. Плошча яго звыш 21 330 тысяч квадратных кіламетраў, і толькі сем — восем процантаў гэтай вялізнай прасторы пакрыта культурнымі раслінамі. Астатняя частка занята лясамі, лугамі, пустынямі з самай рознастайнай дзікай расліннасцю. Сярод гэтай дзікай прыроды напэўна можна адшукаць многа карысных раслін!

Іх трэба ўвесці ў культуру.

Скарыстоўваючы вынослівасць, марозаўстойлівасць, засухаўстойлівасць і іншыя карысныя ўласцівасці дзікуноў расліннага свету, трэба выводзіць лепшыя сарты для кожнай мясцовасці, для кожнага раёна, які мае свае асаблівыя кліматычныя і глебавыя ўмовы.

Калісьці, выпрабоўваючы якасці розных сартоў, а затым падбіраючы бацькоўскія пары для аддаленага скрыжавання, Мічурын браў расліны амаль з усіх краін свету.

Не выязджаючы сам з Казлова, ён карыстаўся паслугамі выпадковых падарожнікаў, вучоных, якія прыязджалі пазнаёміцца з яго работамі, далёкіх прыяцеляў і паслядоўнікаў, з якімі меў перапіску.

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1939, стар. 417.

Пасля рэвалюцыі Іван Владзіміравіч атрымаў магчымасць арганізоўваць спецыяльныя дзяржаўныя экспедыцыі ў маладаследаваныя вобласці Саюза — на Алтай, Далёкі Усход, для пошукаў дзікіх форм карысных раслін, з якімі ён мог шырэй разгарнуць свае селекцыйныя доследы.

Пастаўленыя савецкай уладай праблемы — павышэнне ўраджайнасці, стварэнне сыравінных баз для прамысловасці, барацьба з засухай, прасоўванне пладаводства на поўнач і ўсход, азеляненне гарадоў і пасёлкаў — знаходзілі жывы водгук у сэрцы Мічурына, і ён з захапленнем працаваў над імі і заклікаў да гэтага сваіх паслядоўнікаў.

Мічурын надаваў асаблівае значэнне двум умовам паспяховай работы селекцыянера: скарыстанню для селекцыі многіх тысяч аднародных раслін і збору для гэтай мэты раслін з усіх краін.

Пачынаючы з 1928 года, штогод з Казлова накіроўваліся экспедыцыі ў Сібір, на Алтай, на Далёкі Усход, у раёны Сярэдняй Азіі і Каўказа на пошукі карысных раслін.

На заклік Мічурына да моладзі адгукнуліся піонеры Маскоўскай Цэнтральнай станцыі юннатаў. Па яго заданню яны паехалі летам 1934 года на Алтай і за два месяцы сабралі дваццаць рознавіднасцей агрэсту, дваццаць — чорнай смародзіны, дзевяць рознавіднасцей маліны і ажыны, салодкую чарэмху і многа дэкаратыўных раслін.

Арганізаваная Мічурыным у 1932 годзе вялікая камсамольская экспедыцыя ва Усурыйска-Амурскую тайгу прывезла і перадала яму каля двухсот узораў насення, чаранкоў і жывых раслін.

Усходняя Сібір — гэта краіна ягаднікаў і многіх каштоўных парод дрэў і кустарнікаў. Асабліва багатае імі Прымор'е. У далёкаўсходніх лясах растуць паўночны кедр і сасна, ліственіца і абрыкос, бяроза і вінаград, елка і акацыя. Тут перамяшаліся расліны поўначы і далёкага поўдня.

Навука растлумачвае гэтую з'яву так.

Клімат зямнога шара на працягу тысячагоддзяў змяняўся многа разоў, і адпаведна гэтаму змянялася расліннасць розных мясцовасцей зямлі. Вінаград, лімоннік, усурыйская ігруша, тладыянта, аксамітнае дрэва і іншыя

расліны, якія ўласцівы паўднёваму клімату і тым не менш сустракаюцца ў Прымор'і і іншых месцах Далёкага Усхода, — гэта *рэлікты*, гэта значыць рэшткі расліннасці, якая існавала тут у трацічны перыяд новай эры. Мільёны год назад уся поўнач Еўропы і Азіі была пакрыта трапічнымі лясамі. Некаторыя з раслін гэтых лясоў прыстасаваліся да паступовага пахаладання клімату і захаваліся да нашых дзён. Яны сталі вынослівымі і холадастойкімі.

Пасылаемыя з Казлова экспедыцыі абследавалі вобласці, якія ляжаць вакол возера Байкал, Кабанскі, Бадайбінскі раёны і раёны, якія ляжаць на дзве тысячы кіламетраў паўночней Іркуцка.

Цяжкі шлях прайшлі маладыя энтузіясты, паслядоўнікі Мічурына. Падарожнічаючы на конях, на лодках, пехатой па непраходнай тайзе, дзе яшчэ не ступала нага чалавека, церпячы ад машкары, так званага сібірскага «гнуса», паляўнічыя за раслінамі адкрывалі нявыведаныя багаці краіны.

Тысячы гектараў, сярод якіх раскіданы масівы дзікіх ягаднікаў, былі абследаваны ўдзельнікамі экспедыцыі і нанесены на карту расліннасці края.

На Далёкім Усходзе расце семдзсят відаў пладова-ягадных раслін, у тым ліку чатырнаццаць відаў смародзіны — культуры асабліва каштоўнай, паколькі ў яе ягадах многа вітаміна С.

З гэтых чатырнаццаці відаў былі выдзелены некалькі форм, якія ўведзены ў сартымент ягадных кустарнікаў у садах Сібіры.

Былі адкрыты таксама вялізныя масівы маліны некалькіх рознавіднасцей, абляпіхі, у час высыявання ягад амаль цалкам пакрытай пладамі яркааранжавага колеру.

І асабліва каштоўнымі адкрыццямі былі зараснікі лімонніка, актыніды, дзікага вінаграду і усурыйскай грушы. Насенне, чаранкі, адводкі гэтых раслін былі скарыстаны Мічурыным і для гібрыдызацыі, і для ўвядзення ў культуру гэтых раслін у іх натуральным стане.

Актыніды — каламікта і аргута, усурыйскі вінаград і лімоннік, жэнь-шэнь, сібірскі дзікі агрэст, шматгадовыя цыбулі і многа іншых раслін перасяліліся, дзякуючы гэтым экспедыцыям, з Далёкага Усхода ў мічурынскі пітомнік.

Гэтыя дзікуны расліннага свету маюць дзіўную прыстасаванасць да далёкаўсходняга клімату, які вызначаецца рэзкімі ваганнямі тэмпературы. Лета ва Усурыйскай вобласці ў некаторых раёнах амаль такое-ж гарачае, як на поўдні Украіны, а зіма больш суровая, чым пад Архангельскам.

Еўрапейскія сарты пладовых дрэў нярэдка вымярзаюць там зусім, вымярзаюць нават карэнні дрэў, а усурыйскія ігруша, сліва, вішня, вінаград бязбольна пераносяць зіму, дасягаюць вельмі магутнага развіцця, не хварэюць ніякімі хваробамі.

Усурыйская ігруша і дзікая сібірская яблыня, якая расце ў Забайкаллі, — самыя марозаўстойлівыя ў свеце віды пладовых дрэў.

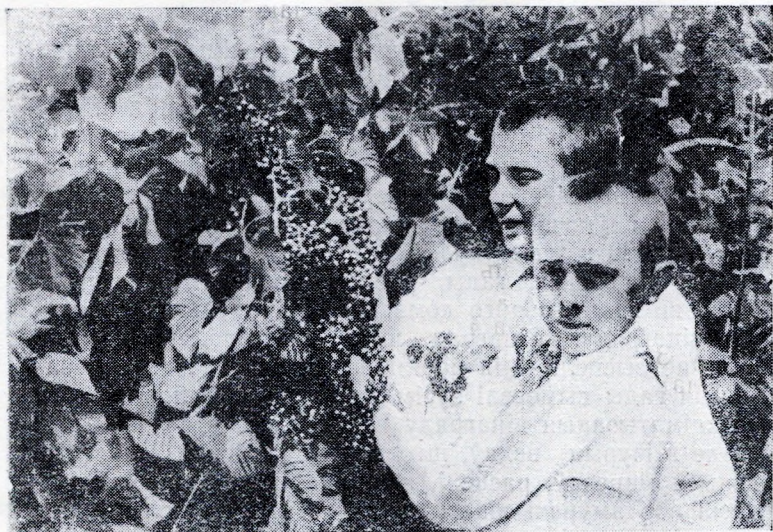
* * *

Пасля 1930 — 1931 гг. эканамічнае значэнне Сібіры ў агульна-гаспадарчым жыцці краіны незвычайна ўзрасло. Новыя прамысловыя цэнтры, велізарныя фабрыкі і заводы, горна-рудныя распрацоўкі прыцягвалі масы насельніцтва, якім трэба было ствараць спрыяючыя ўмовы харчавання.

У суровых умовах клімату Сібіры агародніцтва і садаводства развівалася марудна. Адсутнасць гародніны і пладоў стварала пагрозу недастатковага вітаміннага харчавання і, як вынік гэтага, захворванняў жыхароў цынгой. Мічурынскія экспедыцыі выявілі, што Далёкі Усход вельмі багаты ягаднымі, арэхаплоднымі і іншымі карыснымі раслінамі, якія могуць палепшыць харчаванне мясцовага насельніцтва, павысіць нормы ўжывання пладоў і ягад у два-тры разы.

Мічурынскія экспедыцыі абследавалі не толькі Далёкі Усход і ўсходнія вобласці Сібіры. Яны пабылі і на Каўказе, дзе таксама сустракаюцца ў дзікім выглядзе зараснікі ягадных кустарнікаў і адзічэлых пладовых дрэў з закінутых садоў.

Навуковыя работнікі Мічурынскага інстытута абследавалі таксама дзікарастучыя пладовыя масівы Варонежскай і Курскай абласцей. Толькі ў адным Острагожскім раёне яны выявілі зараснікі дзікіх яблынь і ігруш, якія займаюць плошчу ў сем тысяч гектараў. Гэта прыродная кладоўка, адкуль штогод можна атрымаваць

Дзікі усурыйскі вінаград.

сотні тон гатовай прадукцыі — ігруш, яблык і ягад для перапрацоўкі і многа насення для закладкі пладовых пітомнікаў.

У апошні год жыцця Мічурын з гордасцю пісаў:

— «У цяперашні час станцыя майго імені не мае патрэбы ні ў якім матэрыяле з-за граніцы, як у адносінах культурных раслін, так і дзікарастучых відаў і іх рознавіднасцей.

Гэта я лічу адным з выдатных дасягненняў станцыі, якая мае свае ранеты, кальвілі, зімовыя ігрушы, салодкія каштаны, чорнаплодныя вішні і агрэсты, буйнаплодныя маліны і ажыны, лепшыя сарты смародзіны, скораспелыя дыні, маслічныя ружы, вынослівыя да марозаў скораспелыя сарты вінаграду, актыніды, барбарыс без костачак, жоўты папіросны табак, персік, цэлы рад каучуканосных раслін, сою, чуфу, пробкавае дрэва, тутavae дрэва (шаўкавіца), цэрападус і многа іншых карысных у народнай гаспадарцы раслін»¹.

¹ І. В. Мічурын, Вынікі шасцідзесяцігадовых работ, выд. III, стар. 11.

Усе прывезеныя экспедыцыямі расліны і насенне Мічурын пасадзіў і пасеяў у сваім пітомніку. Асаблівую ўвагу ён удзяліў двум з іх — вінаграду і актыніды.

Вінаград! Гэта цудоўная паўднёвая культура заўсёды прыцягвала ўвагу садоодаў паўночных абласцей. Граница вырошчвання вінаграду — Варонеж.

Казлоў паўночней Варонежа на два градусы, г. зн. амаль на 500 кіламетраў.

Яшчэ ў першыя гады работы ў садзе Мічурын ля паўднёвай сцяны свайго дома пасадзіў лозы французскага вінаграду. Вінаград пачаў ужо плоданосіць, але плады не выспелі, — іх пабілі раннія замаразкі, а ў наступныя гады вымерзлі зусім і вінаградныя лозы.

Акліматызацыя вінаграду не ўдалася.

Але Мічурын ведаў, што ва Усурыйскай тайзе, не баючыся марозаў, расце і, як ліяна, абвівае дрэвы усурыйскі або амурскі вінаград, з дробнымі, кіслымі, але ядомымі ягадамі.

Усурыйскі вінаград і Амерыканскі канкорд з віду лябруска сталі бацькамі першага мічурынскага вінаграду — Рускі канкорд.

Пазней Мічурын вывеў некалькі марозаўстойлівых сартоў, скрыжоўваючы усурыйскі дзікі з лепшымі французскімі і амерыканскімі сартамі вінаграду.

Паўночны белы — адзін з яго гібрыдных сартоў — расце ў Горкаўскім краі, пад Масквой, Смаленскам, Томскам, Іркуцкам, на берагах Енісея.

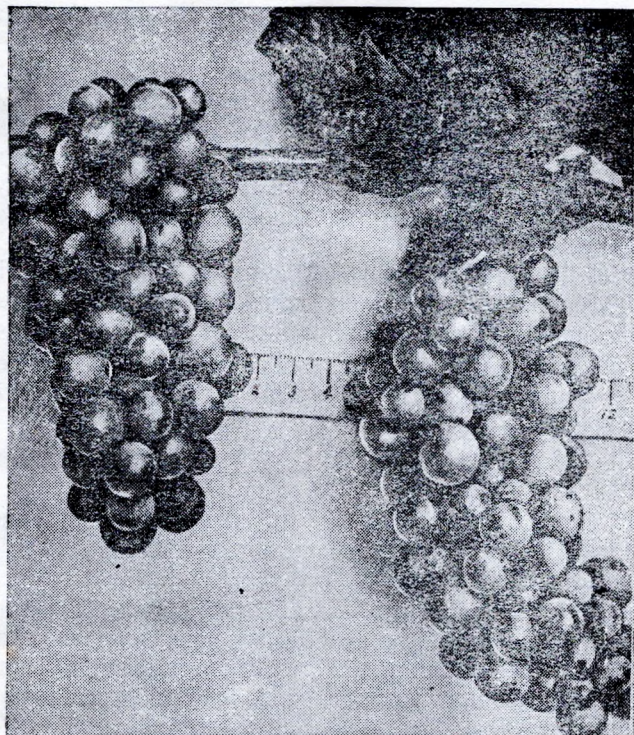
Гэтак-жа далёка к поўначы забіраецца і другі сорт мічурынскага вінаграду — Арктычны.

Цікавая яго гісторыя.

Куст вінаграду рос у пэўным месцы мічурынскага пітомніка, недалёка ад яблынь. І вось, аднойчы вясной, пасля суровай зімы, ён знік, — не засталася нават слядоў знаходжання вінаграднай лазы.

Вырашылі, што вінаград вымерз дашчэнту.

Прайшло два гады. У 1929 годзе вясною, аглядаючы загінуўшыя дрэвы, Мічурын раптам заўважыў на адным дрэве старой Антонаўкі, загінуўшай ад марозу, зялёную ліяну, якая распускала маладыя лісточкі. Гэта быў «уцёкшы» вінаград.

Мічурынскі вінаград Чорны салодкі (ураджаю 1948 г.). (Зменш.)

Яго карэнні, вандруючы пад зямлёй па садзе, прайшлі каля пяці метраў, дацягнуліся да Антонаўкі, зноў утварыўшаяся лаза абвілася вакол штамба, і там, у верхавіне дрэва, пусціла маладыя парасткі, не заўважаныя нікім, пакуль Антонаўка жыла і пакрывалася лісцямі. Старая Антонаўка загінула, а вінаград уцалеў!

Мічурын запісаў гэты сорт у садовую кнігу пад назвай «Дэзертыр»; пазней ён атрымаў назву Арктычны.

Вінаград цвіце рана, высыпае позна, яму пагражаюць і веснавыя і асеннія замаразкі. Мічурын скарачаў тэрміны развіцця вінаграду, як і іншых паўднёвых раслін. Ён адбіраў позна цвітучыя і рана высыпаючыя сарты, скрыжоўваў іх паміж сабой і такім чынам замацоўваў у новым гібрыдзе хуткія тэмпы развіцця. Вы-

спяванне пладоў у больш халодным клімаце было забяспечана.

Мічурын перасунуў граніцу пашырэння культуры вінаграду далёка к поўначы. Яго новыя сарты — Сеянец Маленгра, Рускі канкорд, Сеянец Шасла, Металічны — рана высываюць, вынослівыя і ў многіх садах паслядоўнікаў і вучняў Івана Владзіміравіча растуць і прыносяць плады, нават не маючы патрэбы ва ўкрыццях на зіму.

Іншыя сарты — Буйтур, Арктычны, Калгасны, Карынка Мічурына — уяўляюць каштоўнасць як матэрыял для далейшых селекцыйных работ.

«Культура вінаграду магчыма не толькі ў Казлове, але і на Урале», — пісаў Мічурын, адказваючы на пісьмо уральцаў.

* * *

У паўночнага вінаграда ёсць сур'ёзны сапернік — актынідыя. Гэтую ягадную культуру ўпершыню ўвёў у сады Іван Владзіміравіч Мічурын.

Актынідыя каламікта — уочаяся расліна, у дзікім стане сустракаецца ў лясах Прыморскай вобласці Далёкага Усхода. Яе гнуткія драўляністыя сцяблы, як ліяны, аблытваюць дрэвы, узнікаючыя часам у вышыню на 20 — 30 метраў.

Густыя зараснікі актыніды прыцягваюць мясцовае насельніцтва ў час збору ўраджаю «кішміша», як называюць ягады актынідыі на радзіме. Доўгія, зеленавата-празрыстыя, сакавітыя і больш далікатныя, чым вінаград, духмяныя ягады звісаюць з галінак па адной-дзве на плоданожцы. Па смаку яны падобны і да суніц і да ананаса.

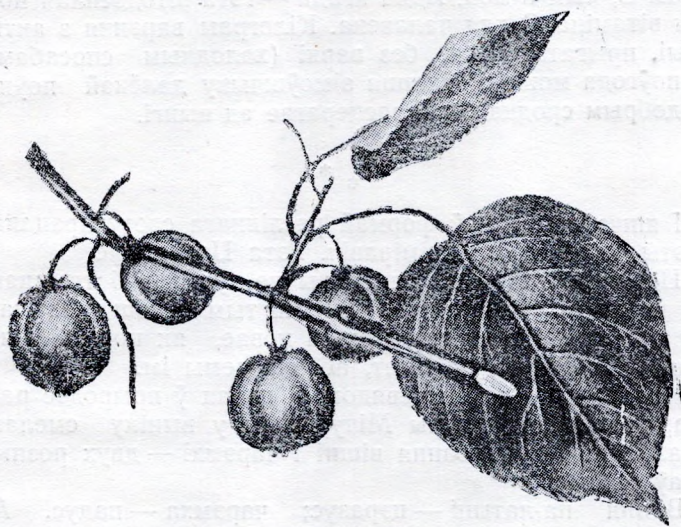
Актынідыю цэняць не толькі за яе салодкія плады: з галін гэтай расліны робяць канаты, а з светлакарычневай кары — паперу.

Актынідыя прынесла Мічурыну нямала клопатаў, перш чым ён разгадаў яе прыроду. Работу з ёй ён пачаў даўно, атрымаўшы насенне ад аднаго садавода з Далёкага Усхода. Высеяная насеннем на градку, а затым высаджаная чаранкамі, яна загінула. Актынідыя не любіць яркага сонечнага святла; у сябе-ж на радзіме яна расце ў гушчары лясоў.

Нарэшце, Мічурыну ўдалося вырасціць кусцікі актыніды, але яны не давалі пладоў. Аказалася, што гэта расліна аднаполая, двудомная — на адных кустах бываюць толькі жаночыя кветкі, на другіх — толькі мужчынскія, а ў Івана Владзіміравіча былі пасаджаны спачатку чаранкі толькі жаночых экзэмпляраў.

Два сарты актыніды вывёў Мічурын з усурыйскай дзікункі актыніды каламікта — Ананасную і Клара Цэткін.

Лозы актыніды Ананаснай дасягаюць чатырох метраў вышыні, добра пераносяць зіму сярэдняй паласы

Актынідыя Ананасная.

СССР. Размнажаюцца чаранкамі, як смародзіна і вінаград, або зялёнымі адводкамі.

Актынідыя вельмі ўраджайная, але ягады яе высыпаюць не адразу і хутка асыпаюцца, а гэта робіць цяжкай уборку ўраджаю. Апрача таго, ягады актыніды настолькі далікатныя, што не выносяць перавозак. Удзельнікі апошніх экспедыцый даставілі Івану Владзіміравічу яшчэ адзін від актыніды — аргута. Яе ягады высыпаюць пазней, яны менш далікатныя і лепш захоўваюцца пры перавозках.

Актынідыю Клара Цэткін Мічурын атрымаў у выніку шматгадовага адбору сеянцаў. Ягады яе значна буйнейшыя за Ананасную, лепш трымаюцца на галінах, не асыпаюцца.

Іван Владзіміравіч, называючы актынідыю паўночным вінаградом, надаваў ёй вялікае значэнне і настойліва раіў шырэі разводзіць гэтую цудоўную ягаду, як для ўжывання ў свежым выглядзе, так і для перапрацоўкі яе, асабліва для атрымання расліннай эсенцыі для харчовай прамысловасці.

Ягады актынідыі ў пятнаццаць разоў багацей вітамінам С, чым лімон. Адна ягада — гэта штодзённая порцыя вітаміна С для чалавека. Кілограм варэння з актынідыі, прыгатаванага без варкі (халодным спосабам), на поўгода можа з'яўляцца зімоўшчыку далёкай поўначы добрым сродкам, які засцерагае ад цынгі.

* * *

І яшчэ над адной формай расліннага свету працаваў у гэты час Іван Владзіміравіч. Гэта Цэрападус.

Цэрападус! Такого слова вы не сустрэлі-б трыццаць год назад ні ў адным слоўніку, ні тым больш у звычайнай размове. Слова гэтае зусім новае, як новым з'яўляецца і паняцце, прадмет, абазначаемы ім.

Цэрападус — зусім невядомая, новая ў прыродзе расліна, гібрыд, выведзены Мічурынным у выніку смелага аддаленага скрываўвання вішні і чарэмхі — двух розных родаў раслін.

Вішня па-латыні — цэразус; чарэмха — падус. Ад злучэння гэтых двух слоў і атрымала паходжанне назва гібрыда — Цэрападус.

Мічурын задумаў вырасціць вішню, плады якой раслі-б не па адной-дзве на галінцы, а цэлай гронкай, як у чарэмхі. Стэпавае уральскае вішня ўжо не адзін раз саслужыла службу для выяўлення новых сартоў вішні. І на гэты раз Іван Владзіміравіч зноў скарыстаў яе: ён апыліў кветкі маладога сеянца стэпавай вішні пылком японскай чарэмхі. З костачкі гібрыда ў 1920 годзе вырасла дрэўца, якое атрымала назву Цэрападуса. У наступны год вочкі Цэрападуса былі прышчэплены на чарэшню; яна стала ментарам новай расліны. Зацвіў новы гібрыд толькі на пяты год жыцця. Цвіў дробнымі квет-

Дрэўца Цэрападуса.

камі, буйнейшымі, чым у чарэмхі, але драбнейшымі, чым у вішні і чарэшні.

Рос ён незвычайна магутным і моцным. Парасткі з вочак за лета выраслі да двух метраў даўжыні.

Плады на галінках раслі ў выглядзе гронак з ягадамі, буйнейшымі, чым у чарэмхі, цёмнавішнёвага колеру, салаткаватыя, але з яркавыражанай гораччу. Яны былі неядомымі: у іх змяшчалася многа сінільнай кіслаты. Але дрэўца было цудоўнае!

Гадзінамі праседжваў Мічурын ля Цэрападуса, назіраючы найменшыя змяненні парасткаў, лісцяў, кветано-жак. Як у раскрытай кнізе, чытаў ён, які ўплыў робіць падшчэп на прышчэп, якія змяненні ўносіць ментар — чарэшня.

Праз год Мічурын ужо зусім упэўнена робіць новыя аддаленыя скрыжаванні. Вішня Ідэал, скрыжаваная з японскай чарэмхай, дала Цэрападус 2-гі — з больш салодкімі пладамі.

Буйны рост, магутнае развіццё кроны і карэнняў, незвычайная марозаўстойлівасць і выдатная ўраджайнасць прыгожага, стройнага дрэўца прыцягвалі ўсеагульную ўвагу.

Мічурын прызначыў Цэрападус для далейшай работы па вывядзенню сартоў высокаўраджайных, буйнаплодных, салодкіх вішань, плады якіх будуць расці на дрэве не папарна, а цэлымі гронкамі.

Сеянцы Цэрападусаў ён рэкамендаваў скарыстаць таксама як падшчэп для акуліроўкі вішань, таму што сеянцы развіваюць вельмі магутную каранёвую сістэму і могуць даць добрае жыўленне прышчэпу.

ПАЛІ-САДЫ

Адна важная гаспадарчая праблема асабліва займала ў гэтыя гады ўвагу Мічурына — гэта стварэнне палёў-садоў як мерапрыемства для барацьбы з засухай.

Багатыя, урадлівыя нівы калгасаў і соўгасаў, акаймаваныя палосамі садоў! — вось аб чым марыў Мічурын у старасці.

Мерапрыемствы па барацьбе з засухай вымушан быў прадпрыняць яшчэ царскі ўрад.

Цэнтральна-Чарназёмная вобласць, Украіна, Дняпроўскія і Прыволжскія стэпы — жытніцы рускай дзяржавы. Тут калосыца лепшыя ў свеце пшаніцы. У адзін год зямля можа даць такі ўраджай, што ён у стане тры гады карміць насельніцтва гэтых абласцей. А ў астатнія гады? А ў астатнія бывае і так, што сяляне не збяруць нават пасеянага насення.

У царскай Расіі гэтыя вобласці часта цярпелі ад недароду. Ад страшэннага голаду 1891 года памерлі дзесяткі тысяч людзей.

Лепшыя вучоныя і аграномы таго часу — В. В. Дакучаеў, К. А. Тіміразеў, П. А. Костычэў, А. А. Ізмаільскі і іншыя — заняліся высвятленнем прычын неўраджайў і спосабаў іх ухілення.

Важнейшай прычынай аказалася знішчэнне лясоў і, як вынік гэтага, абмяленне рэк і разбурэнне структуры глебы вятрамі і дажджамі, якія цяпер ужо не мелі натуральных перашкод у выглядзе лясных масіваў.

Хуткае, нічым не затрымліваемае раставанне снягоў выклікала бурныя патокі вады; яны размывалі палі, уносілі верхні, найбольш урадлівы слой глебы. Раслі і памнажаліся равы, якія перашкаджалі апрацоўцы зямлі; яны паглыналі талыя воды, і зямля адразу-ж перасыхала.

Летняя спякота, сухасць паветра і стэпавыя вятры — чорныя буры — завяршалі справу.

Глеба разбуралася і спусташалася. Лепшым у свеце чарназёмным землям, у якіх захоўваліся самыя каштоўныя спажывуныя вясчэствы для раслін, нехапала вільгаці.

Вось тады прафесар Дакучаеў і прапанаваў насаджэнне лясных палос паміж палямі як сродак барацьбы з засухай і з эрозіяй, гэта значыць з разбурэннем глебы.

Лес павінен быў зноў стварыць ахову ад вятроў, затрымліваць снягі і садзейнічаць іх запаволенаму раставанню. Пасадкі дрэў па равах маглі затрымаць далейшае іх развіццё, змацаваць глебу сваімі каранямі і садзейнічаць накапленню вільгаці, утварэнню сажалак на дне равоў. Тады-ж, 56 год назад, Дакучаевым і яго прыхільнікамі быў зроблен першы дослед, — яны заклалі лясныя палосы на тэрыторыі Варонежскай вобласці, у мясцовасці, называемай Каменны стэп.

Назіранні над кліматам, вільготнасцю, колькасцю ападкаў, паглынаемых глебай, над працэсамі эрозіі і роўтаварэння, якія праводзіліся на працягу раду год навуковымі супрацоўнікамі доследнай станцыі ў Каменным стэпе, поўнасю пацвердзілі ідэю Дакучаева.

Лясныя палосы, створаныя на ўчастку ў 2000 гектараў, і травапольны севазварот палёў, па метаду акадэміка Вільямса, забяспечылі ў цяперашні час ўстойлівыя ўраджаі, якія няспынна павышаюцца.

Але многа пазней заснавання Каменна-стэпавай доследнай станцыі, у 1925 годзе, узнікла новая ідэя: замяніць лясныя палосы садовымі. Гэта была ініцыятыва сялян с. Хашчаваткі, Падгоранскага раёна, Варонежскай вобласці, з калгаса «Новый хлібороб».

Саджаць дрэвы, даглядаць за імі, пакуль яны ўвойдуць у сілу і здолеюць абыйсціся без дапамогі чалавека,

усёроўна трэба. Дык чаму-ж саджаць лясныя, а не пладовыя дрэвы?

Яны створаць і ахову для палёў, і верную страхоўку ад неўраджаяў: не ўродзіцца хлеб, але затое яблыні, ігрушы, вішні могуць даць ураджай.

Ініцыятыву калгаснікаў і іх прадстаўніка Баршчэўскага дзейсна падтрымаў Мічурын.

Так, у 1930 годзе, Іван Владзіміравіч Мічурын у сваім звароце да XVI партз'езда пісаў:

«Справа сартавога пладаводства мае ў нашай краіне велізарнае будучае: па-першае, плады будуць складаць неабходную частку харчавання ўсіх працоўных, а не толькі службыць ласункам, па-другое, для барацьбы з засухай меркавалася створаць лясныя палосы ў стэпах, а цяпер узнікла думка замяніць гэтыя лясныя палосы палосамі фруктовых дрэў.

У бліжэйшым будучым палі павінны прыняць іншы выгляд: замест стракатых, дробных сялянскіх палосак будуць у калгасах суцэльныя багатыя нівы, акаймаваныя палосамі садоў. Так створацца палі-сады»¹.

Ён таксама ўзняў пытанне ў Наркамземе аб масавай нарыхтоўцы насення і костачак для пасадак і закладкі пітомнікаў.

Мічурын многа працаваў над новымі сартамі пладовых дрэў для садовых палос. Яго вішня Палёўка створана ім не для садоў, а для палёў! Яна выведзена са спецыяльным прызначэннем — замацаваць схілы равоў і стварыць густыя зараснікі, якія затрымліваюць снег.

Вішня Шырпатрэб чорная, з бліскучымі, амаль чорнымі пладамі, вішня Ультраплодная, са шчыльнай пружкай драўнінай, здольнай вытрымліваць вельмі багаты ўраджай і не ламацца ад ветру, вішня Палжыр, — гэтыя сарты выводзіліся Мічурыным для шырокага разводзення ў калгасах, на палях.

Сорт Палжыр быў атрыманы Мічурыным ад скрыжавання вішні Ідэал з Пладароднай Мічурына; ад сваіх бацькоў ён атрымаў усё лепшае, што ў іх было — марозаўстойлівасць, ураджайнасць, буйныя плады і карлікавы рост.

¹ І. В. Мічурын. Выбраныя творы, ОГІЗ — Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 504.

Адначасовае выспяванне пладоў, нізкі рост вішні даюць магчымасць сабіраць ураджай хутка, з найменшай затратай часу і працы. Расце гэтая вішня і на багатых, і на бедных глебах, і ў сярэдняй, і ў паўночнай паласе нашага Саюза, і па сваіх якасцях уступае толькі Пладароднай Мічурына.

Да тых-жа сартоў вішань для вялікіх масіваў садоў і ахоўных насаджэнняў належаць і вішня Бесея, размнажаемая і костачкамі, і каранёвымі парасткамі, і вішня Аньдо — кітайская войлачная, упершыню ўведзеная ў культуру Мічурыным. Нізкія густыя кусцікі сорту Аньдо з выразнымі лісцямі, пакрытымі пушком, як войлакам, зусім не падобныя да вішнёвых, а ўраджай бывае такім багатым, што галіны ад цяжару хіляцца да зямлі.

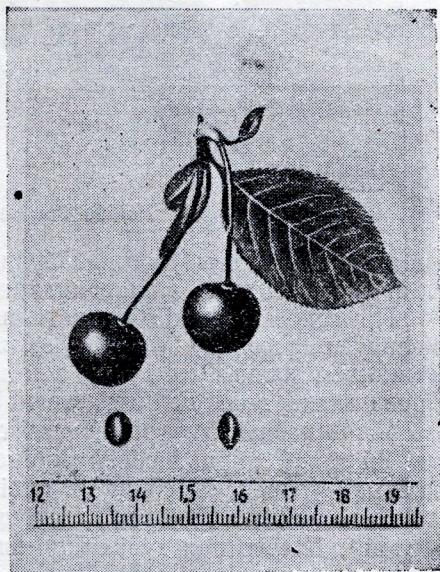
Мічурын прызначаў яе таксама для пасадкі ўздоўж чыгункі, у снегаахоўных палосах.

Усе гэтыя сарты нізкарослых вішань у выглядзе дрэў і кустарнікаў, а таксама мічурынскія рабіны, паводле замысла Мічурына, павінны былі адыграць вялікую ролю ў стварэнні палёў-садоў.

Увесці рабіну ў сартымент пладовых дрэў, асабліва ў паўночных раёнах, дзе заўсёды быў недахоп пладоў і ягад, Мічурын задумаў вельмі даўно.

Дзікая рабіна расце ўсюды ў лясах нашай краіны, нават на самай крайняй поўначы, дзе не могуць расці пладовыя дрэвы. Горкія ягады рабіны ў свежым выглядзе амаль неядомыя. Нават птушкі клююць іх толькі позняй восенню, калі іх прыхваціць першымі марозамі.

Каб вывесці салодкую рабіну, Іван Владзіміравіч вы-

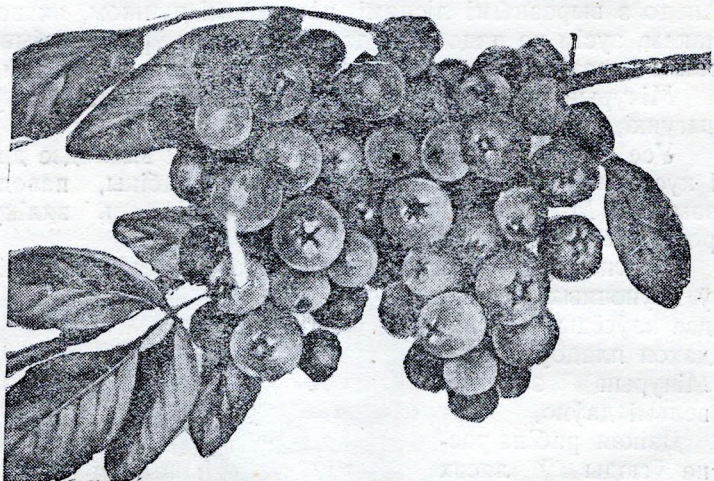
Вішня-палёўка.

пісаў з Германіі сорт рабіны, якая мае салаткаватыя плады, і скрыжаваў яе яшчэ ў 1905 годзе з нашай горкай рабінай. Старанным адборам сеянцаў выдзеліў сорт рабіны, які атрымаў назву Лікёрная. Чорныя салодкія ягады добрыя для прыгатавання варэння і асабліва для настоек і налівак.

Работу з рабінай Мічурын праводзіў увесь час, атрымліваючы ўсё новыя, лепшыя сарты.

Рабіну Гранатную ён вывеў, скрыжоўваючы рабіну з баярышнікам. Ад гэтага цікавага міжродавага скрыжавання атрымаліся невысокія холадаўстойлівыя дрэвы,

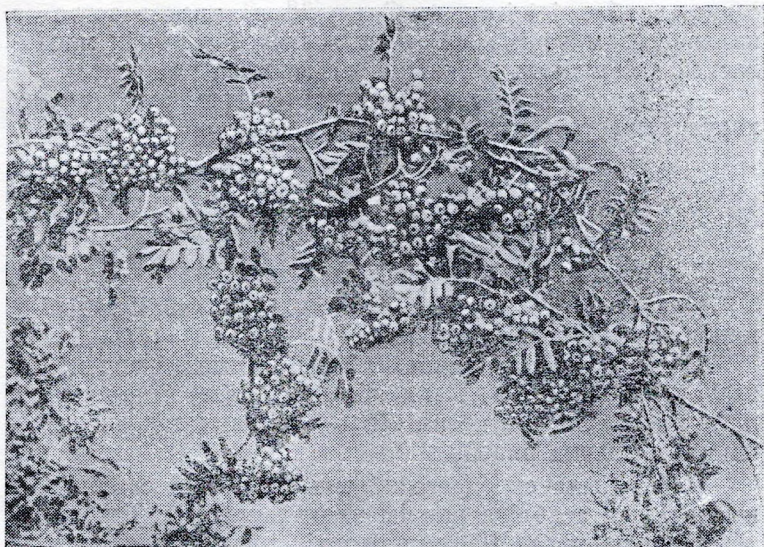
Рабіна Гранатная.

якія даюць багаты ўраджай буйных, велічынёю з вішню, пладоў прыемнага, кісласалодкага смаку.

Прыгожыя гронкі буравата-чырвонага, «гранатнага» колеру пакрываюць усё дрэўца, якое можа быць упрыгожаннем нашых садоў. У той-жа час адно дарослае дрэва можа даць да пяцідзсяці кілаграмаў ягад.

Яшчэ пазней Мічурын вывеў сорт рабіны Дзесертная, які ён лічыў лепшай сваёй рабінай і лепшай з усіх паўднёвых еўрапейскіх салодкіх рабін. Атрыманая ад скрыжавання рабіны Лікёрнай з паўднёвай раслінай мушмулой¹, Дзесертная зусім ядомая ў свежым выглядзе і

¹ Плады мушмулы вельмі салодкія, але маюць вялікі недахоп: у адным плодзіку некалькі буйных неядомых костачак — насення.

Ураджайнасць рабіны Дэсертнай.

можа пакрыць недахоп ягад у самых глухіх паўночных раёнах. Яе нізкія дрэвы, у паўтара метра вышыні, не баяцца марозаў, таму што на поўначы амаль цалкам заходзяць пад снежныя пакрыў.

І, нарэшце, адзін сорт рабіны быў атрыман Мічурын-ным у апошнія гады жыцця — гэта Чорнаплодная.

Маленькія кусты вышынёю ў адзін метр зусім не падобны да нашай дзікай рабіны, нават лісце ў Чорнаплоднай зусім не такое, як у звычайнай рабіны. Кусты цалкам абсыпаны бліскучымі чорнымі салодкімі ягадамі.

Гэты сорт Мічурын раіў разводзіць уздоўж чыгункі, як бар'ер для снегазатрымання, і ў полеахоўных палосах.

Пры пасадцы кустоў на блізкай адлегласці яны ўтвараюць нешта падобнае да плоту, які добра накаплівае вакол сябе снег і, павялічваючы колькасць вільгаці ў глебе, павышае ўраджайнасць палёў. Вішні, рабіна, смародзіна, арэхі павінны ўвайсці ў абавязковы сартымент лясных полеахоўных палос, яны патрабуюць менш догляду і ўвагі, чым іншыя пладовыя дрэвы. Але там, дзе магчыма, па краях лясных палос, пад іх аховай, трэба

саджаць яблыні і ігрушы. Спалучэнне пладаводства з паляводствам узніме добрабыт жыхароў сельскіх мясцовасцей засушлівых раёнаў на небывалую вышыню.

— Плады павінны складаць неабходнейшую частку харчавання ўсіх працоўных,—такі завет Мічурына.

АПОШНІЯ ГАДЫ ЖЫЦЦЯ

У апошнія гады жыцця Іван Владзіміравіч працаваў з вучнямі над многімі праблемамі, якія маюць важнае народнагаспадарчае значэнне.

Адной з такіх праблем з'яўляецца выяўдзенне новых сартоў скорэплодных яблынь, якія ўступаюць у пару плоданашэння не на сёмы — дзевяты год, як звычайна, а значна раней.

У Мічурына сярод яго яблынь былі ўжо сарты, якія вызначаліся асабліва раннім плоданашэннем. Так у Пепіна шафраннага, Шафран-кітайкі плады паявіліся на прышчэпленых саджанцах двухгадовага ўзросту.

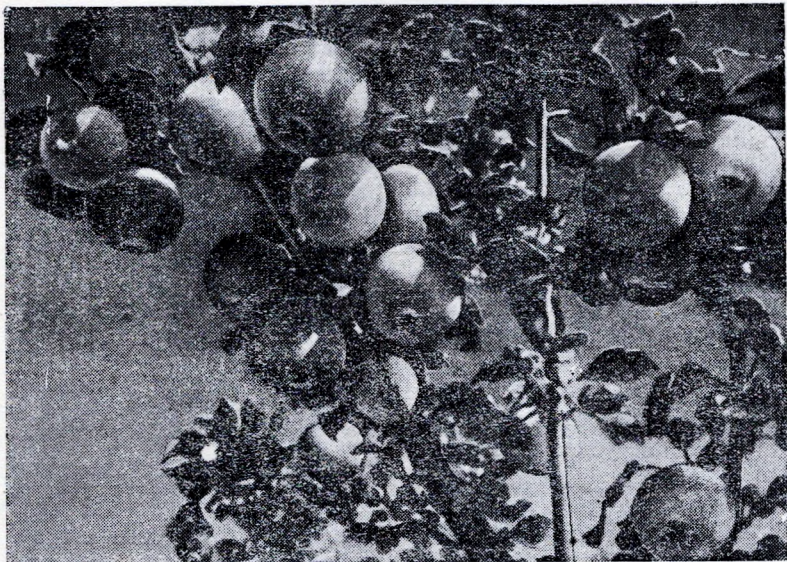
У Пепіна шафраннага ў першы год плоданашэння плады паяўляюцца часам не толькі на мінулагодніх галінах, але нават на маладых галінках, выраслых у гэтае-ж лета, што звычайна ў яблынь не назіраецца. Гэты сорт гэтак-жа, як і многія іншыя мічурынскія сарты, вызначаецца штогоднай багатай ураджайнасцю.

Каб замацаваць, зрабіць пастаяннымі атрыманыя ўласцівасці новых сартоў — скорэплоднасць і ўраджайнасць, — Іван Владзіміравіч раіў сваім вучням скрыжоўваць яго лепшыя сарты — Пепін шафранны, Пепін-кітайку, Шафран-кітайку, Славянку і Таежнае (для Сібіры) — з заходнееўрапейскімі скорэплоднымі сартамі і з амерыканскім сортам Залатое надзвычайнае.

Залатое надзвычайнае асабліва цікавіла Мічурына. Гісторыя гэтага сорту цікавая.

У канцы мінулага стагоддзя ў Амерыцы, на выстаўках пладаводства, паявіўся сорт яблык, якія вызначаліся сваёй велічынёй, прыгожай афарбоўкай і вельмі добрым смакам.

Амерыканскі прафесар Старк, уладальнік буйнай садоўніцкай фірмы, вучоны-пладавод, які добра ведаў лепшыя сарты яблынь Амерыкі і Еўропы і разводзіў іх у

Плоданащэнне яблыні Шафран-кітайка.

пітомніках сваёй фірмы, арганізаваў пошукі дрэва — родапачынальніка гэтага сорту.

Гаспадаром дрэва аказаўся бедны фермер з Заходняй Віргініі. Невялікі садок, разбіты ім на беднай камяністай глебе, прыносіў настолькі нязначны даход, што фермер ледзь зводзіў канцы з канцамі. На адным з яго дрэў, вырашчаных з насення, і паявіліся цудоўныя яблыкі Гольдэн-дэлішыёз — Залатое надзвычайнае.

Старк купіў дрэва за дзесяць тысяч долараў, з умовай, што фермер перадаць яму права ўласнасці на Гольдэн-дэлішыёз, выкарчuae ўсе астатнія дрэвы на ферме і больш не будзе займацца садаводствам.

Дрэва было акружана рашоткай, узятая пад ахову, і чаранкі гэтага дрэва штогод скарыстоўваліся для прышчэпкі толькі ў пітомніках Старка. Праз некалькі год сады гэтага сорту прынеслі фірме Старк каласальныя даходы і шырокую вядомасць.

Пра гэты сорт пісалі, што ў «прамежак» часу з 1895 па 1922 год толькі адзін з пітомнікаў Старка размножыў і распаўсюдзіў сем мільёнаў семсот пяцьдзсят тысяч

дрэў Дэлішыёз, і ўсе яны атрымалі паходжанне ад аднаго дрэва, вырасшага з аднаго сям'я. Калі дапусціць, што толькі адна чвэрць гэтых дрэў жыве і плоданосіць, то мы атрымаем лічбу ў два мільёны; улічваючы штогадовыя страты, нават пры вельмі скромнай ацэнцы, можна лічыць, што рыначная прадукцыя гэтых дрэў складае штогод сто дваццаць тысяч тон, мінімум на суму дванаццаць мільёнаў долараў у год. І ўсё гэтае штогадовае багацце абавязана сваім паходжаннем аднаму зыходнаму сямю».

Так у Амерыцы адзін удалы сорт з'явіўся крыніцай спекуляцыйнага абагачэння спрытнага прадпрыемальніка.

Мічурын, які стварыў сотні сартоў, ніколі не думаў аб асабістым багацці, не прадаваў сваіх сартоў, ён ствараў іх для ўсяго народа.

Чым-жа, апрача прыгожага знешняга выгляду і смаку пладоў, быў цікавы гэты сорт для Мічурына?

Яблыня Залатое надзвычайнае — адзін з самых скараплодных у свеце сартоў. Яна прыносіць плады ўжо на другі год жыцця і вызначаецца пастаяннай штогадовай і прытым багатай ураджайнасцю. Плады яе па прыгожай форме, афарбоўцы, выдатнаму смаку і лёгкасці амаль не маюць сабе роўных.

Доўгі час спробы Мічурына атрымаць чаранкі або прышчэпленыя саджанцы гэтай яблыні заканчваліся няўдачай — амерыканская фірма Старка, атрымаўшая манополію на развядзенне гэтага сорту, не жадала мець сапернікаў, тым больш у асобе такога спецыяліста, як Мічурын.

Нарэшце, зімой 1932 года, па просьбе Мічурына, яму прывезлі з Амерыкі не дрэўцы, а скрыню яблык Залатое надзвычайнае.

Мічурын вельмі ўзрадаваўся падарунку. У 1933 годзе ад пасеву насення гэтых яблык вырасла сто сеянцаў, якія здзівілі яго яшчэ адной, уласцівай толькі ім, якасцю: у маладога сеянца развіваецца такая магутная каранёвая сістэма, што каранні ўтвараюцца нават над паверхняй глебы ў ніжняй частцы штамба. Яны выраслі не толькі вышэй месца прымацавання сямядолі (зародкавых лісточкаў), але і паміж ніжнімі сапраўднымі лісцямі сеянца. Гэта гаворыць аб асаблівай магутнасці будовы данай яблыні, што крайне каштоўна для скрыжавання яе з

іншымі сартамі для вывядзення асабліва ўраджайных і скараплодных сартоў.

Іван Владзіміравіч, апрача таго, адзначыў, што ва ўсіх сеянцаў Залатога надзвычайнага форма лісцяў, парасткаў і почак была зусім аднолькавая. Гэта азначала, што кветка гэтай яблыні самаапыляецца, а не апыляецца пылком другога сорту.

Мічурын завяшчаў вучням, скрыжоўваючы Залатое надзвычайнае з рускімі сартамі, вывесці лепшы ў свеце сорт яблыні¹.

І яшчэ адну важную работу з яблынямі намеціў Мічурын: стварыць «лячэбны яблык».

Пра гэта добра напісаў паэт Сцяпан Шчыпачоў у сваім вершы «Мічурын»:

...Он в руки взял природу,
Запальчивый, живой.
Сады во всех широтах
О нем шумят листвою.
Но не успел одну он
Осуществить мечту:
Он яблоко на старости
Хотел взрастить в саду,
В котором удалось бы
Открыть такой секрет,
Чтоб, яблока отведав,
Прожить еще сто лет.

«Лячэбны яблык»... Ён павінен замяніць многія лякарствы, якія вылечваюць хваробы; даць сілу і вынослівасць арганізму чалавека ў барацьбе з хваробамі, слабасцю....

Таленавіты вучоны і мысліцель, Мічурын заўсёды і ва ўсім шукаў і знаходзіў магчымасць палепшыць, упрыгожыць і захаваць чалавечае жыццё.

---

¹ Сеянцы Залатога надзвычайнага не вытрымалі суровых зім нашага клімату. Яны загінулі праз некалькі год пасля смерці Мічурына. Але задача, пастаўленая Мічурыным — увесці ў культуру нашых садоў скараплодныя яблыні, скарыстаўшы для скрыжавання з Залатым надзвычайным і заходнімі сартамі нашы марозаўстойлівыя сарты, — застаецца актуальнай і ў сучасны момант. Над ёй працуюць яго паслядоўнікі — С. Ф. Чарнёнка, С. І. Ісаеў і іншыя.

Яблыня Залатое надзвычайнае не вытрымала суровых зімовых марозаў Тамбоўскай вобласці, але яна добра расце і прыносіць ужо чудаўныя плады ў Краснадарскім краі на Майкопскай плодова-ягаднай станцыі.

Жыватворны ўплыў пладоў, ягад, розных цалібных раслін ён неаднаразова выпрабоўваў і на сабе, і на сваіх блізкіх. Яблыкі асабліва карысны людзям. Але плады розных сартоў яблынь далёка не ўсе аднолькавыя па свайму складу. Лепшымі яблыкамі заўсёды лічыліся кісла-салодкія. Гэтая натуральная цяга смаку чалавека пацвердзілася дадзенымі навукі. Хімічным аналізам было ўстаноўлена, што ў яблыках змяшчаюцца ў розных колькасцях і спалучэннях кіслоты: лімонная, яблычная, шчавелевая, аскарбінавая і іншыя; змяшчаецца цукар, мінеральныя солі і вітаміны. Апошнім навука надае ў цяперашні час вялікае значэнне як вяшчэствам, якія павышаюць ахоўныя сілы арганізма ў барацьбе з рознымі захворваннямі. Кіславаты смак яблык не толькі прыемны, — кіслоты яблык карысны чалавеку, яны садзейнічаюць абмену вяшчэстваў у арганізме.

Яблыкі Антонаўкі прызнаюцца многімі ўрачамі лепшым ляркарствам пры лячэнні страўнічных захворванняў.

Колькасць вітамінаў у розных сартах яблык неаднолькавая. Некаторыя сарты змяшчаюць нязначныя дозы вітамінаў, іншыя, асабліва кісла-салодкія, значна больш. Мічурын паставіў перад селекцыянерамі-пладаводамі задачу стварэння яблыні, плады якой былі б найбольш багаты патрэбнымі нам вітамінамі і кіслотамі. «Лячэбны яблык» — гэта праблема, магчыма, недалёкага будучага.

Яе будуць вырашаць сумесна біёлагі, хімікі і пладаводы нашай краіны.

* * *

Мічурын раіў таксама сваім вучням звярнуць вялікую ўвагу на выяўдзенне новых сартоў арэхаў — грэцкага, фундукаў і на палешанне дзікага арэшніка-ляшчыны.

«Арэхі — гэта хлеб будучага», — гаварыў Мічурын.

«Хлеб будучага!»... Над гэтымі словамі Мічурына варта падумаць маладым, пачынаючым садаводам.

Паводле аналізаў Сочынскай доследнай станцыі субтрапічных культур, ядро фундука змяшчае да сямідзесяці процантаў тлушчаў, да пятнаццаці — бялковых вяшчэстваў, каля дзесяці процантаў іншых вяшчэстваў і толькі пяць процантаў вады.

Некаторыя сарты фундука могуць захоўвацца на працягу 5—6 год. Гэта нібы «кансерваваныя тлушчы». Мічу-

рын, працюючы з самымі рознастайнымі раслінамі, прышоў да вывада, што арэхі ў значнай ступені могуць з'яўляцца заменай хлеба.

І сапраўды, па змяшчэнню спажываных вяшчэстваў, асабліва бялкоў і тлушчаў, лёгка засваяемых арганізмам чалавека, арэхі з'яўляюцца адным з самых карысных прадуктаў расліннага свету. Да гэтага часу яны былі ў нас прадметам раскошы, ласункам. У будучым яны павінны стаць звычайным прадуктам харчавання.

Іван Владзіміравіч сам вывеў сорт грэцкага арэха, які расце і зараз у яго пітомніку, салодкі каштан, некалькі сартоў фундука, скрыжоўваючы дзікі арэшнік — ляшчыну — з культурнымі паўднёвымі фундукамі.

Наша краіна багата дзікімі відамі арэхаплодных — масівы кедровых лясоў у Сібіры, дзікі грэцкі арэх у рэспубліках Сярэдняй Азіі і на Каўказе, ляшчына ў лясах Цэнтральнай зоны Саюза — ужо ў цяперашні час даюць сотні тон арэхаў штогод.

На горных схілах Крыма, Каўказа, Дагестана, па равах і схілах узгоркаў сярэдняй часткі Саюза, на бросавых землях, дзе земляробствам займацца немагчыма, у лясных полеахоўных палосах могуць расці кусты і дрэвы новых акультураных сартоў арэхаў.

Пасаджаныя адзін раз, арэхі могуць прыносіць ураджай на працягу многіх год. Апрацоўка і догляд не патрабуюць вялікіх затрат працы, а кожны гектар пасадак дае штогод 15—20 цэнтнераў каштоўнай прадукцыі.

* * *

Чалавек шырокіх, рознабаковых інтарэсаў, які валодаў к канцу жыцця абшырнейшымі навуковымі пазнаннямі, Мічурын працаваў не толькі з плодовымі раслінамі. Ён вырошчваў у сваім пітомніку, паляпшаў і перарабляў кветкі, дэкаратыўныя і лекавыя расліны, кок-сагыз, сою, пробкавае дрэва, чай, рыс, які мог-бы расці без паліву, таматы, дыні, кавуны. У апошнія гады жыцця ён працаваў над стварэннем шматгадовых кавуноў, дынь, агуркоў, скрыжоўваючы іх з тладыянтай — шматгадовым амурскім гарбузом; хацеў вырасціць кавун, які мог-бы захоўвацца ў свежым выглядзе адзін-два гады... І вельмі шкадаваў, што не паспеў папрацаваць са збожжавымі раслінамі.

Навукова-даследчы інстытут імені І. В. Мічурына
ў г. Мічурынску.

* * *

У 1932 годзе горад Казлоў быў пераіменаваны ў Мічурынск.

К таму часу тут ужо быў арганізаваны рад устаноў, звязаных з дзейнасцю Мічурына: пладова-гароднінны інстытут і тэхнікум, дзе рыхтуюцца кадры селекцыянераў і высокакваліфікаваных садаводаў-мічурынцаў; Усесаюзны навукова-даследчы інстытут пладова-ягодных культур, які кіруе сеткай доследных пладаводніцкіх станцый у розных зонах СССР. У былым манастыры была створана Цэнтральная генетычная лабараторыя, абсталяваная самымі дасканалымі апаратамі і прыборамі.

Цяпер Іван Владзіміравіч атрымаў шырокую магчымасць навукова абгрунтаваць, растлумачыць свае метады і ўдасканальваць іх.

У асноўным пітомніку на беразе Ляснога Варонежа працаваў ён сам з групай бліжэйшых вучняў і памочнікаў. Цэнтральнай генетычнай лабараторыяй і рэпрадукцыйным пітомнікам, які размнажаў мічурынскія сарты, загадваў Іосіф Сцяпанавіч Гаршкоў.

У асобных секцыях Цэнтральнай генетычнай лабараторыі займаюцца цяпер селекцыянеры, генетыкі, батанікі, фізіёлагі, глебаведы, аграхімікі і іншыя вучоныя розных спецыяльнасцей аграрна-навуковай навукі, і ва ўсіх у іх адна мэта і задача: ажыццявіць і замацаваць дасягненні Мічурына, зрабіць іх здабыткам усяго народа.

На святкаванні шасцідзесяцігадовага юбілея работы Івана Владзіміравіча (у верасні 1934 года) з'ехаліся прадстаўнікі розных навуковых устаноў не толькі нашага Саюза, але і іншых краін. Гэта было ўсенароднае свята.

Кіраўнік партыі і ўрада Іосіф Вісар'янавіч Сталін прыслаў Мічурыну прывітальную тэлеграму:

«Таварышу Мічурыну, Івану Владзіміравічу.

Ад душы віншую Вас, Іван Владзіміравіч, у сувязі з шасцідзесяцігоддзем Вашай плённай работы на карысць нашай вялікай Радзімы. Жадаю Вам здароўя і новых поспехаў у справе пераўтварэння пладаводства. Моцна паціскаю руку. І. Сталін»¹.

Мічурын адказаў на прывітанне глыбока адчувальным пісьмом:

«Совецкая ўлада ператварыла маленькую, пачатую мной 60 год таму назад на мізэрным прысядзібным участку зямлі, справу вывядзення новых сартоў пладова-ягадных раслін і стварэння новых раслінных арганізмаў — у вялізны ўсесаюзны цэнтр прамысловага пладаводства і навуковага раслінаводства з тысячамі гектараў садоў, раскошнымі лабараторыямі, кабінетамі, з дзесяткамі высокакваліфікаваных навуковых работнікаў.

Совецкая ўлада і кіруемая Вамі партыя ператварылі таксама мяне з адзіночкі-даследчыка, не прызнанага і высмеянага царскай навукай і чыноўнікамі царскага дэпартаменту земляробства, у кіраўніка і арганізатара доследаў з сотнямі тысяч раслін.

Комуністычная партыя і рабочы клас далі мне ўсё неабходнае — усё, чаго можа жадаць эксперыментатар для сваёй работы. Ажыццяўляецца мара майго жыцця: вывядзення мной каштоўных сартоў пладовых раслін пайшлі з доследных участкаў не да асобных кулакоў-багаццяў, а на масівы калгасных і соўгасных садоў, замяняючы нізкаўраджайныя, дрэнныя, старыя сарты. Совецкі

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 88.

ўрад узнагародзіў мяне вышэйшай для грамадзяніна нашай зямлі ўзнагародай, перайменаваўшы горад Казлоў у горад Мічурына, даў мне ордэн Леніна, багата выдаў мае працы. За ўсё гэта Вам, кіраўніку, дарагому правадыру працоўных мас, будуючых новы свет — свет радаснай працы, — прыношу ўсімі 60 гадамі маёй работы падзяку, адданаць і любоў»¹.

На юбілеі Мічурын атрымаў званне заслужанага дзеяча навукі і тэхнікі.

Сесія Акадэміі навук СССР выбрала яго ганаровым акадэмікам. Чэхаславацкая аграрная акадэмія таксама выбрала яго сваім членам.

Акружаны клопатамі і ўвагай урада, які не шкадаваў сродкаў для расшырэння яго работы, увагай і любоўю шырокіх народных мас, якія толькі пасля рэвалюцыі даведаліся аб выдатных дасягненнях пераўтваральніка прыроды, Мічурын, не гледзячы на хваробу і стары ўзрост, прадаўжаў нястомна працаваць. За сорок тры гады яго дзейнасці ў царскай Расіі, не атрымліваючы ніякай матэрыяльнай падтрымкі, ён вывеў сто пяцьдзсят новых сартоў, за семнаццаць год работы пры савецкай уладзе — двесце з лішнім сартоў. Ужо на загаце свайго жыцця, будучы васьмідзесяцігадовым старым, ён гаварыў:

«У нашу эпоху працаваць і жыць лёгка!

Жыццё стала іншым, — поўным сэнсу існавання, цікавым, радасным. Таму і расліна, і жывёла павінны быць больш прадуктыўнымі, больш вынослівымі, больш адпавядаючымі патрэбам новага жыцця. А гэта магчыма толькі на аснове ўсемагутнай тэхнікі і ўсемагутнай селекцыі»².

Былы чыгуначны служачы, скромны садавод-даследчык, які ўпершыню ў гісторыі біялагічнай навукі асмеліўся перарабляць раслінны свет, Мічурын стаў буйнейшым вучоным з сусветным імем, стаў кіраўніком велізарнага калектыва сваіх паслядоўнікаў, памочнікаў, вучняў. І справа яго стала залогам росквіту і магутнасці ўсёй нашай краіны.

¹ І. В. Мічурын, Творы, т. I, Сельгасдзяржвыдавецтва, 1948, стар. 599 — 600.

² Там жа, стар. 92.

Пасля юбілея Іван Владзіміравіч прадаўжаў працаваць, але жыццё яго набліжалася к канцу.

Цяжкая знесіляючая хвароба (рак страўніка) падточвала сілы. І, нібы адчуваючы блізкі канец, ён спяшаўся закончыць рад пачатых доследаў, прагледзець і дапоўніць другое выданне сваіх прац, намеціць тэмы для далейшых работ у пітомніку.

Вясной 1935 года хвароба прыкавала яго да пасцелі.

Мічурын прызначыў Якаўлева сваім пераемнікам і загадчыкам асноўнага аддзялення пітомніка на беразе Ляснога Варонежа. Ён падганяў Паўла Ніканоравіча хутчэй скончыць аспірантуру.

— Ты, галоўнае, павінен мець на ўвазе, што мне па стану майго здароўя цяжка чакаць цябе лішнія два гады, — пісаў ён свайму вучню яшчэ зімой.

Якаўлеў скончыў аспірантуру.

Зварот яго быў сустрэт асабліва радасна: Мічурын ганарыўся сваім вучнем. Але для Якаўлева гэта была сумная сустрэча. Дні Івана Владзіміравіча ўжо былі злічаны. 7 чэрвеня 1935 года ён памёр, завяшчаючы сваім вучням прадаўжаць яго работу.

ВУЧНІ І ПАСЛЯДОЎНІКІ

Стройная, глыбока прадуманая тэорыя Мічурына аб кіраванні спадчыннымі змяненнямі жывых арганізмаў стала асновай сучаснай біялагічнай навукі.

Спачатку яна сустрэла многа прэрэчанняў з боку аўтарытэтаў навукі, праціўнікаў Мічурына, якія сцвярджалі, што спадчыннасць непарушна і праяўляецца ў новых арганізмах толькі па пэўных законах, устаноўленых нямецкім вучоным Вейсманам, аўстрыйскім манахам Мендэлем і амерыканцам Морганам.

У аснову свайго вучэння «мендэлісты» (так называюць паслядоўнікаў Вейсмана, Мендэля і Моргана) узялі «законы» Грэгора Мендэля, які, на падставе сваіх назіранняў над гібрыдамі гароху, выявіў выпадкі нібы кананернага размеркавання ў патомстве спадчынных прызнакаў гароху.

Вейсманісты-марганісты пашырылі гэтыя правілы на ўсе жывыя арганізмы; законы Мендэля яны назвалі азбукай генетыкі. Яны сцвярджалі, што ў кожным арганізме ёсць «спадчыннае вешчаство», носьбітам якога з'яўляюцца «гены» («генезіс» — гісторыя паходжання, адсюль і назва навукі аб спадчыннасці — генетыка). Гены, паводле сцвярджання мендэлістаў, не змяняючыся, пераходзяць у патомства. Кожны асобны індывідуум, патомак пэўнага віду, можа змяняцца, але *від* захоўваецца ў чыстаце, «спадчыннае вешчаство» застаецца пастаянным і зусім не залежыць ад змяняючыхся ўмоў жыцця арганізма.

Гены двух арганізмаў пры гібрыдызацыі, гэта значыць пры зліцці палавых клетак, могуць утвараць розныя камбінацыі, але заўсёды застаюцца нязменнымі. Узнікненне новай рознавіднасці можа адбыцца толькі ў выніку «мутацыі» — выпадковай удалай камбінацыі вечных генаў.

Мічурын, які ўважліва сачыў за навінамі навукі, не мог пакінуць незаўважаным вучэнне мендэлістаў. Правярыўшы палажэнне Мендэля радам доследаў, ён прышоў да заключэння, што «гароховыя законы» Мендэля зусім не прымянімы ў селекцыйнай рабоце. І з усёй пераканаўчасцю і пылкасцю сваёй натуры ён разам з іншымі нашымі рускімі вучонымі — прафесарам К. А. Тіміразевым і сваім прыяцелем і аднадумцам прафесарам М. В. Рытавым — рэзка крытыкаваў мендэлізм і прыхільнікаў яго вучэння. Мічурын называў мендэлізм «нікчэмным і ўбогім стварэннем».

Тысячамі сваіх доследаў ён даказаў, што па спадчыне перадаюцца не толькі прызнакі і ўласцівасці бліжэйшых бацькоў арганізма, але і тыя змяненні, якія ўзніклі ў маладым арганізме дзякуючы ўплыву знешніх умоў і гаспадарчай дзейнасці чалавека. І гэта назіраецца як у патомстве гібрыдаў, узнікшых ад штучнага апылення, так і ў вегетатыўных гібрыдаў, якія ўтварыліся шляхам прышчэпак.

У процілегласць мендэлістам з іх ідэалістычнымі поглядамі на прыроду, Мічурын быў сапраўдным матэрыялістам-дыялектыкам і, гаворачы аб з'явах спадчыннасці, рашуча падкрэсліваў вялікую ролю ўплыву акружаючага асяроддзя на фарміраванне ўласцівасцей расліннага арганізма.

Пярэчачы сваім праціўнікам, якія мелі больш справы з кнігамі, чым з прыродай, Мічурын гаварыў: «Бярыцеся за работу, стаўце доследы, назірайце самі і правярайце!»

Вучні і паслядоўнікі Мічурына прадаўжаюць працаваць і ствараюць па яго метадах новыя, высокапрадуктыўныя сарты раслін і пароды жывёл.

Навука ў савецкай краіне не адарвана ад жыцця, яна адпавядае патрэбам і запросам працоўных.

Калі ў Івана Владзіміравіча пыталіся:

— Над чым вы працуеце зараз? — ён нязменна адказваў:

— Над тым, што патрэбна сёння краіне.

Пад гэтымі словамі вялікага пераўтваральніка прыроды з поўным правам мог-бы падпісацца адзін з лепшых прадаўжальнікаў мічурынскага вучэння акадэмік Трафім Дзянісавіч Лысенка.

Цяжка ў кароткіх словах расказаць аб усіх яго работах, — пра гэта напісаны і пішуцца яшчэ цэлыя кнігі; можна сказаць адно, што ў аснове яго работ ляжыць пастаяннае імкненне даць краіне, народу нешта лепшае, больш дасканалое, больш карыснае, што аблягчае і паляпшае наша жыццё.

Паслядоўны вучань Дарвіна і Мічурына, Трафім Дзянісавіч Лысенка распрацаваў і навукова абгрунтаваў *тэорыю стадыйнага развіцця раслін*.

Ён устанавіў, што расліна ў сваім жыцці, ад пачатку прарастання насення да ўтварэння плода і новага насення, праходзіць пэўныя *стады развіцця*. Ведаючы асаблівасці гэтых стадый і накіравана змяняючы знешнія ўмовы, якія ўзмацняюць або падаўляюць развіццё асобных уласцівасцей расліны, чалавек можа кіраваць фарміраваннем расліны і змяняць яе прыроду, яе спадчыннасць паводле свайго жадання.

У 1933 годзе Мічурын атрымаў па пошце часопіс «Бюлетэнь яравізацыі» з артыкулам Т. Д. Лысенка — «Сутнасць яравізацыі». На першай старонцы часопіса быў надпіс: «Дарагому настаўніку Івану Владзіміравічу ад невядомага вучня Т. Лысенка 21/IV 1933 года».

Вучань аказаўся «вядомым» Мічурыну. Стары вучоны, які ўважліва сачыў за ўсімі новымі адкрыццямі і даследаваннямі ў галіне біялогіі і генетыкі, ужо ведаў аб работах Лысенка, — у яго на палічцы, побач з кнігамі, патрэбнымі для штодзённай работы, ляжаў «Бюле-

тэнь яравізацыі» за 1932 год з артыкуламі Т. Д. Лысенка і нават з яго партрэтамі, які Іван Владзіміравіч выразаў з газеты і наклеіў на тытульным лісце часопіса.

Мічурын ведаў пра Лысенка і ўважліва сачыў за яго навуковай работай, таму што ў ёй ён бачыў прадаўжэнне, развіццё сваіх ідэй аб адзінстве арганізма і яго ўмоў жыцця.

Мічурын працаваў з пладовымі раслінамі, Лысенка з палявымі культурамі; як быццам паміж іх работай не было нічога агульнага... Але Лысенка называе сябе вучнем Мічурына, таму што іменна ў мічурынскім вучэнні ён знайшоў невычарпальную крыніцу для сваёй навуковай творчай работы.

Скарыстаўшы палажэнні Дарвіна і Мічурына аб развіцці і зменлівасці расліны, Т. Д. Лысенка распрацаваў і ажыццявіў на практыцы рад прыёмаў павышэння ўраджайнасці многіх сельскагаспадарчых культур. Летнія пасадкі бульбы ў паўднёвых раёнах, якія праводзяцца па яго метаду, даюць магчымасць атрымліваць нармальныя ўраджаі і нарыхтоўваць свой, мясцовы, здаровы пасадчны матэрыял.

Чаканка бавоўніка, якая павышае яго ўраджайнасць; пасадка бульбы верхавінкамі; пасевы азімай пшаніцы па сцерні ў Сібіры; павышэнне ўраджайнасці проса, коксагыза, гнездавыя пасадкі насення дрэў пры закладцы полеахоўных лясных палос і іншыя мерапрыемствы, прапанаваныя акадэмікам Лысенка і садзейнічаючы ўзняццю і развіццю розных галін сельскай гаспадаркі савецкай краіны, з'яўляюцца вынікамі прадаўжэннем вучэння Мічурына аб пераўтварэнні расліннага свету.

Не спыняючыся на дасягнутым, Лысенка прадаўжае развіваць і паглыбляць вучэнне Дарвіна, Мічурына, распрацоўвае новыя метады накіраванага змянення спадчыннасці арганізмаў і правярае іх на калгасных і соўгасных палях, прыцягваючы да навукі шырокія масы даследчыкаў і селекцыянераў.

Савецкая сельскагаспадарчая навука, узначальваемая прэзідэнтам Усесаўзнавай акадэміі сельскагаспадарчых навук Т. Д. Лысенка, цесна звязана з практыкай соцыялістычнай гаспадаркі, службы народу.

Мічурынскія метады пераўтварэння прыроды, дапоўненыя і пашыраныя новымі тэарэтычнымі палажэннямі Лысенка аб шляхах накіраванага змянення спадчын-

насці арганізма, прымяняюцца цяпер ва ўсіх галінах раслінаводства і жывёлагадоўлі.

* * *

Вучні і паслядоўнікі Мічурына ў пладаводстве прадаўжаюць яго работу ў гэтай галіне, развіваючы яго ідэі і праводзячы ў жыццё яго заветы.

У-г. Мічурынску, дзе сканцэнтравана багацейшая спадчыннасць мічурынскіх раслін — «гібрыдны фонд», — работу вядуць яго непасрэдняы бліжэйшыя вучні.

Акадэмік Павел Ніканоравіч Якаўлеў, лаўрэат Сталінскай прэміі, прафесар Плодагароднінай ВНУ і Педагагічнага інстытута, як мы ўжо гаварылі, быў адным з самых блізкіх вучняў Мічурына.

Ён вядзе вялікую работу па селекцыі ігруш. З 50 сартоў фонда гібрыдных сеянцаў мічурынскіх ігруш П. Н. Якаўлеў выхоўвае і выдзяляе новыя марозаўстойлівыя сарты, з лепшымі якасцямі пладоў. Яго задача — стварыць новыя сарты ігруш, якія павінны захаваць усе лепшыя якасці мічурынскіх сартоў і ў той-жа час быць высокаўраджайнымі і скоралоднымі, гэта значыць прыносіць першыя плады не на сёмы — дзесяты год свайго жыцця, а на трэці або чацверты.

Каб вывесці такія сарты, у пітомніку штогод праводзяцца тысячы скрываванняў маладых сеянцаў мічурынскіх ігруш з усурыйскімі, кітайскімі і лукашоўскімі ігрушамі з Далёкага Усхода і з паўднёвымі сартамі ігруш.

Паўторнае скрываванне лепшых гібрыдаў усурыйскай ігрушы, адабраных на працягу некалькіх год, з лепшымі формамі мічурынскіх і заходнееўрапейскіх ігруш далі вельмі каштоўныя гібрыдныя формы. Лепшымі з іх з'яўляюцца гібрыды паміж усурыйскай ігрушай і Лясной прыгажуняй; усурыйскай і Любіміцай Клапа; Дачка Бланкавай і Бергамот эсперэн. Гібрыд, атрыманы ад апошняй камбінацыі, вызначаецца асаблівай зімастойкасцю, ён не церпіць ад хвароб, уласцівых ігрушам, а плады яго па арамату і смаку не ўступаюць паўднёвым.

Прадаўжаючы работу Івана Владзіміравіча па вывядзенню персіка для сярэдняй паласы Саюза, П. Н. Якаўлеў упершыню ў селекцыйнай практыцы пладаводаў ат-

Лаурэат Сталінскай прэміі прафесар С. Ф. Чарненка аглядае свой новы сорт яблык.

Многія яго сарты яблынь атрымалі пашырэнне ў цэнтральных раёнах Саюза, а перад Вялікай Айчыннай вайной сарты Пепін Чарненка і Дыяна часта можна было сустрэць у калгасах Варонежскай і Курскай абласцей.

Яго яблыня Перамога — дачка Антонаўкі і Кальвіля каралеўскага — па прыгажосці, смаку і лёгкасці з'яўляецца выключным сортам. Таксама вельмі добры яго сорт Аранжавае, атрыманы ад скрывавання двух леп-

шых мічурынскіх сартоў: Бельфлёр-кітайкі і Шафран-кітайкі.

Сорт Пяршынец, атрыманы ад скрыжавання Бельфлёра з Папіроўкай, даў дрэвы, якія вызначаюцца тым, што з раннелетніх яны ў пару спеласці становяцца познезімовымі па выспяванню. Гэты сорт вельмі добра развіваецца ў Беларусі, на Украіне і ў высокагорных раёнах.

Цікавую задачу паставіў перад сабой прафесар Чарненка: стварыць такі сартымент яблынь, каб пладамі іх можна было карыстацца круглы год. «Яблыневы календар» адкрываюць яго два сарты — Ліпеньскае і Ружовае надзвычайнае (дрэўца яшчэ маладое, але ўжо ў першыя гады плоданашэння яно прыносіла да шасцісот пладоў). У жніўні выспявае Ружовы наліў, атрыманы ад скрыжавання двух старых рускіх сартоў: Белага наліва і Баравінкі, прыгожага, зімастойкага дрэва. У верасні здымаюць Пяршынец і захоўваецца ён да лютага. Аніс апортавы захоўваецца да сакавіка і красавіка. Баравінка анісная можа ляжаць да мая. І, нарэшце, лепшыя сарты Сямёна Фёдаравіча — Суворавец, Перамога і Пепін Чарненка — здымаюць з дрэва ў кастрычніку і лістападзе, і яны могуць захоўвацца ў лёжцы таксама да мая. Толькі на чэрвень нехапае яблык!.. Але ўжо праводзіцца работа над стварэннем самага позняга яблыка — гібрыды Антонаўкі з Перамогай хутка стануць у шэрагі новых сартоў. Таленавіты вучань Мічурына вырошчвае і выхоўвае свае гібрыды па загадзя намечанаму плану: яго новы сорт будзе самым познім і самым стойкім — ён будзе захоўвацца да чэрвеня.

Участак гібрыдных сеянцаў у сорак тысяч дрэў, з якіх прафесар Чарненка адабраў у апошнія гады і пакінуў для работы толькі восемнаццаць тысяч, кожны год дае ўсё новыя цудоўныя сарты.

Восем з іх прыняты ўжо дзяржаўнай памалагічнай камісіяй з вышэйшай ацэнкай і ўвайшлі ў стандарт, гэта значыць рэкамендаваны для развядзення ў садах, і дваццаць шэсць сартоў прыняты для выпрабавання ў апорных пунктах.

Гэтая вялікая работа прафесара С. Ф. Чарненка адзначана ўрадам і партыяй. За свае заслугі ў галіне пладаводства ён у 1947 годзе атрымаў званне даурэата Сталінскай прэміі.

Як не адзначыць сярод малодшага пакалення вучняў Мічурына Хасана Карымавіча Енікеева і Сяргея Івана-віча Ісаева!

Хасан Енікееў, па нацыянальнасці татарын, былы бес-прытульны, пасля некалькіх год работы на станцыі юнна-таў у Маскве, юным комсамольцам прыехаў да Мічу-рына. Спецыяльнасці ў яго не было ніякай. Ён быў пры-нят у пітомнік чорнарабочым. Але як хутка ён стаў па-мочнікам і адным з любімых вучняў Мічурына!

«Шатанёнак», «віхарок», ласкава і любоўна называў яго Мічурын за нястомную, кіпучую дзейнасць, уменне заўсёды і ўсюды справіцца з даручанай работай, знай-сці выхад з кожнага цяжкага становішча, за яго вер-насць і адданасць мічурынскай справе.

Цяпер Х. К. Енікееў, які папрацаваў многа год у мі-чурынскіх садах, стаў буйным спецыялістам па пладавод-ству, кандыдатам сельскагаспадарчых навук і працуе на Маскоўскай доследнай пладова-ягаднай станцыі.

Тэмай сваёй работы ён узяў вывядзенне зімастойкіх, ураджайных і скораспелых сліў для сярэдняй паласы Саюза. Ім выведзена ўжо некалькі сартоў, прынятых у выпрабаванне апорнымі пунктамі, а словы Мічурынская і Салодкаплодная прыняты ў стандарт.

Не менш цікавая работа С. І. Ісаева. Ён прыехаў працаваць у Мічурынск, у Навукова-даследчы інстытут ім. І. В. Мічурына пасля сканчэння вышэйшай школы, папярэдне атрымаўшы падрыхтоўку на Маскоўскай цэн-тральнай станцыі юннатаў, дзе ён прайшоў шлях ад вуч-ня да кіраўніка юннатарскай работай.

Сур'ёзны і ўдумлівы вучоны, бязмежна адданы ідэі Мічурына аб шырокім развіцці рускага пладаводства, Ісаеў выбраў тэмай сваёй навуковай дзейнасці «накіра-ванае выхаванне» маладых гібридаў.

Вось Карычнае паласатае, адна з любімых рускіх яблынь, — марозаўстойлівае дрэва, але ў яго дробныя плады і плоданосіць яно пачынае на восьмым — дзевятым годзе. Яго скрыжавалі з Уэлсі канадскім, буйнаплодным сортам. Магутнае дрэва, са ствалом, нібы вылітым з бронзы, увесь выгляд якога паказвае незвычайную моц і сілу, пакрыта пладамі; яно ўступіла ў пару плодана-

шэння значна раней, чым звычайныя дрэвы яблыні **Карычнае**, дае вялікія ўраджаі буйных і смачных пладоў.

Вось другі такі-ж прыгажун-гібрыд. Аніс — рускі стары сорт з Паволжжа, вельмі марозаўстойлівы, ураджайны, але з дробнымі пладамі — параднілі з еўрапейскім сортам — **Кальвіль зімовы**. Калісьці, яшчэ да рэвалюцыі, яблыкі **Кальвіля** прывозілі ў Пецербург і прадавалі ў магазінах па 1 р. 20 к. золатам, кожны яблык у асобным мяшэчку.

Гібрыд гэтых двух сартоў з'яўляецца па сваіх якасцях выключным.

Аніс, Баравінка, скрыжаваныя з Парменам зімовым залатым, не менш цудоўныя сарты. Моцныя дрэўцы вынеслі бракоўку марозам апошніх год, у іх выявіўся ўплыў мацярынскай расліны, а скоралоднасць і цудоўны смак пладоў яны атрымалі ад бацькі — **Залатога Пармена**.

Участак дрэў, над якім дванаццаць год працуе С. І. Ісаеў, працуе настойліва і натхнёна, — адзін з самых цудоўных участкаў саду Навукова-даследчага інстытута ў Мічурынску. Работа Ісаева з'яўляецца яркім доказам правільнасці спадзяванняў Мічурына на моладзь, якая ідзе па яго шляху. Сяргей Іванавіч Ісаеў, які дасягнуў пэўных вынікаў у сваёй навукова-даследчай рабоце, імкнецца перадаць свой вопыт другім, — ён прафесар Саратаўскага сельскагаспадарчага інстытута, загадвае кафедрай селекцыі і ў апошнія гады толькі на лета прыязджае ў Мічурынск працаваць над сваімі гібрыдамі, якія сталі «дарослымі».

* * *

Новыя сарты выведзены за апошнія гады многімі вучнямі Мічурына, якія прадаўжаюць яго работу ў Цэнтральнай генетычнай лабараторыі і Асноўным пітомніку І. В. Мічурына.

Сярод іх выдзяляюцца яблыні **Майскае** і **Краса** саду — І. С. Гаршкова (над апошнім сортам ён працаваў дваццаць восем год); яго-ж ігруша **Нарадная** і вельмі добры сорт маліны.

З яблынь, вызеленых А. С. Тіханавай з мічурынскага фонда, прыняты ў стандарт **Рэкорд Мічурына** і **Ціханаўскае**.

І. А. Талмачоў, прадаўжаючы работу Мічурына па вывядзенню новай расліны — гібрыда паміж смародзінай і агрэстам, — вывеў выдатны сорт чорнай смародзіны, які ён назваў Памяць Мічурына. Буйныя, салодкія ягады на кустах выпяваюць адразу, адначасова, і не асыпаюцца.

Вельмі цікавымі работамі занята Т. А. Гаршкова. Яна ўпершыню ў сусветнай практыцы пладаводства атрымала плоданосычыя гібрыды паміж яблыняй і ігрушай і прадаўжае работу Мічурына і яго вучня Чэпляева па вывядзенню лепшых сартоў фундукаў. У 1948 годзе восемсот узораў (сорак тысяч арэхаў) высеяны для выпрабавання ў Цэнтральнай генетычнай лабараторыі ім. Мічурына і ў калгасе.

Пяцьдзсят сем новых сартоў пладова-ягадных культур вывелі паслядоўнікі Івана Владзіміравіча ў Мічурынску. У гэтым годзе тры тысячы саджанцаў яны накіравалі ў розныя вобласці Саюза для выпрабавання ў вытворчых умовах.

* * *

Вучэнне Мічурына аб свядомым кіраванні жыццём раслінных арганізмаў, аб змяненні іх спадчыннасці ў пажаданым напрамку прымяненняца цяпер ва ўсіх галінах раслінаводства, а метадыка стварэння сартоў для кожнай вобласці і раёна дапамагае адваёўваць у прыроды ўсё новыя прасторы для садаводства і для размнажэння іншых культурных раслін. Сотні навуковых устаноў не толькі ў СССР, але і ў зарубешных краінах вывучаюць і прадаўжаюць навуковую работу Мічурына.

Берагі Белага мора, суровы Урал, раўніны Сібіры, Амурская тайга, Алтай, Закаўказзе і горныя схілы Дагестана з года ў год адзначаюць у сябе новыя культурныя расліны, якія паявіліся тут дзякуючы рабоце нястомных энтузіястаў сельскай гаспадаркі — паслядоўнікаў Мічурына.

«Іван Владзіміравіч Мічурын, — піша Т. Д. Лысенка, — належыць да такой катэгорыі вучоных, памяць аб якіх у савецкай краіне з цягам часу не згладжваецца, а наадварот, значнасць іх стварэнняў увесь час расце, і

ўдзячныя патомкі чэрпаюць з іх выдатных прац новыя і новыя ідэі ў сваёй творчай дзейнасці»¹.

МАРЫ АЖЫЦЦЯЎЛЯЮЦА

Перад намі карта Совецкага Саюза.

За гады, якія прайшлі пасля смерці Мічурына, вельмі нязначна змяніліся яго абрысы. Але як змянілася і змяняецца на нашых вачах «аблічча краіны»!

За палярным кругам, на Мурмане, на Ігарцы выведзены і паспяхова вырошчваюцца новыя сарты гароднін-ных і збожжавых раслін. Асушаюцца балоты Беларусі і Калхіды і на іх месцы вырастаюць багатыя нівы, зацвітаюць новыя сады. Кавуны і дыні, двухсотпудовыя ўраджаі збожжавых пад Масквой, вінаград у Горкаўскай вобласці, чай у Краснадары, лімоны ў Грузіі і яблыкі на Урале, — новыя, нябачаныя раней пладовыя і тэхнічныя расліны ў нашай краіне, — гэта ўсё ствараецца рукамі людзей, натхняемых у сваёй рабоце дэвізам Мічурына: «Мы не можам чакаць міласцей ад прыроды; узяць іх у яе — наша задача!»

Абнаўленне рускай зямлі, тое, аб чым марыў вялікі Ленін, тое, над чым шэсцьдзесят год працаваў Мічурын, ажыццяўляецца ў нашы дні...

Сталінскія пяцігодкі, якія ператварылі адсталую, аграрную краіну — царскую Расію — у магутнейшы індустрыяльна-калгасны Совецкі Саюз, адкрываюць неабмежаваныя магчымасці далейшага развіцця сельскай гаспадаркі, узброенай сілай мічурынскага вучэння і творчым уздымам народных мас.

У лютым 1947 года Пленум ЦК ВКП(б) вынес рашэнне:

«Палепшыць пастаноўку селекцыйна-насеннаводчай работы і паставіць перад сельскагаспадарчымі органамі, селекцыйна-даследчымі ўстановамі і селекцыянерамі задачу вывядзення ў бліжэйшыя два-тры гады высокаўраджайных, прыстасаваных да мясцовых умоў сартоў збожжавых, зерне-бабовых, маслічных культур і траў».

¹ Т. Д. Лысенка За развіццё вучэння Мічурына, газета «Социалистическое земледелие» ад 7 чэрвеня 1945 г.

«Сорт вырашае поспех справы», — вучыў Іван Владзіміравіч Мічурын. І гэта не толькі ў пладаводстве. Значэнне сорту гэтак-жа важна для ўсіх сельскагаспадарчых культур.

Гістарычнае рашэнне Лютаўскага пленума адкрывае шырокі шлях для творчай работы селекцыянераў, стваральнікаў новых, каштоўных культур. К канцу пяцігодкі ва ўсіх абласцях, краях і рэспубліках пасевы сельскагаспадарчых культур будуць праводзіцца лепшымі, адборнымі сартамі, прызначанымі для кожнага раёна.

На гэтым-жа пленуме ЦК ВКП(б) намечана разгорнутая праграма далейшага развіцця і ўздыму садаводства.

Задача стварэння ў нашай краіне багацця пладоў і ягад павінна быць завершана ў бліжэйшыя дзве-тры пяцігодкі, — вырошчванне плодовых дрэў патрабуе працяглага часу.

Совецкія садаводы за гады пасля рэвалюцыі правялі вялікую работу. У царскай Расіі садамі і ягаднікамі было занята ўсяго 655 тысяч гектараў, з іх 400 тысяч належала памешчыкам і манастырам. Перад Вялікай Айчыннай вайной плошча, занятая садамі, узрасла да 1 мільёна 600 гектараў; новыя сарты, новая агра-тэхніка садоў значна павялічылі іх ураджайнасць. А практычнае

Сцелючыся плодовая дрэвы ў Сібіры.

прымяненне мічурынскіх метадаў пераўтварэння кры-роды дало магчымасць пашырыць садаводства ў самыя аддаленыя паўночныя і ўсходнія раёны краіны.

Асаблівага поспеху ў развіцці садаводства дабіліся паслядоўнікі Мічурына ў Сібіры, на Алтаі, на Урале, на Далёкім Усходзе. Там, дзе пладовыя дрэвы налічваліся адзінкамі, зрэдку дзесяткамі, зараз ёсць звыш дваццаці тысяч гектараў калгасных і саўгасных садоў. У іх вырошчваюцца як мічурынскія сарты ў сцелючайся і ку-ставой форме, так і мясцовыя новыя сарты.

Трыста сартоў пладовых і ягадных раслін вывеў Іван Владзіміравіч Мічурын, чатырыста сартоў вывелі яго вучні і паслядоўнікі; значная частка гэтай колькасці выведзена піонерамі паўночнага пладаводства — навуковымі работнікамі доследных станцый і асобнымі аматарамі.

Зімастойкія сарты яблынь, маліны, агрэсту былі выведзены ў Валагодскай губерні В. В. Спірыным, які марыў аб палях-ягадніках на поўначы. Яго сарты размнажаюцца ў Архангельску, Котласе, Сыктыўкары, а ў Нікольску на аснове яго пітомніка арганізаван першы паўночны апорны пункт садаводства.

Вялікую работу па вывядзенню новых сартоў і размнажэнню іх правёў М. А. Лісавенка, доктар сельскагаспадарчых навук, лаурэат Сталінскай прэміі, кіраўнік Алтайскай пладова-ягаднай станцыі, заснаванай тут па парадзе І. В. Мічурына. Раёны Горнаалтайска, Бійска, Барнаула да рэвалюцыі не мелі ніякіх садоў, а за апошнія пятнаццаць год, з дапамогай станцыі, у калгасах Алтайскага краю закладзена звыш трох тысяч гектараў пладова-ягадных насаджэнняў.

Ігрушы і слівы Н. Н. Тіханава, вучня Мічурына, які працуе на Далёкім Усходзе, лукашоўскія ігрушы — Цёма, Поля, Ольга, Амурская прыгажуня, выведзеныя А. М. Лукашовым у Хабараўску, славяцца далёка за межамі Далёкага Усхода, — у Сібіры і на Урале.

Вялікую работу па развіццю сібірскага пладаводства праводзіць Новасібірскае таварыства мічурынцаў, якое налічвае ў сваіх радах звыш тысячы членаў, а таксама Омскі сельскагаспадарчы інстытут і Мінусінскае доследнае поле Краснаярскага края. У 1934 годзе, калі арганізавалася гэтая станцыя, у Мінусінскім раёне было ўсяго пятнаццаць гектараў садоў. Зараз сады закладзены

ва ўсіх калгасах раёна на плошчы ў дзевяцьсот гектараў, а ўсяго ў вобласці — да двух тысяч гектараў. Звыш паўтара мільёна саджанцаў разышлося з гэтай станцыі па розных раёнах Сібіры. Навуковая работа вядзецца ў цесным садружстве з садаводамі і даследчыкамі мясцовых калгасаў.

Суцэльным горадам-садам становіцца г. Молатаў.

Каля трох тысяч гектараў садоў, засаджаных сартамі мясцовых садаводаў-аматараў, расце ў калгасах Свердоўскай вобласці.

Буйнаплодныя сярэднеўрускія і мічурынскія сарты пладовых дрэў добра растуць у садах Сібіры і Урала ў шчелючайся форме. Зімою яны цалкам скрываюцца пад пакровам снегу. Гэты метады пасадкі, распрацаваны прафесарам Омскага сельскагаспадарчага інстытута А. Д. Кізюрыным, дазваляе яшчэ шырэй развіваць паўночнае пладаводства. Лепшы мічурынскі сорт Пепін шафранны расце ў шчелючайся форме ў Сібіры не горш, чым у Мічурынскім пітомніку.

Даследніцтва сібірскіх, алтайскіх і уральскіх пладаводаў, якое разлілося шырокай хваляй, з'явілася вынікам прымянення творчых метадаў Мічурына.

* * *

Аднаўляецца садаводства Украіны, Беларусі, Крыма, сярэдніх абласцей Саюза, якія асабліва пацярпелі ў час Вялікай Айчыннай вайны і суровых зім апошняга дзесяцігоддзя.

Пасадкі ў новых садах робяцца і старымі мясцовымі, правэранымі сартамі і, у значнай меры, сартамі савецкай селекцыі. Пасля працяглых выпрабаванняў у розных раёнах, у розных кліматычных умовах на васьмідзесяці шасці занальных доследных станцыях і апорных пунктах, якімі кіруе Навукова-даследчы інстытут пладаводства ім. Мічурына ў Мічурынску, зацверджан стандарт самых лепшых марозаўстойлівых ураджайных сартоў. У яго ўвайшло звыш двухсот сартоў яблынь, ігруш, сліў, чарэшань, абрыкоса, смародзіны, выведзеных савецкімі пладаводамі, у іх ліку 55 сартоў, створаных асабіста Мічурыным.

У сярэдняй паласе Савецкага Саюза мічурынскія сарты размнажаюцца ўжо ў адзінаццаці тысячах месц!

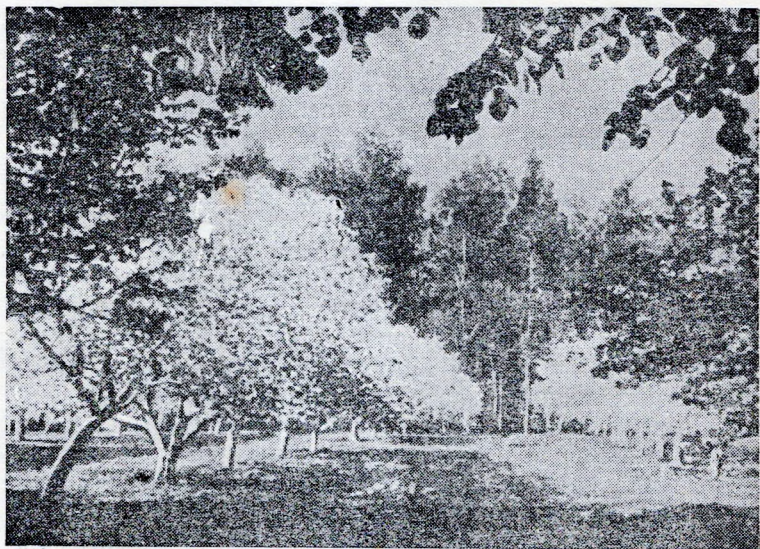
Вакол Мічурынска вырасла зялёнае кальцо садоў у некалькі тысяч гектараў. Толькі ў адным соўгасе ім. Мічурына закладзены пітомнікі мічурынскіх сартоў на пяцістах дваццаці гектарах.

Ажыццяўляецца мара І. В. Мічурына: яго сарты ідуць не ў асобныя садкі кулакоў-багаццяў, а на вялізныя масівы садоў калгасаў і соўгасаў. І работа ў гэтых садах вядзецца не ўручную, а новымі ўдасканаленымі, прыстасаванымі для садаводства машынамі.

Недарма, ствараючы свае сарты, Мічурын клапаціўся аб тым, каб яны раслі невысокімі аднароднымі дрэвамі, каб іх можна было апрацоўваць машынамі, а ўбіраць багатыя ўраджаі пладовымі камбайнамі!

* * *

Паўночны вінаград! Аб ім марыў Мічурын, вырошчваючы ў сваім пітомніку асобныя невялікія кусцікі, выводзячы новую для Казлова культуру. Зараз у мічурынскіх садах вялікая плантацыя вінаграду штогод прыносіць ураджай цудоўных спелых ягад; кожная гронка ва-

Цвітуць мічурынскія сады ў гор. Мічурынску.

жыць да поўкілаграма і высыпае ў ліпені, у жніўні і ў пачатку верасня.

У 1944 годзе ўрад вынес рашэнне аб шырокім развіцці вінаградарства ў сярэдняй зоне Саюза. Вінаградныя саўгасы ствараюцца ў раёнах Сярэдняга Паволжжа — Саратаўскай і Куйбышаўскай абласцях, вакол Масквы, у Варонежскай, Тамбоўскай абласцях, дзе магчымасць культуры вінаграду ўжо даказана многімі даследчыкамі, паслядоўнікамі Мічурына. У Мічурынску выведзены новыя сарты — Чорны салодкі, Ружовы, Сеянец Маленгра, сарты, якія перавышаюць па якасці першыя мічурынскія сарты Паўночны белы і Паўночны чорны і па смаку не ўступаюць паўднёвым сартам.

Для развіцця садаводства і вінаградарства за гады савецкай улады ўрад адпусціў звыш мільярда рублёў, не лічачы тых капіталаўкладанняў, якія былі зроблены калгасамі.

* * *

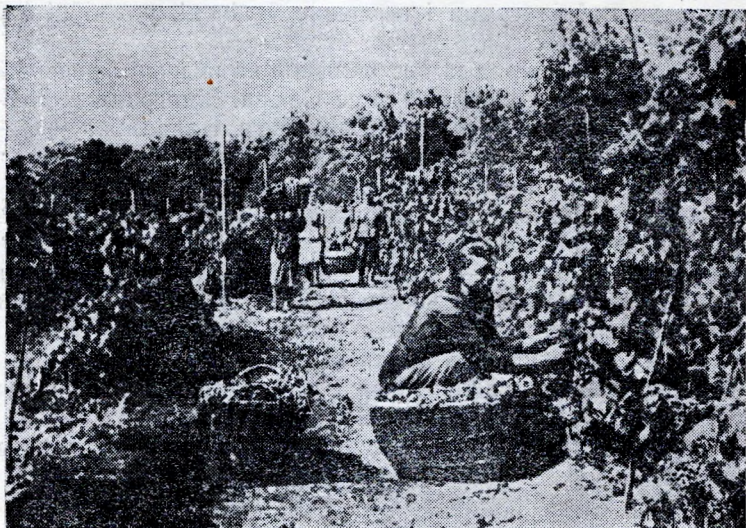
Мічурын ускладаў вялікія надзеі на моладзь.

— Маладых, маладых больш узяць на справу абнаўлення краіны! — гаварыў ён.

І моладзь заўсёды цягнулася да яго. Сярод паслядоўнікаў Мічурына заўсёды было многа юных мічурынцаў, энтузіястаў яго справы. Але асабліва многа іх адгукнулася за апошнія гады на заклік ЦК комсамола аб развіцці садаводства. Пяць мільёнаў школьнікаў нашага Саюза ўключыліся ва ўсенародны конкурс, які праходзіць пад лозунгам «Упрыгожым нашу Радзіму садамі». Сотні тысяч пладовых, дэкаратыўных і ягадных раслін пасадзілі за два гады юныя мічурынцы. Яны заклалі прышкольныя сады, пітомнікі, доследныя ўчасткі; саджаюць сады і ягаднікі на сваіх прысядзібных участках, дапамагаюць калгаснікам у доглядзе за садамі, у азеляненні калгасных сёл, у азеляненні вуліц і двароў у гарадах. І ўсе яны гэтак-жа, як і «дзядуля Мічурын», мараць і працуюць над тым, каб зрабіць сваю краіну квітнеючым садамі.

* * *

Ажыццяўляецца і апошняя мара Мічурына — стварэнне палёў-садоў. Гістарычная пастанова партыі і ўрада ад 20 кастрычніка 1948 года «Аб плане поляхоўных

Вінаграднік у Мічурынску ў 1948 г.

лесанасаджэнняў, укараненні травапольных севазваротаў, будаўніцтва сажалак і вадаёмаў для забеспячэння высокіх і ўстойлівых ураджаяў у стэпавых і леса-стэпавых раёнах еўрапейскай часткі СССР», аб закладцы лясных палос на ста дваццаці мільёнах гектараў рускай зямлі — гэта велізарнейшы план пераўтварэння прыроды.

На карце Еўрапейскай часткі СССР працягнуцца зялёныя паясы па Уралу, Волзе, Дону. Закладваюцца лясныя палосы і ў стэпавых раёнах Сібіры.

Гэта вялікае пераўтварэнне зямлі, заснаванае на дакладных дасягненнях перадавой савецкай навукі, на вопыце лепшых перадавых калгасаў. Многія тады працавалі вучоныя над тым, каб высветліць, як перамагчы засуху, як папярэдзіць «чорныя буры», спякотныя вятры Азіі, якія ў адзін-два дні знішчаюць багатыя ўраджаі, як захавашь урадлівасць нашых палёў. Гадамі накапліваўся вопыт, веды, стваралася тэхніка справы, а цяпер яны ажыццяўляюцца.

Лясныя палосы, сажалкі ў равах, насосна-сілавыя станцыі, штучныя вадаёмы, травапольныя севазваро-

Полеахоўныя лясныя палосы.

ты — комплекс мерапрыемстваў, прапанаваны і распрацаваны трыма выдатнейшымі рускімі вучонымі — Дакучаевым, Костычэвым і Вільямсам, — узнімуць ураджайнасць палёў на небывалую вышыню.

І ў гэтых лясных палосах, акаймоўваючы палі пасеваў, ганаровае месца зоймуць вішня, рабіна, залацістая смародзіна, палявая сліва, абрыкос, культурная ляшчына і грэцкі арэх — сарты, над якімі многа год працаваў Мічурын.

«Так створацца палі-сады!»

Пачаўся вялікі паход за абнаўленне, пераўтварэнне зямлі. Гэты народны рух ускалыхнуў творчыя сілы людзей у калгасах абласцей, якія цярпелі ад засухі, творчыя сілы вучоных наватараў, якія ператвараюць у жыццё магутнейшы сталінскі план барацьбы за высокія, устойлівыя ўраджаі, за багацце прадуктаў, за шчаслівае будучае нашай Радзімы.

Ажыццяўляецца мара вялікага пераўтваральніка прыроды — квітнеючым, цудоўным садам хутка стане наша краіна, і гэта будзе лепшым помнікам вялікаму рускаму вучонаму, Івану Владзіміравічу Мічурыну.

З М Е С Т

	Стар
Замест прадмовы	5
Гадзінкі і расліны	11
Даследчык прыроды	15
А што такое сорт?	21
Часопіс доктара Грэля	24
«Лепш за прыроду не прыдумаеш!»	27
Новы шлях	33
Першыя ўдачы	38
«Мы друкуем толькі праўду»	44
Садавод з Казлова	46
«Пястунак у пітомніку быць не павінна!»	53
Нараджэнне сорту	60
Запрашэнне ў Амерыку	70
«Я хачу працаваць для новай улады»	75
Росквіт пітомніка	79
Першыя вучні	84
Пераўтварэнне прыроды	89
Паходы за новымі раслінамі	104
Палі-сады	116
Апошнія гады жыцця	122
Вучні і паслядоўнікі	131
Мары ажыццяўляюцца	142

Пераклад Н. Лапіцкай

На беларусском языке
В. М. Бровкина
Жизнь и работа **И. В. Мичурина**
Государственное издательство БССР
Минск 1950

Рэдактар *У. Шахавец*
Тэхрэдактар *Л. Прагін*
Карэктар *Л. Глулай*

АТ 02167. Падысана да друку 21/XI 1950 г. Тыраж 20 000 экз
Папера 84×108/32. Пап. арк. 2,375. Друк. арк. 7,79. Вуч.-выд.
арк. 8,38. Зак. 270. Цана 5 руб. 25 кап.

Друкарня імя Сталіна, Мінск, Пушкіна, 55.

Цена 5 руб. 25 кап.

НОВАЯ ЦЕНА

РУБ.

3

КОП.

65